

Grünstein Berta
Marosvásárhely
Románia
Interjúkészítés időpontja: 2006
Az interjút készítette: Negrea Júlia
Legépelte: Biró Emese

1. kazetta A oldal

K: Berta néni, akkor hol tetszett születni?
V: Szeretfalván. Besztercétől tíz kilométer.
K: Ez egy falu?
V: Igen, és utána beköltöztünk Besztercére.
K: Hány éves korba tetszett beköltözni?
V: Hát, én már férjhez voltam menve. Apám ??? három évig, s utána Besztercére költöztünk.
K: De akkor Berta néni... Berta néni...
V: Én már itt voltam.
K: De, Berta néni... akkor onnan is vitték el, onnan vitték el lágerbe?
V: Igen.
K: Onnantól?
V: Szeretfalváról
K: S akkor az egy ilyen falu?
V: Igen. Igen. Tíz kilométer Besztercétől.
K: És... sok zsidó volt ottan, Berta néni?
V: Volt két minyen???
K: Az azt jelenti, hogy...
V: De mind eldeportálták az összeset.
K: De az, a, mit jelent? Húszan voltak ott? Két minyen? Vagy hogy tetszik érteni ezt?
V: Igen, az... húsz-huszonöt.
K: Húsz-huszonöt. Család?
V: Család.
K: Család volt. És mivel foglalkoztak Berta néniék?
V: Volt saját sahterünk ott. Igen, templom.
K: És iskola? Héder?
V: Igen.
K: És... a...
V: A hédert mi fizettük. Volt egy öreg bácsi, és...
K: És a templom? Mekkora volt? Nagy volt?
V: Igen. Volt női, és férfi. Egy épület alatt.
K: S máskülönben hány lakos... Hány láros volt ez a... falu, vagy... Nagyobb falu volt?
V: Igen.
K: Falu volt vagy község? Vagy... falu? Falu?
V: Nem tudom. Én olyan kicsi voltam, hogy. Én, mikor eldeportáltak... Hazajöttem, és utána a másik évben jöttem ide férjhez.
K: És... akkor...
V: Én már senkit nem ismerek.
K: Berta néni akkor ottan... hány éves korig tetszett ottan lenni?
V: Tizenhét.
K: Tizen... tizen... négy, tizen. S akkor milyen iskolába tetszett járni?
V: Román iskolába s, délelőtt, s délután a hájderbe.
K: Hájderbe. S ki tartotta a... hájderbe, ki tanított?

V: Egy idősebb bácsi. Valahol, Csíkből, alahonnan származott. Tartott egy nagynéni. Nagyanyámnak a testvérét tartotta feleség.

K: Értem. És a zsidúk ottan mivel foglalkoztak? Berta néni...

V: Ott sütöttünk... a pászkát.

K: Ottan?

V: Annál a háznál, igen.

K: Értem. És Berta néninek a, a szüleit hogy hívták?

V: Jäger.

K: Jäger? Az édesapját?

V: Josziv. Ott van a leírva.

K: Jäger Josziv. És az édesanyját? Jäger Szerena?

V: Igen.

K: Szerena. És... Berta néninek a nagyszüleitől? Tetsze, tetszett ismerni őket? A nyagszülőket?

V: Nem. Mikor apám, a nem tudom, kilencéves volt, meghalt az apja. És ő családfenntartó volt. Nem is volt katona apám. Másik test...

K: És a, s a, a nagymamája? Az apai nagymama? Berta néni?

V: Azoknak üzletük volt.

K: De ugyanott? Abba a...

V: Nem.

K: Nem? Hová való?

V: Dézs mellett.

K: Dézs mellett? És nem tetszik tudni, mikor... került?

V: Eldeportálták őket.

K: Nem, de... mikor, került... az édesapja Berta néninek ebbe a faluba? Nem tetszik tudni, hogy került ebbe a faluba Dézsről?

V: Jaj, nem Dézsről. Az apámnak az apja valahol Márámuresből származott, de mondom, hogy meghalt és a gyerekek maradtak csak. Anyám is és a négy fiú.

K: Szóval, nagymama...

V: S a négy fiú.

K: ...s a négy fiú. S a nagymama a négy fiúval mikor jött el... onnan Maramarosból? Nem tetszik tudni?

V: Hát, amikor férjhez ment nagyanyám.

K: Férjhez ment.

V: És akkor jött oda.

K: Aha.

V: Apám ott született.

K: Itt szüle, ott szüle, itt született ebbe a faluba?

V: Igen, az összes testvérek ott születtek, mert nagyanyám... ott élt.

K: Értem. De Maramarosból jöttek el. Azt tetszett mondani.

V: Igen, úgy tudom. Úgy tudom.

K: S akkor még egyszer férjhez ment?

V: Nem. Soha.

K: Nem?

V: Nem.

K: S akkor amikor meghalt a nagytatája, nagytatája Berta néninek. Azt tetszett mondani, hogy meghalt.

V: Igen.

K: Akkor... maradtak árván a hány gyerekekkel?

V: Négy.

K: Négy gyerekekkel.

V: Apám volt a legnagyobbik.

K: Tetszik tudni, hogy hívták őket? ... Szóval a nagybátyjá

V: El... egyik meghalt otthon, és kettő kiment Izraelbe, és ott meghaltak. Izraelbe.

K: Tetszik tudni nekik a nevüket? A nevüket?

V: Hogyne.

K: Na, tessék mondani. Volt, akkor azt jelenti, hogy volt a, az édesapja.

V: És a gye, gyerekei megvannak. Nekiek.

K: S akkor volt... Berta néninek az édesapja... Ő hányadik volt a gyerekek...

V: Az első.

K: Az első. A legnagyobbik. S utána következett?

V: Jäger Mojsa.

K: Mojsa. Hány évre rá? Mennyi év különbség volt köztük?

V: Nem sok. De mennyi, nem tudom. (kacag)

K: Értem. És azután? Mojsa? Szóval volt Jäger Jozsif, s akkor jött Mojsa...

V: És akkor utána... a következő meghalt otthon.

K: Hol otthon?

V: Ott Szeretfalván.

K: S őt hogy hívták?

V: De nagyanyámnak volt egy nagy kertje. És a főút mellett volt. S nagyanyám itt lakott. S akkor minden gyereknek adott házhelyet végig azon a kerten. Apám. Utána Mojsa. Utána, aki meghalt. Utána Schmil, aki Izraelbe meghalt.

K: Szóval a Mojsa után ki volt? Hogy hívták, nem tetszik tudni?

V: Nem, az aki meghalt, arra már nem emlékszem.

K: S mikor hatlm eg? Kicsi korában?

V: Nem. Már családja, felesége volt. Gyereke nem volt.

K: S ott halt meg ugyan itten, vagy máshol halt meg?

V: Nem. Otthon.

K: Hol halt... Ebbe a... Szeretfalvába?

V: Igen.

K: És akkor azután a Schmil volt a legkisebb?

V: Igen.

K: Schmil volt a legkisebb. És... min

V: Ő ment Izraelbe, két fia volt.

K: Hány? Hány? Mikor ment el Izraelbe?

V: Mikor... akkor ötvenhétbe mentek ki, volt a nagy vándáls??? Igen.

K: Akkor ment ki. És...

V: Mikor Izraelbe voltunk, még látogattam, még telefonált egy jó ismerősöm, hogy „Megtudta” azt mondja „nagybátyád, hogy itt vagy, és sírt, hogy nem ő az első.” Mert beteg volt. És akkor mentem oda hozzá.

K: Hány? Hányba volt ez?... Hányban tetszett ott lenni?

V: Hát, voltam háromszor.

K: De ez mikor?

V: Egyszer hatvankilencbe.

K: Akkor még élt ez a nagybácsi?

V: Akkor még élt, de nem akkor. Mert apám azt mondta, apám volt... ihremekánik volt, és volt a ??? és azt mondja „Ha meggyógyulok, elviszel, hogy megnézzem a testvéremet?” Mondom „Igen.” S akkor azt mondta az uram, mikor jobban lett „Menjél, megígérted. Valami történik apáddal, lelkipurdalásod volt.” És mentem apámmal.

K: S ezt nem tetszik tudni, hányba volt?

V: ... Hetvennyolcbe.

K: S akkor még élt a nagybátyja Berta néninek?

V: igen, igen, igen.

K: Értem.

V: Még kikísért és visszanéztem, a... és Helén a felesége. Azóta volt itt a felesége, és van két fia, de a ...

K: Hogy hívják a fiúkat?

V: Nem tudom. Nem tudom.
K: Nem tetszik tudni.
V: És jött. Ők Régenből mentek ki.
K: Értem.
V: És... volt itten a felesége, a leányával, a vejével és az unokával.
K: És evel a Mos, Mojseval mi lett? Mojseval?
V: Meghalt. Nagyon beteg volt.
K: De ő hol halt meg?
V: Izraelbe.
K: Ő is kiment? Együtt mentek ki?
V: Igen.
K: Együtt mentek ki.
V: Igen.
K: S akkor ezt a hogy, ezt a hogy, tetszik mondani, hogy a kertből adotházhelyet mindegyiknek az mikor volt?
V: Az nagymamám volt.
K: Az mikor volt?
V: Hát, mikor kics, mikor megnősültek a fiai, apám.
K: És akkor ez a háború előtt volt? Vagy a háború...
V: Előtt. Előtt, előtt, előtt.
K: Háború előtt.
V: Mert megvan a, megvan a... a házasság, apámnak a házassági év, papírja is.
K: Megvan? Akkor azt meg tetszik keresni?
V: Igen.
K: Jó. És akkor, mit akarok kérdezni, s akkor ez a ház egy ilyen falusi ház volt, Berta néni? Milyen volt ez a ház? A családi ház?
V: Ga, nagy gazdaság volt.
K: Nagy gazdaság volt?
V: Volt egy nő, aki minket... mert mi ötön voltunk testvérek, csak egyik meghalt itthon. Mikor a magyarok jöttek, egy perforált vakbéllel.
K: Na, akkor vegyük mégiscsak rendszerbe. Akkor térjünk vissza. S akkor a nagymama. Tetszik tudni mikor halt meg, Já, Jáger nagymama? ... Hányba?
V: háború előtt. Nem volt deportálva.
K: Nem, nem tetszik tudni, körülbelül hány...
V: De igen, eldeportálták mind akét nagymamát.
K: De akkor vá, lássuk az apai nagy, a... nagyapát, Jáger, azt tetszett mondani, nem tetszik tudni, hogy hívják a nevét.
V: Deláje.
K: Deláje?
V: Láje.
K: Láje?
V: Léni. Léni. Jáger Léni.
K: Leni?
V: Igen. De Laje volt. S a mostohaanyám is Laje.
K: Hogy? Laje?
V: Igen.
K: Leni? L-e-a? Lea?
V: Nem. Nem Lea.
K: Hogy írnák?... Tetszik tudni, hogy írnák? Hogy Léni? Vagy csak úgy, hogy Leni?
V: Láje.
K: Láje? L? S utána milyen betű?
V: Á-e. E, igen. Lae.
K: Lae? Csak így? Lae?

V: Igen. Ez volt a zsidó neve.

K: A zsidóba, és másképp mi volt?

V: A papíron.

K: A papíron Léni volt. És nem tetszik tudni, hogy hány éves volt, mikor meghalt?

V: Idős, de mennyi, nem.

K: Nem tetszik tudni, hogy mennyi.

V: Nem.

K: Idősnek tűnt Berta néninek.

V: Idős volt, idős volt.

K: És akkor őt, őt deportálták, s Auschwitzba halt meg? Szóval deportálás...

V: Deportálták a mind akét nagyanyámat.

K: S akkor meghalt Auschwitzba. Auschwitzba nem tetszik tudni hol a, hová volt vive? Nem. És, a, s akkor a másik, Rosenfelt nagyanyáit hogy hívták? Nem tetszik tudni?

V: Milyen Rosenfelt?

K: Na, nem baj, majd meg tetszik tudni.

V: Már nem emlékszem.

K: És ő is? Őt is tetszik mondani, őt is deportálták, igaz? Ő is ott halt meg?ü

V: Igen.

...

K: Berta néni, s ezt a falut hogy hívták románul?

V: Sărățel.

K: Sărățel?

V: Igen.

K: És akkor, azt tetszett mondani, hogy románok lakták?

V: Igen.

K: Te, csak románok.

V: És zsi, és zsidók.

K: És volt a 25 család zsidó. S a házak hogy voltak? Egy helyen voltak a zsidó házak, vagy úgy a román házak között?

V: A román házak közt.

K: A román házak között. És milyen falu volt? Ilyen voltak, aszfaltos út, vagy köves út? Vagy olyan mint...

V: Nem. Főút.

K: Főút. És a

V: Mert ott mennek Besztercére.

K: Ez volt a főút Besztercére.

V: Kolozsvárra. Dézsre.

K: Főút mellett volt. Értem. És, akkor a nagyatája Berta néninek, Jäger Dávid, az jött...

V: Sze, Szertfalván, és elvette feleségül...

K: Jäger Lenit.

V: Jäger lett utána. Születni, Lázár volt.

K: Lázár volt. S ő itt született?

V: Igen.

K: Itt, itt született.

V: Igen.

K: És a nagyatája, Dávid honnan jött?... Hogy tetszik tudni?

V: Valahonnan, mondta apám, Márámures.

K: És ott nem tetszik tudni, mivel foglalkozott?

V: Nem. Még apám is, nem emlékszik reá, mert fiatalon meghalt.

K: Fiatal. És nem tetszik tudni, hogy került ide, ebbe, hogy elvegye Léni nagymamát?

V: Nem.

K: Nem tetszik tudni, hogy. És Berta néni, hány éves volt mikor meghalt a nagyatája?

V: Há, kicsi gyerek voltam.

K: Nem tetszik rá emlékezni?
V: Nem is ismertem.
K: Nem tetszett ismerni.
V: Nem, még apám is alig emlékezett, mert maradt négy kicsi fiú.
K: Szóval...
V: S ő fiatalon halt meg.
K: Akkor Berta né...
V: Apám tizenegy éves volt, az hiszem
K: Akkor Berta néni nem is ismerte.
V: Nem.
K: Képekről se? Nem is látta?
V: Nem. Nem.
K: Nem látta. De akkor, s a nagymamát, az hol lakott? Egy házba? Vagy tetszett mondani, hogy a földet szétosztotta, s mindegyik gyereknek volt külön háza.
V: Háza. Mellette.
K: Mellette. Léni...
V: A nagyobbik volt apám, neki... A másik más utána a másik. Utána a másik, utána a másik, s nagyanyám itt a végibe.
K: S milyen házak voltak? Például a nagymama, Léninek a háza hány szobából volt?
V: Aj, gye, gyenge ház volt. Arra emlékszem vissza.
K: Igen?
V: Igen.
K: Hogy é
V: A többinek már szép háza volt. A gyerekeinek.
K: És Léni nagymamának hogyhogy gyenge háza volt? Milyen volt a teteje?
V: Hát, azelőtt száz évvel.
K: De milyen? Úgy hogy tetszik emlékezni?
V: Ke, kertje.
K: Volt kertje?
V: Kertje volt, nagy kertje volt.
K: Igen?
V: Igen.
K: Gyümölcsös vagy milyen?
V: Igen.
K: S állatokat tartott?
V: Igen. De már... Igen, tartott, igen, igen, igen.
K: Milyen állatokat?
V: Ló.
K: Ló is volt?... És szolgálója volt a nagymamának? Vagy ki segítette?
V: Apám.
K: Ja, igen. A fiai segítettek. És még milye volt...
V: Főleg apám, mert apám volt a legnagyobbik és vigyázott a többire, és ment... vásárba.
K: És a lóval? Azért tartották, szekér is volt?
V: Igen.
K: És mentek a vásárba?
V: Igen.
K: És mit, mi, mit vittek a vásárba?
V: Gabonát.
K: Gabonát? És kié volt a gabona?
V: Hát, apám is gabonakereskedő volt. Ő látta el Besztercén a malmokat gabonával.
K: S azt hogy csinálta? Vette a falusiaktól a gabonát, és...

V: Nekünk is volt földünk, de volt vásár. Vette... Lekencén, még nem tudom hol, és eladta Besztercén. Még én vo, én voltam, nem tudom hány éves, engem küldött Besztercére, hogy hozzam el a pénzt.

K: Igen? Hány éves tetszett lenni?

V: Hm, tizenegy körül.

K: Egyedül tetszett menni?

V: Igen.

K: És Berta néni, s tetszett mondani, hogy a malmosoknak ő vitte, volt szerződük és vittek a malmosoknak a gabonát?

V: Hát, akkor nem volt szerződés.

K: Nem, csak ő tudta, s vitte. Vitte a malomba, s hozott onnan lisztet vagy valamit? Nem?

V: Pénzt.

K: Pénzt hozott. Értem. És akkor a... volt víz házba?

V: Az én szüleim... nagyon jól voltak anyagilag.

K: Értem, értem. És volt a házba, vol víz? Villany?

V: Nem, akkor létezett ilyesmi?

K: Nem volt? Kút volt?

V: Hát, itt a városba se voltak az, bizonyos utcák.

K: Értem, de ottan kútból vitték, vették a vizet?

V: Igen.

K: És fűteni, mivel fűtöttek?

V: Fával.

K: Fával fűtöttek.

V: Szombaton jött egy szomszéd és az fűtött. Mi nem fűtöttünk, mi nem tettük a ???

K: Vallásosak voltak a szülők?

V: Igen, de nem... mint bornebrachba??? Se izét

K: Nem ortodoxok?

V: ... hordott, se semmi. Igen. De megtartották a zsidó vallást, és a házba zsidóul beszélünk.

K: És milyen, nem tetszik tudni milyen... neológok voltak? Vagy ortodoxok? Vagy? Nem tetszik tudni, hogy...

V: Nem.

K: ... hogy hová tartoztak? S otthon milyen nyelven tetszett beszélni?

V: Jiddisül.

K: Jiddisül tetszett beszélni. És...

V: Addig amíg férjhez jöttem.

K: Férjhez tetszett menni. És Berta néni, akkor hányan voltak testvérek? Berta néni akkor... volt testvére Dávid, Mirjam, Salamon, igaz? S akkor, há, hogy... volt valami nevelődőjük, valami...?

V: Igen, volt egy néni.

K: Volt egy néni? Az foglalkozott...

V: Azután jobban sírtunk, mert minden vasárnap ment haza. Sírtunk megfogtuk a... s mind mondta, hogy ne sírjuk, mert ő visszajön estére.

K: Az összes gyerekeket az a néni nevelte?

V: Igen, és anyám is. De anyám... ment még a vásárba apámmal. S akkor én voltam a legnagyobbik otthon, s akkor én... rendeztem a házat.

K: És... szolgálója volt ezen kívül a nénin kívül Berta néninek?

V: Igen, aki a zsákokat emelte apámnak.

K: Az a szolgáló.

V: Egy szomszéd.

K: S más segítség, így a háztartásba?... Nem. Volt még más

V: Én és anyám.

K: Tetszett csinálni. Értem. És

V: Egyszer, egyszer fölsúroltam, mert padló volt a konyhában, fölsúroltam. S volt egy ilyen kemence, ahol a kenyeret sütötték és a szája bent volt a lakásba, és a hátulsó része a kertbe. És mind felpriccoltam a, én akartam örömet csinálni anyámnak, és mind felpriccoltama falat.

K: És haragudott?

V: Még libát is akartam tőteni. S mikor felálltam, a testvéreim... segítettek, mert tőtöttünk libát, hogy a zsírnak.

K: Sokat?

V: Igen, igen. Egy nagy bödön zsírt egy évre. És, én is azt csináltam. A bödön meg is van, csak érelneszeseést kapott az uram, és akkor azt mondta Imre, na, s akkor a sza, a zsírból szappant főztünk.

K: S akkor szóval tetszett, s hogy volt, hogy neki tetszett fogni tőtni a libát?

V: (kacag) Leültem reá, és mind adtam neki, s úgy csináltam, mint anyám, az ujjammal meg, s mikor felálltunk, az egész a begye mellett volt.

K: Mellé ment?

V: Igen.

K: Mellé ment a...

V: S akkor azt mondtam, hogy többet nem csinálom.

K: Értem. És... más állata volt az édesanyjának? Liba...

V: Liba, pulyka, tyúk. Ló, tehán, bornyú.

K: S akkor az édesanyjáéknak is volt lova, vagy csak a nagymamának?

V: Nem.

K: A nagymamának is volt, és, és a szüleinek is volt?

V: Igen, igen, igen. Mikor mentünk haza az urammal, mindig mondtam, hogy „nézz be az istállóba, hogy, és dícsérd meg a lovat”. Mert apám vett, nagyon szerette az állatot. „Dícsérd meg!”

K: Értem. És, Berta néni... akkor milyen iskolába tetszett járni? Hogy tetszett járni?

V: Román iskolába délelőtt és délután a hájderba.

K: A hájderbe. S azt ki tartotta?

V: Egy öreg bácsi.

K: Egy öreg bácsi. És ki járt a hájderba, az összes gyerekek a faluból?

V: Lányok és fiúk.

K: Az összes a faluból.

V: Igen.

K: Értem. És így... a, barátkozni kivel tetszett barátkozni?

V: Én tudtam is héberül írni. Ott odatett, hogy írjak levelet a szülőnek, megírtam, csak máma már nem tudom.

K: S úgy a gyerekek, úgy tetszett barátkozni a román gyerekekkel?

V: ... hát a padosztályok

K: Az iskolában.

V: Iskolába.

K: Együtt tetszett csinálni? S mikor voltak az ünnepek... akkor hogy volt a, például hogy volt a, volt-e ilyen Karácsony s ezek a... román ünnepek, akkor... volt valami probléma? Nem tetszik például a Karácsonyt tartani.

V: Nem.

K: És a zsidó ünnepeket, azokat tetszett tartani? Például Purimkor...

V: Nem csak én. Mindenki.

K: De Purimkor s ilyenkor a gyer, tetszett valami... a gyerekek csináltak valami műsort vagy ilyesmit?

V: Igen. Igen, igen. Vitt egy kicsi zászlót.

K: Igen? S kit, ki taní, milyen műsort? Hogy nézett ki egy ilyen műsor?

V: Hát, volt egy kicsi zászló, s volt a tetején egy alma, s az almába volt, világoslott??? Volt egy gyertya. S aki ment a Tórával, mentek utána.

K: A gyerekek.

V: Igen. S mindenki ment a Tórá... Itt is. Itt is úgy volt. Most már nem tudom.

K: És a templom nagy volt, Berta néni?

V: Hát, nem olyan, mint a vásárhelyi, de szép templom volt. Női is.

K: Volt emelete?

V: Nem. Volt egy szoba, itt volt a férfi, és egy ablak a két szoba között egy ablak, s így voltak a nők.

K: És akkor, ki tartotta a... Volt sakter és még ki volt?

V: Volt sakter.

K: És még volt...

V: Volt sakter. És nagyon... hogy mondjam, ott vittük a csólentet szombaton, a sakternél volt a kemencébe.

K: Igen? Volt felesége?

V: Volt felesége, és még hozzá nagyon elegáns, modern, és nem olyan... ómódi.

K: Értem. És akkor ő is imádkozott vagy

V: Ők, ők is származtak onnan. Ahonnan a nagyapám, valahonnan onnan jöttek.

K: Onnan Máramarosból?

V: Igen. De szép szakállas, modern, tiszta emberek. Szóval, nem úgy...

K: S akkor a, ő volt a, ő tartotta az imádságot és ő vágta

V: Apám volt a gává???

K: Az mit jelent?

V: A sakter után, aki rendez, ossza, hogy, mint.

K: Értem.

V: És színhoszkor???, aztán a gává hazahívta az egész társaságot és ott. Anyámmal egész éjszaka süttünk, főztünk, és akkor aztán táncoltak ilyen vallásos... körbe, vallásos táncot.

K: És, Berta néni, és akkor... hogy volt akkor, mikor volt például vaegy ilyen esküvő? Azt tetszik emlékezni, hogy volt vaegy ilyen esküvő s,

V: Igen.

K: Zsidü esküvő.

V: Igen. Úgy, mint itt.

K: Az hogy telt?

V: Pontosan, mint itt.

K: Na, tessék mondani egy kicsit, hogy zajlik.

V: rendesen felöltözött fehér ruhába, a... esketék mint itt. Pontosan.

K: És hogy szoktak összeházasodni ottan? Maguk özött? Vagy szoktak máshonnan is...

V: Hát, apám is anyámat elvette egy más helységről.

K: És az hogy volt? Össze...

V: (kacag) Nagymamám...

K: ...szervezték?

V: Nagymamám nem akarta anyámat, mert... Nagymamámék, így ahogy maradt egyedül, jó módú voltak. Anyám... anyámék szegényebbek voltak, mint ők.

K: S hovávalósi volt az édesanyja?

V: Hááát, egy pár kilométer.

K: Pár kilométer. És sze, szer, sze, úgy össze... szerzett... házasság volt, vagy megismerkedtek?

V: Nnn... meg, meg, meg.

K: S volt temető is, Berta néni?

V: Hogyne, meg van most is, ott van eltemetve egy testvérem.

K: Értem. Melyik testvére Berta néninek?

V: A... Mirjám után született. S negyvenben, mikor jöttek a magyarok, vakbél... perforált vakbéllel halt meg.

K: Szóval, azt hogy hívták?

V: Fájge.

K: Fájge?

K: F...

V: Á

K: Á

V: É-G

K: J? I?

V: É. I. Igen. Én a

K: F-á-é...

V: G-é.

K: Fiúcska volt vagy kislány?

V: Leány.

K: Leány. S ez Mirjám után született?

V: Igen.

K: És hány éves korába halt meg?

...

V: Az a, azzal egyeztem én a legjobban együtt, és ő befeküdt hamarabb, melegítse meg nekem az ágyat... És perforált vakbéllel, mikor jöttek a magyarok, nem lehetett menni. Elvittük Kolozsvárra. Én. Apám elvitt minket Kolozsvárra a... Mátyás kórházba. S azt mondta a... hogy későn vittük. Azért én ott maradtam vele, s akkor mondták, hogy hozzuk haza, mert megtelt a hasa gennyel. És tudod, annyira össze voltunk kötve lelkileg, hogy nem tudott meghalni, amíg én nem mentem ki a szobából.

K: És miért nem lehetett elmenni? Mi köze volt a magyarokhoz?

V: Hát, akkor úgy volt a háború!

K: Értem. S nem lehetett menni orvoshoz?

V: Nem lehetett menni.

K: S akkor hogy, mégis hogy tetszett eljutni?

V: Hát, mikor a, átvonult a tankok, akkor elment, elvitt apám Kolozsvárra.

K: S akkor ez mennyit tartott, míg megbetegedett és el lehetett vinni a kórházba? Mennyi idő telt el?

V: Kevés.

K: Kevés. Pont akkor betegedett meg, mikor a tankok...

V: Jöttek.

K: jöttek ott a. És Berta néni, akkor nem tetszik tudni, hogy körülbelül hány éves volt?

V: ... Hát...

K: Hány évvel volt kiss

V: ... Én voltam akkor... tizenhat... és két évvel volt Mirjám, tizennégy. Hát, vagy tíz.

K: Tíz. Értem. És akkor. Egy temetés, akkor ott hogy volt? Hogy zajlott le egy temetés akkor, Berta néni? ... Egy zsidó temetés.

V: Mind itt. Mind itt. Szegény anyám annyit sírt, mert ez a Mirjám ez ikergyerek szüketett.

K: Kivel?

V: Mirjám. Mikor született Mirjám, született kett, két leánka.

K: De nem ez a Faege.

V: Nem.

K: Egy másik.

V: Előtte...

K: Szóval Mirjám egyszerre született egy...

V: Még egy leánkával.

K: Igen.

V: És az... a köldökzsinór.

K: Az meghalt szülés, szülésnél.

V: Igen. S men, mindig kiment és nézett a temető között, között s mindig mondta, hogy ahol ezek vannak, még elfért volna egy.

K: Értem. És, s akkor hogy csinálták? Tessék egy picit mesélni, hogy volt a temetés, akkor.

V: Egy temetés, mint itten egy temetés.

K: Pontosán hogy zajlott le? Nem volt különösebb szokás. (telefoncsengés)

V: Csörög.

...

K: Berta néninek a nagymamája parókát hordott vagy rendes haja volt?

V: Még anyám is parókás volt.

K: Igen?

V: Igen.

K: És hogy voltak? Hogy öltözködtek Berta néni, különösebben?

V: Szépen.

K: Hogy volt akkor, milyen ruhájuk volt? Hogy volt? Valami különlegesebb.

V: Hát, mi voltunk... majdnem a leg, még volt egy család, aki szintén gabonakereskedő. Azok nagyon jól álltak. És utána mi... Én tizenöt éves koromban már aranyórát kaptam. Selyemruha az nagy dolog volt. Selyemruha, minden ünneplő, ünnepre új ruhát kaptunk.

K: S azt honnan tetszett, honnan vásárolták?

V: Besztercéről.

K: Besztercéről? S ott is a zsidó kereskedőktől vagy... nem ... volt muszáj, hogy zsidó kereskedőtől legyen, vásárolják?

V: Ahol volt, amit kerestek.

K: Értem. Szóval nem... csak... bizonyos helyről vásárolták... Nem... Ahol volt szebb dolog.

V: Igen.

K: Értem. S valamilyen zongoraórák, vagy valamilyen zenét tetszett tanulni?

V: Itt tanultam. Ott nem volt hol.

K: Nem volt hol

V: Itt tanultam Veleményinél???

K: Értem. Háború után.

V: Igen. Miután férjhez mentem, jöttem ide.

K: Hány éves tetszett lenni?

V: Tizenkilenc.

K: S akkor tetszett tanulni.

V: S volt is harmonikám. Eladtam... Volt egy nagy Hohner...

K: És Berta néni, a szórakozás? A fiatalok hogy szórakoztak akkor?

V: Hát, sehogyse, mert tizenhat éves koromba hova szórakozzak? Vagy tizenhét. S utána elvittek.

K: Értem, de...

V: Mikor kelle. Mikor kellett volna szórakozzunk, akkor elvittek si, Auschwitzbe.

K: És szabadságon valamire tetszett járni ebből a faluból? Ebből a Sărățel-ből?

V: Hát, mint gyermek egyedül hova menjek?

K: Nem, de és a szülők?

V: ... Nem.

K: Nem. Nem mentek sose sehová?

V: Volt ottan. Egy nagyanyámmal mentem, ott nem messze. Egy ilyen sós fürdő. És anyáma, nagyanyámat mindig azt mondja „adok egy lejt, gyere velem” és mentem.

K: S hol volt az? Hogy hívták?

V: Ott. Ott. Ott.

K: Ott, Sărățel-ba?

V: Igen. Igen, igen.

K: S az úgy volt csináva valami bányahelyen, vagy mi

V: Nem. Magától így jött ki a földből.

K: A vízből? S akkor...

V: Igen. És volt nămol... Bekente magát.

K: S akkor oda vitte Berta nénit?

V: Igen.

K: S oda járt mindenki a faluból?

V: Igen, aki akart, mehetett. Nem pénzért vagy valami. Így a...

K: Értem. És a pászkat akkor ottan sütötték a faluba?

V: Annál az embernél, aki volt a tanárunk. Az volt nagyanyámnak a testvére. A nő.

K: A nő. Akkor az... az nagybátyja volt... úgy nézem

V: Igen. Igen, úgy.

K: Értem. Na, akkor Berta néni, akkor lássuk a... Jäger családról. Rosenfeld nagytata. Rosenfeld nagytata s nagymama, ők hovávalósiak?
V: Mondtam, egy pár kilométer Szeretfalvától.
K: Azt hogy hívták?
V: Herina.
K: Herina? Románul úgy hívták? Ez is román falu volt?
V: Szász.
K: Ez szász volt?
V: Igen.
K: S körülbelül hány kilométerre Besztercétől? Nem tetszik tudni?
V: Hát, mi voltunk tíz, és ők voltak vagy négy-öt. Tizenöt kilométer.
K: Szóval Beszterce és Sărățel között volt ez a
V: Nem. Egyszer, ahogy megyünk innen Vásárhelyről egyszer van a Herina, van Sărățel, s van Bistrița.
K: Értem. És, ők odávalósi volt mind a kettő? A nagytata is, a nagymama is? Rosenfeld?
V: Azt hiszem, hogy ott születtek.
K: Ott tetsze, úgy tetszik. S rájuk tetszik emlékezni? Éltek még, mikor Berta néni kicsi volt?
V: Igen, mert eldeportál, nem. Csak nagyanyámat. Nagyapám... pont Húsvét este kellett legyen, és ő volt. Nekiek is volt lovuk, szekerek. S nem tudom hova akart menni. S bemet, azt mondta „olyan rosszul vagyok”. Azt mondja „ejnye, én a Szédert nem érem el.” Nem is érte el, mert ledőlt és meghalt.
K: S ez melyik évbe volt, Berta néni?
V: ... Deportálás előtt.
K: Deportálás előtt sokkal? Pár, hány évvel, nem tetszik tudni körülbelül?
V: Jó pár évvel.
K: De Berta néni emlékszik rá? Emlékszik nagytatájára?
V: Igen. Igen.
K: Körülbelül hány éves lehetett Berta néni?
V: Én? Kicsi.
K: Kicsi? Mikor meghalt a nagytata.
V: Igen.
K: És hogy, hányszor tetszett, sokszor tetszett meglátogatni a nagyszülőket? Ezeket a Rosenfeld nagyszülőket?
V: Igen. Igen, hogyne. Hogyne.
K: Hogy tetszik rá emlékezni? Hogy?
V: Képzeld el. Ez a nagyanyám és az uramnak az anyja testvérek voltak...
K: Csak úgy, ne. S ezt az, azt akkor mikor tetszett megtudni? Mikor, háború után?
V: Nem.
K: Tetszett tudni?
V: Igen.
K: Akkor...
V: Egy húsvétkor, mint gyermek mondta ez a, az uramnak az anyja, hogy engedjen oda húsvétra.
K: És? Akkor már akkor Grünstein urat akkor tetszett megismerni.
V: Nem. Ő, családja volt neki, már akkor.
K: Akkor már családja volt.
V: Nekem az öccse udvarolt.
K: Értem. Az kisebb
V: Az aki a lapot írta. Aki meghalt.
K: Igen. Akkor...
V: Egy lágerbe volt az édesapámnak a testvérivel. Aki izraelbe maghalt.
K: S akkor az fiatalabb volt. Hány évvel volt kisebb Grünstein úrnak az öccse?
V: Jó pár évvel.
K: Jó pár évvel?

V: Jó pár évvel.
K: És ezek a Ros, hogy nézett ki Rosenfeld nagytata? Hogy tetszik rá visszaemlékezni?
V: Én azt hiszem, a szívvel halt meg. Idős volt.
K: De hogy nézett ki? Hogy tetszik rá visszaemlékezni?
V: Vallásos volt.
K: Szakállas volt?
V: Nem.
K: Nem?
V: Nem.
K: Vallásos volt?
V: Vallásos volt.
K: És a Rosenfeld nagymama? Ő, őt is, parókát viselt mindig?
V: Az, aztot deportálták.
K: Értem, de ő, akkor mikor, abban az időben, mielőtt deportálták. Parókát viselt, hogy tetszik...
V: Mind viseltek.
K: Mind viseltek. És... Berta néni...
V: Anyámnak ilyen, ilyen hosszú haja volt. Az eredeti haja.
K: Az, így deréken alul ért? S akkor honnan tetszik, ő mesélte?
V: Nem. Megvolt a haj.
K: Megvolt a haj, levágott haj.
V: Cofriba fonva.
K: Értem. És, Berta néni, hogy tetszik érteni ezt a vallásos...
V: És viselt ilyesmit. Itt szita volt, és itt volt egy pár szál haj, és mikor lekötötte a haja megvolt itt.
K: Értem. Hol? Elöl?
V: Igen.
K: Elöl volt haja s csak úgy...
V: Így, egy picit innén túl ide. És
K: Az, homlokán?
V: Igen, de az, az ilyen szitál volt itten és itt volt egy pár haja, hogy ne látszodjon.
K: És mivel volt lekötve? Kendővel?
V: I. Nem, ne, ott a kép.
K: Igen. S... Kendő volt, kendő volt rajtuk?... Akkor ez egy olyan kendőféle volt, igaz? Kendőféle
V: Na, látod?... A, akkor jöttek a magyarok, akkor csinálták a kép, csinálták a képet.
K: Igen. Értem. És Berta néni, a, ezt a vallásosságot, azt akarom kérdezni, hogy akkor hányszor jártak a templomba? Például a férfiak? Mentek minden nap a templomba? Imádkoztak, vagy csak...
V: Apám minden reggel imádkozott tálesszal és tüelamal??? Otthon. És akkor mentek a templomba... péntek este, szombaton.
K: S ünnepekkor.
V: És ünnep.
K: S ugyanúgy a Rosenfeld... család?
V: Igen, igen, igen. Nem csak ők, hanem mindenki.
K: Mindegyik úgy csinálta. Értem.
V: A nagyanyámnak volt sok rokonsága volt. Ho, az a herinai. Tes, s a nagyapámnak a testvérei is voltak.
K: Igen. És ők mivel foglalkozta, Berta néni? Ez a Rosenfeld nagymamáék?
V: Kereskedelemmel. (kacag) Hát, a zsidók mind kereskedelemmel.
K: Mivel foglal, milyen kereskedelemmel? Ugyan gabona?
V: Igen. Igen.
K: Csak gabonával foglalkoztak?
V: Igen.
K: Vagy mással is?
V: Nem.
K: S nekik mekkor aházuk? Ők is jómódúak voltak?

V: Szegényebbek.
K: Szegényebb. Igen
V: Megmondom miért. Nagypámnak volt, egy nagyon gazdag családból való.
K: Ez a Jäger nagypapa?
V: Nem, nem. A herinai.
K: A herinai.
V: Rosenfeld. És a testvérek kijátszották.
K: Há hogy?
V: Hát, úgy. Hogy maguk közt elosztottak mindent, s nagypám szegény maradt.
K: Há miért? Nem tetszik tudni?
V: Azt már nem tudom.
K: Nem tetszett semmi... mesélt róla
V: Nem, mindenki, a képes, amire én visszaemlékszem, egyiknek volt cséplő... gépje. Annak fia volt egyetemen. És... a másik... szintén nagyon gazdag volt...
K: És az édesapja akkor szegény, szegény maradt.
V: Nagypám.
K: Nem maradt földjük se, semmi.
V: De maguk közt elosztották.
K: Elosztották, értem. S a házuk milyen volt? Hogy tetszik emlékezni? Hogy nézett ki ez a... herinai ház?
V: A ház?
K: Igen.
V: Két szo, három szoba, konyha.
K: Értem. És volt cselédjük vagy valami? Nem volt. Nem volt cselédjük.
V: Nem. Mikor jöttek a, pénteken a vásárból, megálltak nálunk. Mert először mi vagyunk, s aztán ők, s anyám várta ott palacsinátval, és étellel és mindennel.
K: Értem. Neki voltak az anyósáék... Na, s akkor... Berta néni, s akkor jöttek a... így mikor bejöttek a magyarok, akkor a csa, ez a ... eebbe a faluba, eebbe a Herina
V: Mikor bejöttek a magyarok, ez a testvérem kitört egy ablakot egy autónak, egy magyar autónak.
K: Ezt, a... Salamon?
V: Nem. Dávid.
K: Dávid.
V: Nem Salamon.
K: Ő volt a...
V: Nagyobbik
K: Ő volt a nagyobbik. S ő hányba született... Berta néni, ez a Dávid?
V: Hét évvel volt nagyobb, mint én.
K: Akkor 1925-be született.
V: Igen.
K: Akkor azt jelenti
V: Mert '23-ba esküdtek meg...
K: '23-ba. Meg is házasodott háború előtt?
V: Nem. Nem. Nem.
K: Hát?
V: Még fiatal volt.
K: Akkor ki e, ki esküdött meg '23-ba?
V: A szüleim.
K: Ja, '23-ba esküdtek meg, és '25-ben született...
V: Igen.
K: ...Dávid.
V: S két évenként, amíg ötön voltunk. Három lány, két fiú. Az
K: ... akkor azt jelenti, hogy Mirjám született Berta néni, Dávid...

V: Ezeknek mind megvan a születési bizonyítványuk, mert kellett Magyarországra vinni. És Misi elutazott oda, s megcsinálta.

K: ...az a régi, vagy csak ilyen kivonatokat kapott?... Nincs a régi, régi, ami volt, csak olyan kivonatok.

V: Megvannak. Tudja a fene, hogy milyenek.

K: Na, hát egyszer hátha meg tetszik keresni. S Berta néni, akkor '25-be született Dávid, '27-be született Berta néni?

V: Igen.

K: És Mirjám husssz, akkor '29-be vagy '30-ba?

V: '30-ba.

K: 1930-ba született Mirjám. S Salamon? 1932? Vagy '33?

V: '33, de meg kell nézzem a születési bizonyítványon.

K: Akkor született ez a Faege, aki, aki meghalt, valószínű, Mirjám után, nem?

V: Igen. És utána a legkisebbik. Hát, mikor elvittek...

K: S akkor vajon Faege '32-ben születhetett?

V: Mikor elvittek, akkor a... kicsi öcsém kicsi volt. Még nem is volt iskolás.

K: Akkor azt jelenti, hogy... Salamon? Született, akkor hányban születhetett Salamon? Meg akkor kit tetszik keresni? Kit?

V: Hát, nézd meg, itt...

K: Kit tetszik keresni, azt ???, hogy nézzük meg, jó?

V: Kicsi, milyen kicsi volt. Né, nézd meg. Egész kicsi, még iskolás se volt.

K: Kikeressük akkor a bizonyítványban, s megnézzük. És hogy volt? Akkor tessék elmesélni, bejöttek a magyarok, az '40-ben volt, '41-ben?

V: Azt hiszem '40-ben.

K: Igen. És akkor ő miért, csak úgy fogta és megdobta egy kövel?

V: Igen, mint gyerek.

K: Mint gyerek. És...

V: S aztán jöttek, és megfizették az ablakot és kész.

K: Nem? Más baja, nem történt?

V: Nem. Nem.

K: Nem történt. És hol volt a... azelőtt volt valamilyen antiszemita megnyilvánulás ott, abba a Sărățelbe? Sose, semmi. Románok voltak, sose semmi.

V: Nem. Nagyon jól voltunk velük.

K: Jól tetszett lenni.

V: Tiszteltek. Apámat nagyon. Tanácsért jöttek, kérni. Ha férjhez megy a lány vagy fiú (kacag) jött az egyik, hogy apámnak azt mondja „Te is jól állsz, én is” azt mondja „adjad a lányodat” azt mondja „az én fiamhoz”. Azt mondja apám „Én nem adom még férjhez a lányomat”

K: Melyik lányát akarta?

V: Engem.

K: Berta nénit? Értem. S akkor ott is úgy volt, hogy általában mind a zsidók csak zsidókhoz mentekférjhez? Vagy házasodtak?

V: Igen, igen.

K: Vegyes házasság...

V: Nem volt.

K: ...nem volt. Kevesen.

V: Nem, nem.

K: Orvos ki volt a faluba, Berta néni?

V: Nem volt orvos.

K: Nem volt orvos a faluban.

V: Posta volt.

K: És a zsidó... ez a nyolcvan, ja, párdon, huszonöt...

V: Az orvoshoz Besztercére. Én nagyon sovány voltam gyerekkoromban. Azt mondja anyám „Szégyellem, hogy így menjél ki” s elvitt egy német. Mert ott szászok voltak. Német orvoshoz, s azt mondta az orvos, hogy majd mikor megjön a menstruációm, megváltozik.

K: És patika volt?

V: Nem.

K: Nem volt patika se. Csak posta volt?

V: Posta, üzlet.

K: Iskola nagy volt?

V: Iskola. Nagy.

K: Hány osztály volt az iskolában, Berta néni?

V: Tíz.

K: Tíz osztály? S akkor a... hogy volt a...

V: Én egy évet beszél... egyévet a magyarok alatt már tan, tanultam...

K: Akkor magyarul. És akkor hogy volt? Els, elsőtől négyig

V: De úgy tanultunk, hogy egy szót sem tudtam magyarul.

K: Akkor nem tetszett tudni egy szót sem magyarul, abban az időben?

V: Mikor jöttem ide, csak itt tanultam meg.

K: Csak románul tetszett... S akkor hogy volt, el, ál, hogy volt, hogy taní, tanító tanított? Egytől négyig, mint most? Vagy hogy volt? Az iskolába. Meddig volt tanító?

V: Igen.

K: Egytől négyig?

V: Igen, igen.

K: És azután öttől tízig voltak különböző tanárok?

V: Igen.

K: Igen?

V: Igen.

K: Különböző tanárok. S ottan hány osztály volt? Hány... osztály volt? Egytől tízig, de hány... például hány...

V: Sok.

K: Sok volt?

V: Sok gyerek volt.

K: Sok gyerek volt. Olyan módosabb falu volt. Sok... Nem tetszik tudni, körülbelül hány lakosú volt az a falu,

V: Nem tudom.

K: Értem. S ebbe a... hé, hér, Herinába? Ebbe a másik faluba? Ottan nem tetszik tudni, hogy ottan volt iskola?

V: Hájder tudom, hogy volt, és zsidó fürdő is volt.

K: Itt nem volt Sărățelba zsidó fürdő?

V: Nem, nem, oda mentek.

K: Oda tetszett járni?

V: Harinára, igen. Igen.

K: Értem. S a templom nagy

V: Én mikor férjhez mentem, Besztercén voltam a fürdőn.

K: Igen? Az, hogy kellett? Kellett menni a fürdőbe?

V: Igen, igen, igen. Másképpen nem eskettek meg.

K: És... a... a fürdő ott volt a templom mellett?

V: Igen. Herinán.

K: Herinán. És... He, He-ri-ná, nem? Vagy Hediná?

V: Herina.

K: Herina... És... a templom nagyobb volt Herinán, mint... Sărățelon?

V: Ott több zsidó volt.

K: Több zsidó volt? S nem tetszik tudni körülbelül mennyi volt?

V: Mikor Purim volt, akkor ott csináltak a purimi bált is, s akkor mi innen mentünk oda.

K: És még más faluból is mentek?

V: Igen.

K: S több faluból...

V: Igen.

K: Körülbelül hány, nem tetszik tudni? Ott az összes, minden faluból onnan jöttek a zsidók oda?

V: Igen.

K: mind ide gyűltek össze? Herinára?

V: Igen, igen, igen.

K: Miért? Ez... itten volt... rabbi vagy valami, egy ilyen nagy központ volt?

V: ... Több volt a zsidó is, volt... izé is... sakter is volt ott, ott is.

K: És volt valami rabbi vagy valami, vagy csak sakter?

V: Sakter.

K: Aha, s volt a fürdő. Értem. S akkor... Berta néni, itten se voltak? Itten szászok voltak többen, itten se voltak ilyen antiszemita megnyilvánulások?

V: Nem.

K: Nem voltak.

V: Angyon jól egyeztek. Abba az időbe. Akkor nem volt Hitler.

K: Nem volt Hitler. És a, a szülei Berta néninek, akkor hányba házasodtak? 1923-ban?

V: Háromban.

K: '23-ban tetszik mondani. S akkor, azt tetszik mondani, hogy a...

V: Ott van a papírok.

K: Igen. Ők... nem volt összehozott házasság akkor, ugye?

V: Nem, szerelmi.

K: Szerelmi házasság volt.

V: Apám adott nagyanyámnak pénzt, mert nagyanyám, nagyapám Oroszországba volt vagy nem tudom hány évig. S úgy jött onnan haza, betegen. És...

K: Ez a Rosenfeld nagyapa?

V: Igen.

K: Hát, miért volt ott?

V: A háború.

K: A háborúba?

V: Igen. A tizennégyes.

K: Tizennégyes. Ott volt fogságba?

V: Igen.

K: Arról nem tetszik tudni, hogy mikor s hogy s?

V: Nem.

K: Semmit?

V: Hanem, nagyanyám nevelte a gyerekeket, és apám adott nagyanyámnak, mert a... A Jäger nagyanyám nem akarta anyámat, mert nem elé, nem elég gazdag. S akkor apám adott pénzt a másik, anyámnak, nagyanyámnak, hogy vegyen hozományt.

K: Értem. És akkor...

V: Azért mondom, hogy szerelmi volt.

K: Értem. És... je, Jäger ez a... az édesanyja Berta néninek, ez a Szerena Sára. Ők hányan voltak testvérek?

...

V: Vagy haton.

K: Vagy haton. Nem tetszik tudni, hogy hogy hívták őket?

V: Már nem emlékszem. De férjhez voltak menve, el voltak rendezve. Arra emlékszem.

K: És i, itt voltak ugyanebbe a faluba? Vagy el voltak menve máshova is?

V: Ó, egyik Bukarestbe ment, például férjhez.

K: Értem.

V: Csak az egyik maradt nagyanyámmal.

K: Melyik? Hogy hívják?

V: Mártának hívták.
K: Mártának.
V: S volt egy leánkája, s... eldeportálták.
K: Értem. Hogy hívták a leánkát?... Itt volt maradv... Herinába...
V: Igen, nagyanyámmal.
K: Együtt laktak, egy házba vagy...
V: Igen.
K: Egy házban laktak.
V: Annak is a férje bukaresti volt. De zsidó volt.
K: S hogy került ide?
V: Nem is tudom.
K: Nem tetszik tudni. Na, s akkor összeházasodtak s akkor... elmentek... a másik faluba, Sărățelra. S oda adott... há, lakhelyt a... nagymama... és ottan építettek házat.
V: Igen.
K: És akkor...
V: Először bérbe laktak, és utána építettek.
K: Bérbe hol? Ugyanott?
V: És én... Igen. És én ott születtem a béres házba.
K: A béres házba? S az hol volt az a béres ház? Bérelt ház.
V: Nem messze a... onnan, ahonnan... ahol építettünk... egy... osztálytársamnak a szüleihez.
K: Értem. Ott laktak, mikor megházasodtak, eleinte. Értem, Berta néni, s akkor a negyvenes években hogy volt... hogy volt, hogy mikor bejöttek

1 kazetta B. oldal

Hoztak magyar tanárokat? Vagy hogy volt?

V: Már nem is tudom. De azt tudom, hogy én nem (kacag) tanultunk semmi.

K: Hányadik...

V: Már a, csak az, pont akkor mikor jöttek be. Úgyhogy...

K: S hányadik osztályos volt Berta néni?... Hányadik osztályba járt?

V: Nem tudom, hetedik vagy nyolcadik, mikor jöttek a magyarok.

K: S akkor tessék mondani, hogy miből, mi változott meg, hogy bejöttek a magyarok? Csillag... vagy mi, mi...

V: Jött a deportálás.

K: Jó, de hát bejöttek negyvenbe, s a deportálás volt csak negyvenötbe, úgyhogy addig...

V: Nem negyvenötbe. Negyvenháromba.

K: Negyvenháromba? Negyvennégybe... negyvennégybe, itt látom, negyvennégybe. S akkor mi, a csillagot kellett hordjanak...

V: Akkor nem. Csak azután.

K: Miután bejöttek? Hány? Az hányas évbe, nem tetszik tudni?

V: ...hát deportálás előtt, nem tudom mennyi idővel.

K: S az iskolába valami volt? Valamilyen...

V: Nem.

K: Nem volt semmi.

V: Nem.

K: Semmi megnyilvánulás...

V: Nem.

K: S akkor...

V: Csak összeszedtek minket és...

K: Férfiakat... volt, elvittek munkásszolgálatra?

V: Igen, apám is v, munkaszolgálatba volt.

K: Az édesapja is Berta nénihez, elvitték munkaszolgálatra.

V: Igen.

K: Az, hányba vitték el?

V: ... Miután jöttek be.

K: Rögtön negyvenbe, vagy egy évvel...

V: Hát, nem tudom pontosan... hogy mikor, de hogy el volt vive, azt tudom.

K: S nem tetszik tudni, hova?

V: Valahol Pesten túl.

K: S írt onnanról? ... Levelet vagy valamit?

V: Igen, s aztán hazajött.

K: Mikor jött haza?... Deportálás előtt?

V: Igen. S akkor eldeportálták.

K: Akkor hazajött. Negyven... négy előtt...

V: S elvittek.

K: És akkor az, hogy volt...

V: Hát, az úgy volt, hogy az egész falut kiüresítették.

K: Kiüresítették?

V: A téglagyárba Besztercére vittek.

K: Ott, Besztercére vitték? S az mikor volt? Csak jöttek vagy... Tetszett gondolni azelőtt, hogy lesz valami, hogy elviszik vagy nem tetszett tudni?

V: Ne, honnan?

K: Nem tetszett tudni semmit. Oda abba a faluba valami újság járt, Berta néni?

V: Járt.

K: Tetszett otthon olvasni valami újságot?

V: Járt, igen. De abból nem lehetett tudni semmit.

K: Milyen újság? Ma, román, magyar...

V: Román, román.

K: Román újság? S mikor bent voltak a magyarok? Magyar újságok jártak?

V: Hát, magyarul nem nagyon, mert nem volt kinek.

K: Ugyan román újságokat tetszett olvasni. Vajon honnan jöttek ezek a román újságok. Nem tetszik tudni valamelyiknek a címit, vagy valamit? A szülei Berta n, nem. A szülein, Berta néni, politizáltak valamit?

V: Nem.

K: Otthon nem tetszett...

V: Nem voltak semmi. Hát, akkor nem voltak pártok!

K: Nem voltak. Nem tetszett hallani, hogy politizálnak vagy valami... Villany volt a faluba? ... Nem?... Nem. És rádió?

V: Az igen.

K: Az mikortól volt, rádiójuk?

V: Az volt.

K: Mikortól?

V: Akkortól, amikor... Szegény, egyik nagyapám, nagybátyámnak, apám egyik testvérének, pátefon vett.

K: Patefont? Zenével?

V: Igen. Lemezek.

K: Milyen lemezek?

V: Ha jól emlékszem, talán még Izraelbe is azt kivitte.

K: Kivitte? És milyen lemezek voltak?

...

V: Zene.

K: De milyen zene? Hogy tetszik emlékezni? Ilyen könnyűzene? Ilyen komolyzene? Nem...

V: (kacag) Te, én... te mikor kicsi voltál, ezeket tudtál?

K: Hát, nem, csak hátha vissza tetszik emlékezni?

V: Mire?

K: Csak úgy hallgatta, vagy...
V: Igen. Igen.
K: S meghívta a szomszédokat?
V: Nem, magának.
K: Magának, hallgatta.
V: Igen. Hát, egy kerítés választott el az egész ház közül.
K: Értem... És könyvek voltak? Könyvtárjuk volt Berta néniéknél otthon?
V: Igen, könyvek voltak.
K: Milyen könyvek körülbelül? Még, mire tetszik emlékezni?... Berta néni szeretett olvasni?
V: Én kellett... tanuljak az iskolába, tanuljak a héderba, lássam el a testvéreimet, rendezzem, én voltam a nagy.
K: S ki olvasott otthon? A könyveket ki olvasta?
V: Főleg zsidó könyveket.
K: Zsidó könyvek voltak? És vajon honnan szerezték?
V: Hát, marad din tatá'n fiu.
K: Aha. Régi könyvek... Na jó, Berta néni, akkor hol maradtunk? Bejöttek a... S akkor csak se szó, se beszéd, s akkor. S ugyanoda vitték a... a... a családot, a... Herináról is?
V: Mindenhonnan.
K: Egy helyre?
V: Mindenhonnan.
K: Az összes falu...
V: Az összes faluról.
K: Oda, ott tetszett, oda vitték. S az nagy volt az a gettó?
V: Hát, nagy. Még a besztercei is ott volt.
K: Besztercei volt. Nagy volt. S ott mennyit tetszett ülni?
V: Egy hónapot.
K: Egy hónapot. És hogy volt? Egy kicsit tetszik mesélni, hogy volt a gettó? Milyen kondíciókba voltak...
V: Szörnyű.
K: De bent tetszett lakni valami épületbe vagy...
V: Nem.
K: Kint a szabad ég alatt...
V: Csak barakkokba.
K: Barakkokba? Voltak valami barakkok?
V: Igen.
K: És melyik hónapba volt ez?
V: Május.
K: Május.
V: Május harmadikától.
K: Ugyanúgy, mint...
V: Június negyedikéig, és akkor elvittek.
K: És, Berta néni, mivel jöttek be ide, Besztercére? Kocsi, szekérrel? Vagy mivel hozták be? Gyalog?
V: Mikor a gettóba vittek?
K: Igen.
V: Szekérrel, lovakkal.
K: És szóltak, hogy tessék csomagolni? Vagy hogy volt?
V: Hát, nem volt, mit csomagolni, mert nem engedtek csomagolni semmit.
K: Nem engedtek? Mennyi időt adtak, hogy tessék csoma, elindulni?
V: Addig, amíg ott állt.
K: Csak mondták, csomagolni, s fel a szekérre, s... tetszett indulni.
V: És ilyen, körül volt véve a gettó ilyen szúrós dróttal.
K: Szúrós dróttal. És kimenni vásárolni vagy valamit? És ételt adtak?

V: Volt egy ismerősünk. Egy nem zsidó, és jött csomaggal, és nem enge, nem vették el, nem engedtek.

K: És akkor ebbe az időbe a szülei Berta néninek mivel foglalkoztak? Ja, Jäger úr, mivel foglalkozott? Ugyan gaboná

V: Mikor?

K: Mielőtt? Negyven előtt?

V: Igen.

K: Ó is, ugyan gabona...

V: Gabona. És volt gazdaság.

K: Volt gazdaság. S azt eladta a... Eladta...

V: Hát, nem mondtam, hogy a házzal jött a cigány, most is, az még ott van.

K: S a gazdaság, mit termeltek, ott eladták a piacon aztán, ami termett a házba, vagy mit? Mivel...

V: Hát, voltak emberek, akik megdolgozták.

K: A földet?

V: Igen.

K: És gabona, s ezeket akkor vitték... Besztercére s eladták?

V: Igen. Csak nemcsak az...

K: S az édesanyja nem dolgozott Berta néninek.

V: Nem.

K: Csak a gazdaságot. S akkor negyve, eztet, ezt a, ezt a... a gabonakereskedelmet, s ezt a... kereskedelmet meddig tudta az édesapja folytatni? Meddig engedték, hogy... foglalkozzon?

V: Amíg deportálták.

K: Addig tudott foglalkozni? Úgyhogy akkor Berta néniék nem érezték, hogy nincsen pénz, vagy valami hiány? Nem.

V: Nem.

K: Egyáltalán... De volt aki például érezte, hogy most nem engedték, hogy folytassa a mesterségét, valamit ott a faluban?

V: Hát, voltak szegényebbek is. Voltak szegényebbek is, de megéltek.

K: Megéltek.

V: Anyám... (sóhajt) Megfejték a teheneket, s akkor „Na, te ide mész a tejjel, te oda mész, te oda mész.” Ahol nem volt.

K: Ahol nem volt, küldte? S a szegények általában mivel foglalkoztak, ott a szegény zsidók, Berta néni?

V: Hát, mesterségük volt. Egyik volt cipész, egyik volt ilyen, egyik olyan.

K: Milyen mesterségek voltak?

V: Például egy cipész volt. Arra má emlékszem... Üzlete egyiknek. Egyik, nagyanyámnak a testvérének volt üzlete. Nagyanyámnak volt öt testvére.

K: Értem.

V: Annak volt ilyen... alimentara, hogy így mondjam.

K: Élelmiszerüzlet. És még milyen üzletek voltak? Vagy milyen mesterség volt?

V: Hát, már nem emlékszem pontosan.

K: Aza f, f, ez mind a főutcán voltak az üzletek?

V: Igen.

K: S milyen üzletek?

V: Nem csak főúton, mert volt egy út. Másik út, ami... az állomásra ment. Ott is voltak. Ott is volt üzlet.

K: De voltak a románoknak is üzlet, nem? Vagy csak a zsidóknak?

V: ... (suttog) a zsidóknak.

K: Inkább a zsidóknak.

V: A, ők a föld. Malom. Volt malma. Már az is zsidónak volt.

K: A malma?

V: Igen, az is a zsidóé volt. És volt molnár.

K: Az is zsidó volt?

V: Nem.

K: Nem. S a malom mivel ment, Berta néni? Vízimalom volt?

V: Vízi, igen. Ott születtem én a, pont a malom mellett.

K: hát hogy?

V: Hát, megy a Bistrița, víz.

K: Értem, de hogyhogy ott tetszett születni? Ott volt a...

V: Mert ott mellette... laktunk.

K: Értem. Ott tetszett fürödni? Jární fürödni?

V: Igen.

K: Strandolni?

V: Igen.

K: Gyerekek mind odajártak fürdeni?

V: Igen.

K: Mély volt a víz?

V: Volt ahol mély, s volt ahol nem. Attól függ, mikor esett az eső, mély. Mikor szárazság volt kés, kevesebb volt.

K: S nem tetszett megtanulni úszni?

V: De igen.

K: S ki tanította meg, Berta néni?

V: Én.

K: Egyedül?... Értem. S akkor... akkor együtt... az édesapja s a... z édesanyja akkor együtt mente, együtt vitték be a gett, a...

V: Nem. Apá... De igen. Apám is, és au, Csak... Auschwitzba különválasztották.

K: Külön.

V: Engem külön, apámat külön, anyámat a kicsi testvéremmel elvitték a krematóriumba az, az éjjel.

K: És a nagyobb fi...

V: Az is el. A nagyobbik, a Dávid az el volt vive. Csak meghalt, mert nem tudott éhezni.

K: És el volt vive? Hová volt elvive Dávid?... Munkaszolgálatra?

V: Nem. Még nem volt akkora.

K: Nem?

V: Nem.

K: Hát, hová volt elvive?

V: Lägerbe.

K: Szóval ő is, akkor a, Auschwitzba tetszett menni az egész család? Azt jelenti.

V: Igen, igen.

K: S akkor ottan szétválasztották...

V: Igen.

K: ... külön Jäg... az édesapját Berta néninek. Az édesanyját a kicsivel elvitték a krematóriumba. Berta néni?

V: ... és nagyanyámat is...

K: Együtt volta, ottan együtt tetszett...

V: Igen, egy vagonba mentünk.

K: Együtt a r, Rosenfeld, a Jäger nagymamával s a Rosenfeld nagymamával is?

V: Nem. A másik meghalt ott, otthon. A...

K: A Rosenfeld nagymama?

V: Nem. Az volt a, Auschwitzba. A másik.

K: Szóval akkor... Jäger nagymama meghalt háború előtt?

V: Igen. Ott van Szeretfalván eltemetve.

K: Ott van Sărățelon eltemetve?

V: És, és nagyapám is. Csak nem a temetőbe, hanem volt... nagyanyámnak egy testvére, és annak a kertjébe van a... Jägernek az édesapja, nagyapám.

K: Szóval, vegyük úgy akkor. Jäger... nagymama

V: Jéger.

K: Jéger nagymama, ő Lázár Léni...

V: Igen.

K: Ő odavalósi volt Sărățel-i. És neki a, egyik testvérinek, vagy neki a kertbe...

V: A testvérinek a kertjében van eltemetve.

K: ... a testvérinek a kertbe, el volt temetve.

V: Apám, tudom, hogy mindig elment ünnepek előtt oda a sírhoz.

K: Ki volt eltemetve oda? Neki az édesapja?

V: Igen. Neki az édesapja.

K: Szóval, nem a temetőbe. Oda a kertbe.

V: Igen.

K: Mé, nem volt akkor még temető? Valószínű.

V: Nem tudom.

K: Nem tetszik tudni.

V: Hát nem voltam a világon akkor.

K: Értem. Hát, csak a meséből esetleg... Akkorm Jáger, Jeg, Jéger nagytata, azt tetszett mondani, hogy meghalt régen. Mert Berta néni nem is ismerte őt.

V: Nem, nem.

K: Nem ismerte. És akkor ő is ugyanoda, abba a kertbe van eltemetve?

V: Nem. Nagyanyám?

K: Nem. Dávid, a nagytata. Ő is?

V: A nagytata van eltemetve ott.

K: Ő is ugyanoda el van temetve?

V: Nem. Csak a nagytata van ott.

K: Ja, csak ott, nagytata van eltemetve.

V: Nagyanyám már a rendes temetőbe, s a testvérem is a rendes temetőbe. S a többi aki meghalt.

K: Igen. Akkor...

V: Volt egy nagy temető, ami most is létezik.

K: S Léni nagymama oda van ő is a temetőbe van temetve.

V: Igen, igen.

K: S akkor... az édesapja ment abba a kertbe... a, a, o... sírhoz?

V: Igen, mert, amikor mi voltunk itt ünnepek előtt.

K: Értem. És, o vre, volt rendes kő, sírkő felirattal mindennel?

V: Igen. Igen.

K: Tetszett ott, tetszett ott járni?

V: Igen. Igen.

K: Csak egyedül ő volt ott...

V: Ott volt egy nagy kert. S a kert a miénk volt. Az apámé.

K: Értem. S csak ottan, csak ő van oda eltemetve.

V: Csak ott.

K: Értem. S akkor... Leni nagymama meghalt... au...

V: Deportálás előtt.

K: Deportálás előtt.

V: Igen.

K: Nem tetszik tudni körülbelül mikor?

V: Nem.

K: Hány éves volt Berta néni, nem tetszik emlékezni?

V: Nem. Mi, nagyanyám? Idős volt, de hány éves, nem tudom.

K: Nem, Berta néni hány éves volt körülbelül, mikor meghalt?

V: Nem tudom, nem...

K: Nem tetszik emlékezni a temetésre?

V: Nem, nem.

K: Nem. NA, jó. S akkor... Rosenfeld nagytata, ő meghalt deportálás előtt vagy... ő is deportál...

V: Deportálás előtt halt meg. Mondtam, hogy egy Húsvétkor.

K: Értem, igaz, tetszett mondani, egy Húsvétkor és nem tetszik emlékezni, mikor. Kicsi tetszett lenni?
V: Igen, kicsi, kicsi.
K: Nem tetszik emlékezni mikor?
V: Nem. Nem.
K: Értem. S Rosenfeld nagymama... Nem tetszett visszaemlékezni, hogy hívták? Mi volt a neve?
V: Nem jut most eszembe, pedig, pedig mennyit jártam oda.
K: Igen. Akkor Rosenfeld nagymama ő is volt deportálva Auschwitzba.
V: Igen.
K: Ő kivel volt még onnanról, még ottan rokonság kivel volt?
V: Hát, a leánya vele lakott, az unokája.
K: A Márta.
V: És az összes zsidók onnan.
K: Igen. S akkor a vagonba egyet tet, együtt tetszett menni evvel a... Rosenfeld nagymamával.
V: Igen.
K: Vittek a Auschwitzba.
V: Igen.
K: És akkor mit tetszett gondolni ottan, hová viszik Berta néni?
V: Senki nem tudta.
K: Nem tudta senki.
V: Pedig már, már... izébe, Varsóba már mióta csinálták, harminckilenc óta.
K: Értem.
V: De akkor nem volt tévé, még ilyesmit, hogy az ember tudjon.
K: És sokáig tartott az út, Berta néni?
V: Hát, éjjel mentünk.
K: Nem tetszik emlékezni...
V: Éjjel tizenkettőkor értünk oda.
K: Éjjel tizen, s hány napig?
V: Nem tudom.
K: Nem tetszik tudni. Enni adtak vagy valamit?
V: Nem adtak semmit.
K: Se vizet semmit?
V: A csendőrök elkísérték egész... Csehország határáig, s ott átadtak a németeknek.
K: Nem ad
V: Tollas csendőrök.
K: se vizet, se enni, semmit. S akkor Berta néni kivel került együtt Auschwitz. Auschwitzba vitték Berta néniéket?
V: Igen.
K: Auschwitzba.
V: Igen.
K: S ott kivel maradt együtt Berta néni? Az é, az ismerősök vagy a rokonság között.
V: Senkivel.
K: Senkivel? Se onnan...
V: Akit kiválasztottak, hogy munkára... Elég fejlett voltam, hozzá voltam szokva a munkához is.
K: Hány éves volt akkor Berta néni,
V: ... és... Hát mikor hazajöttem, töltöttem a tizennyolcat. Tehát tizenhét.
K: S akkor semmi ismerőssel nem tetszett összekeverülni?
V: Nem.
K: S ott tetszett maradni Auschwitzban végig?
V: Nem, nem. Vittek munkára.
K: Vittek munkára. Kiválasztották vagy Berta néni jelentkezett?
V: De, hát ott nem volt ilyen.
K: Nem? Kiválasztották.
V: Mondták jobbra-balra-jobbra-balra, csak senki se tudta, mi az a jobbra. Tehát életre vagy halálra.

K: Nem, nem, azt akartam mondani, hogy mikor már ... a... ottan a táborba tetszett lenni, és ké... válasz... kérték, hogy... valami munkára, hogy tessék jelentkezni, akkor tetszett jelentkezni vagy mi...

V: Nem jelentkezett, nem kérdeztek senkitől. Nem.

K: S akkor merre vitték Berta néni dolgozni?

V: Mengele ott volt s Jobbra vagy balra, jobbra vagy...

K: Értem, s

V: ...balra, de senki nem tudta, mi az a jobbra, mi az a balra. Egyik csoport a krematóriumba, s a másik, kiválasztották munkára.

K: Értem, s

V: S én ott... voltam vagy két napig, és elvittek munkára.

K: Hová vitték el Berta néni?

V: Hát, több lágerbe voltam, de egyikbe nyolc hónapig voltam.

K: Tetszik tudni, hogy hívják azt?

V: Még tudod kivel voltam?

K: Kivel?

V: ...Mengelinek a testvérivel, Katival.

K: Kinek?

V: ...Dengeleginek a húgával, Váradról volt deportálva. De az nagyon rendes volt. Kati.

K: Dengelegi doktornak a húga?

V: ...doktornak a húgáva, Katival.

K: Ők hová valósiak voltak?

V: Váradi.

K: S akkor ott tetszett összeismerkedni...

V: Igen. Mi lágerbe kerültünk a munkára, s kiadtak ilyen bunkereket a katonának ásni. S én voltam a legkisebbik, a legfiatalabbik. És Kati bement és, és segített kiásni.

K: Értem.

V: S mikor mondtam neki, azt mondja „Te, olyan jó esik hallani, hogy én miket csináltam.”

K: És Berta néni, és akkor ott egyik helyen, nyol, nem tetszik tudni, hogy hívják azt a helyet, ahol nyolc hónapig tetszet... lenni?

V: De igen. Glöven.

K: Glöven? S ez

V: igen. A túlsó parton volt a Maina, a víz.

K: A víz. Ez Németországban volt?

V: Igen.

K: S ott mit tetszett dolgozni?

V: ... Izét a... vasutat építettünk, és... ilyen izét ástunk, a...

K: Sáncokat?

V: Nem. Gödröket, ahova tegyék a lőszert.

K: Lőszert? Értem.

V: S volt a, volt egy öreg Szebenből, aki volt, Wermachtler volt, és... az mindig dugva adott nekem almát, vagy egy darab kenyeret. Még

K: Ő német volt?

V: Szász, innen, azt hiszem Szebenből. Idős ember. És... rendes volt.

K: És ő hogy került oda, nem tetszik tudni?

V: Hát, elvitték őket oda, hogy segítsenek.

K: Értem. És akkor ottan férfiak is dolgoztak, Berta néni?

V: Velünk nem.

K: Nem. S akkor Berta néni...

V: Mi csak nők voltunk abba a lágerbe.

K: És akkor tetszett hordani a síneket, s minden azokat a nehéz, nehéz síneket s gerendákat a vasútnak?

V: Igen.

K: Értem. És akkor ottan egész télen ott tetszett lá, lenni?

V: Nyolc hónapig.

K: Nyolc hónapot. Egész télen.

V: Igen. És akkor reggel ötkor kellett menni... apeltálni, és... fatalpú cipőben, és ilyen foaie de cort volt a... felső része. Sokan fagytak ott meg, de nem volt szabad még nézni se...

K: Értem.

V: Mert jöttek aztán nyolckor megszámolni minket, s vittek munkára.

K: Értem. És akkor vé, ezt a nyolc hónapot mind ott tetszett dolgozni.

V: Ezt a nyolc hónapot ott.

K: S ez me, há, melyik hónapig tartott?

V: Hát...

K: Melyik hónaptól melyikig?

V: Innen elvittek Besztercéről már... június negyedikén, az volt, két napig voltam ott. És akkor elvittek oda.

K: Akkor azt jelenti, hogy július, augusztus, szeptember, október, november, december, január, február.

V: Igen.

K: Körülbelül. Akkor té, hideg télbe.

V: Igen.

K: S akkor azután?

V: Azután jöttek... május kilencedikén vége lett a háborúnak. S na, hogy jöttek az oroszok, apám az amerikaiaknál szabadult fel. Én az oroszoknál. És ahogy a tankok jöttek és a katonaság, vettek a németek minket, és mint éjjel, vittek. Nappal tartottak az e, tartottak az erdőben. S az angol repülőgépek mind... dobták azt a...

K: Bombát.

V: Nem bombát, hanem az a ... Szóró.

K: Ja, igen.

V: És...

K: Milyen szóró, olyan csi...

V: Olyan csila, igen. A repülőből. És mikor...

K: S az miért? Hogy látszódjon, hogy lássák, lássák hogy...

V: Hogy mi van.

K: csinált világosság. Igen.

V: S akkor... értünk... est, este.

...

K: Szóval, akkor Berta néni, azt tetszett mondani, hogy úgy körülbelül februárba kezdték a németek, a... elvitték Berta néniéket abból a munkatáborból.

V: Igen. S megérkeztünk egy... volt láger... De puszta volt, üres volt.

K: Nem tetszik tudni, hogy hívták?

V: Nem. Valami... kisvárosba.

K: Igen.

V: És ott voltak a barakkok, ahol... előttünk voltak, azt hiszem ukrájnok, vagy kik voltak.

K: De ugyan Németországban.

V: Igen. És... akarták, hogy nem tudom mennyi idő után, hány nap után, sok nap után, hogy ott egy éjszakát maradjunk abba a lágerbe. És... közben az oroszok megérkeztek. És a németek összeszedtek, hogy menjenek tovább. S akkor volt egy... Borsáról egy leány.

K: Milyen? Hogy hívták?

V: Borsá.

K: Borsá.

V: Az Márámuresben van.

K: ...Szóval odavalósi volt.

V: Igen.

K: Borsáról.

V: Igen. Azt mondja, „Gyere” azt mondja. Hátul volt itt ilyen... trestie.

K: Igen. Ilyen nád. Nádas?

V: Igen. S azt mondja, hogy menjünk bújjunk el oda, amíg. És a, aki. És én, mint gyermek, félttem, hogy menjek. S ezek mind elszaladtak. S aki nem szaladt, mert vitték tovább. S akkor én is odaszaladtam, s ott maradtunk úgy négy óráig. Négy órákor bementünk.

K: Négy óra... este?

V: Éjjel.

K: Éjjel. Értem.

V: S akkor ott a nádba. S akkor bementünk a... barakkba. S ott volt széna, szalma a földön. És ott leültünk, és ott lövöldöztek körülöttünk, s mi vártunk. S egyszer, úgy későbbben, bejöttek az oroszok, így a fegyver elől. Látták, hogy nem vagyunk németek, otthagytak minket, mentek tovább. S mi ott maradtunk, s aztán bementünk. Tovább mentek, mi, mi bementünk a városba. Kerestük, hol van valami, hogy valami ennivalót kapjunk.

K: S milyen város volt? Nagy város volt?

V: Nem. Egy kicsike város, nem tudom, hogy hívták. Aztán elmondom, hogy hogy hív, na. S akkor ott maradtunk. És bementünk a házakba, spájszot kerestük. Ennivalót.

K: És, a, a nem volt, a, volt úgy hogy a házak üresek voltak? Nem voltak...

V: Mind el voltak menekülve. Még a

K: Szóval, az egész város üres volt.

V: Üres volt.

K: Nem. Értem.

V: Mind el voltak menve a németek... S akkor visszamentünk. Vettünk egy-egy ruhát, cipőt, hogy öltözzünk fel... Kenyeret vagy valami, spájszban... Dzsemeket s ilyesmit. Visszamentünk oda.

K: Oda abba a láger... a barakkokhoz?

V: Igen. Igen. S akkor lecsendesedett, és két nap múlva elmentünk... Kerestünk...

...

K: Tessék mondani.

V: Kerestünk egy szekeret... Felraktunk, amink volt... S elmentünk a leg, első állomáson... Úgy húztuk mi.

K: Ilyen kézi szekér?

V: Igen.

K: Vagy ilyen rendes lovasszekér?

V: Nem. I, n, ilyen szekér, de ló nélkül.

K: Értem. És mi, miket tetszett rárakni?

V: Hát, a... ennivalót, amit ott, onnan vettük. Semmi mást. Felültünk

K: S akkor hányan tetszett lenni? Vagy négyen? Hányan?

V: Többen voltunk. Vagy tizenhárman... S jöttünk, egészen amíg... találtunk egy állomást. S ott naponta egyszer ment át egy tehervonat.

K: Nem tetszik tudni, mi írt, milyen állomás volt?

V: Nem.

K: Nem tetszik emlékezni.

V: Nem. Nem, nem, nem. És már el volt menve azon a nap. S akkor elmentünk az első házhoz. S kértük, hogy engedjenek, ott éjszakára aludni.

K: Ott laktak?

V: Ott laktak már németek. És nem engedtek. S akkor jött egy orosz katona... és azt mondta, hogy ők menjenek ki a házból, és mi maradjunk ott. Azt mondtuk, mi nekünk nem kell menjenek, csak adjanak, és akkor behoztak... szénát. S ott maradtunk reggelig. Reggel elmentünk az állomásra, s ott álltunk, amíg jött egy vonat.

K: És ez az orosz katona látta? Vagy tetszett menni hozzá?

V: Igen, igen, igen, igen. Hívtuk, hívtuk. Igen. Igen. S akkor, jött a vonat, felszálltunk. És az a vonat jött...

K: De tetszett tudni, hogy errefelé jön?

V: Erre. Nem. Nem is hoztak erre. Elvittek, ahol egy angol, kaszárnyák voltak.

K: De milyen volt? Ilyen...
V: S karantinban tartottak három hónapig.
K: De ki rakta fel a vonatra, Berta néni? Az oroszok?
V: Nem. Mi. Mi.
K: Fel tetszettek ülni. És tetszett tudni, hová megy a vonat? Tetszett tudni?
V: Előre.
K: Előre.
V: Előre.
K: És milyen vonat volt? Ilyen...
V: Marha.
K: ...rendes. Ugyanilyen...
V: Nem. Tehervonat. Igen. És... elvittek egészen egy... Neubrandenburg... ott volt egy...
K: Hogy hívták? Njú?
V: Neubrandenburg. Ott volt egy angol... kaszárnyák. De nem voltak ott az angolok, hanem minket ott tartottak karantinban, három hónapig.
K: Az oroszok voltak, kik?
V: Igen, de őr a kapunál.
K: Orosz őr?
V: S ha ki akartunk menni a városba, mert ott város volt... Egyik megbetegedett közülünk, egyik kórházba volt, akkor kellett adni papírt, hogy mehetünk a kórházba, s jövünk vissza ekkor és ekkor.
K: És... ho, miért tetszik, szóval az angol fennhatóság alatt volt? Vagy honnan tetszett
V: Nem. Az angolok el voltak már menve. Csak a kaszárnyák voltak ott, és minket ott szállásoltak el. Három hónapig karantinban. Sokan meghaltak ott... (sóhaj) Mert ki voltak éhezve, s ettek. S kaptak vérhast... És sokan meghaltak ott. S akkor adtak egy papírt, akkor kaptál egy papírt, hogy ki vagy, mi vagy, honnan jöttél, mit csináltál, mindent. És... azután
K: Ez körülbelül melyik hónapban lehetett, Berta néni?
V: Májusban.
K: Hát, persze.
V: Mikor vége volt a, utolsó nap a háborúnak. Akkor szabadultunk mi fel.
K: Május kilencedikén.
V: Ha még a háború tart, még mindig ott vagyunk... Igen. Mikor vége volt a háború, május kilencedikén, akkor szabadultunk fel.
K: Akkor elengedték onnantról. Azt mondták, hogy lehet menni?
V: Elvisz, nem. Elvittek egy vonathoz, hogy hozzanak haza.
K: Igen. Kik? Az oroszok?
V: Igen. Melyik, melyik országból. Csehországból voltak sokan... Románia, s Olasz... Sok...
K: Mind zsidók voltak, Berta néni?
V: Nem, volt olyan olasz, hogy nem is volt zsidó... És... Jöttünk.
K: Nők is voltak s férfiak is.
V: Igen. Jöttünk, Lengyelország... Ott a lengyelek – nagyon rossz emberek – mi, a vonat megállt. Mert mindig a holtvágányra tettek, és egy napig, kettőt ott voltunk. És mi kijöttünk onnan. Megint ennivalót keresni... És... azt mondták, hogy felrobbantják a vonatot velünk.
K: Miért?
V: Miért mentünk ki a városba?!... Akkor visszajöttünk, ott maradtunk. Egy nap, egy éjjel. S átjöttünk Csehországba.
K: A vagonok most is ilyen tehervagonok voltak?
V: Ugyanazok. S ott a csehek vártak kaláccsal, nagy izével, tejjel. Me, elmentünk...
K: Bögre vagy milyen tejjel?
V: Nem, ilyen fából nagy izék voltak. S akkor... elmentünk, és... ott, Prágába... Láttuk a toronyt, ahogy azok a pitikok, nem tudom, hogy tudsz róla...
K: Prágába?
V: Igen.
K: Az egy torony? Egy magas torony, ahol...

V: Igen, és minden órába egy másik jelenik meg, és... igen. És ott voltunk szintén vaegy napig. S átjöttünk Magyarországra. Magyarországon mentünk keresni a hitközséget.

K: Ez Magyarországon hogy? Pesten?

V: Pesten... És... a trámvájba jötték, hogy adjunk jegyet. Hát, mondjuk, mi Auschwitzból jövünk, nekünk nincs pénzünk. Voltunk... jó páran. S egy

K: Ugyanazokkal, ahol el tetszett indulni onnan... Németországból? Ugyanazokkal együtt mentek?

V: Igen, igen. S akkor felállt egy férfi, s azt kérdezte „Hányan vannak?” S kifizette az összeseknek a jegyet... A, ott Pesten is kaptunk valami papírt, a közs

K: Akkor meg tetszett kapni a hitközséget?

V: Igen. Kaptuk valami papírt... és jöttünk Aradig, a határig... Aradon... szintén kaptunk valami papírokat... És... eljöttünk a vonattal Kolozsvárig... Kolozsváron leszálltunk. Kolozsváron volt egy odavalósi fiú, aki... apámmal volt együtt. S azt mondta, hogy várjam meg apámat, mert él... Megvártam apámat, és anyámnak az az öccse volt, akit mutattam a képen. S akkor vettünk egy...

K: Na, várjunk. Szóval, tessék várni, Berta néni. És az a fiú? Hogy tetszett összetalálkozni avval a fiúval?

V: Kolozsváron.

K: De hogy? Csak úgy véletlenül? Vagy a, valahol, valami hitközségnél, vagy valahol már tetszett összetalálkozni?

V: Nem. Hát, ismertük már otthonról.

K: Igen. S akkor direkt hozzá tetszett menni?

V: Nem. Hát, én nem tudtam... Én nem tudtam, hogy ő jött.

K: S akkor hol tetszett...

V: Az állomáson.

K: Az állomáson, véletlenül össze tetszett találkozni.

V: Igen.

K: S tetszett i, e, e, ismerős tetszett lenni...

V: Azt mondta, várjam meg apámat, mert ő is kell érkezzen. S meg is vártuk, s aztán vettünk egy autót. Egy ilyen mikrobuszt, és eljöttünk egészen hazáig. Besztercég.

K: Besztercég. És Berta néni, nem tetszett gondolni? Gondolkozni például ottan, Németországban, hogy ne ide tessék hazajönni? Máshová.

V: Nem. Jöttem, hogy a családommal találkozjak.

K: Tessék találkozni. S akkor Berta néni, mikor az egész család, akkor el volt deportálva, és akkor a fi, akkor a nagyobbik fiúval...

V: Az nem jött vissza.

K: Salamon. Salamon együ, együtt maradt...

V: Anyámmal. Anyámmal.

K: A nagyobbik fiú is együtt maradt

V: Nem. Az elm, elvitték dolgozni, csak az nem tudott éhezni. Ez ment, ez a kicsi öcsém, ment anyámmal.

K: Igen, ez az édesanyjával

V: És ez nem. Ez dep, ez

K: Salamon.

V: Elvitték a lágerbe, csak nem tudott éhezni s meghalt.

K: Értem, de akkor a, e, ez a ... ez a fiú, Salamon, nem? Salamon. Együtt volt elmenve az édesapjával? Véletlenül?

V: Nem. Nem.

K: Külön helyre kerültek.

V: Ez volt. Külön. Ez külön volt apámmal.

K: Külön, értem. Szóval külön. Nem került együtt az édesapjával?

V: Nem, nem. Nem, nem.

K: És akkor honnan tetszik tudni, hogy nem bírt éhezni? Valaki mesélt róla, hogy együtt volt?

V: Igen, igen, hogy meghalt, meghalt.

K: Valaki, aki együtt voltak a lágerbe és...

V: Igen.

K: ...visszajött s elmesélte?

V: Igen.

K: Ki volt az nem tetszik tudni?

V: Nem.

K: Nem. De valaki mesélte, hogy együtt...

V: Hát, például az uramnak az öccse, az a Mihály.

K: Igen.

V: Az együtt volt apámnak az öccsével a lágerbe. S hazajött s mondta „Ne várd Zolit, mert nem jön haza, meghalt ott.”

K: Értem. És Berta nélinek az édesapja akkor melyik lágerbe volt?

V: Dachau volt, úgy tudom.

K: Ő mit...

V: Az amerikaiak szabadították fel.

K: Az amerikaiak? És... ő hogy mesélt? Ő is volt dolgozni? Mit mesélt az édesapja Berta nélinek?

V: Nem tudom.

K: Nem mesélt semmit, hogy hogy volt? Volt dolgozni vagy...

V: Nem, nem emlékszem.

K: Nem tetszik emlékezni, mit meséltek. S akkor, mikor vissza tetszett jönni, akkor vissza tetszett jönni Besztercére. S akkor ottan mit tetszett kapni? Besztercéről tetszett menni direkt oda a faluba vissza, a Sărățelra?

V: Igen. Haza.

K: Igen.

V: Igen.

K: És ott mit tetszett kapni?

V: Még a lépcsőház??? Is el volt vize, és a kút.

K: Ami fából volt, mind?

V: Igen.

K: És ki vitték el, mi, a szomszédok mit mondtak? A szomszédok, például mit mondtak, mikor vissza tetszett jönni?

V: Nem mondtak semmit. És nem is adtak vissza, amit hagytuk.

K: Szóval a házból minden ki volt hordba.

V: Igen.

K: És nem tetszik tudni, hogy... laktak közbe abban a házban?

V: Nem. Nem.

K: Nem. Csak kihordtak mindent.

V: Igen. Nem laktak.

K: Mindent? Ételeket, valami ami volt? Mi volt értékesebb Berta néniéknek? Képek, könyvek?

V: Hát, az értéket hagytuk valakinél, és nem adták vissza.

K: Hogyan? Ottan Sărățelnél nem adták vissza? S ami...

V: Egyik helyen ágyneműt hagytunk, azt se kaptuk vissza.

K: És akkor hogy volt idő, hogy ott tessék hagyni? Már tetszett tudni, hogy viszik, s akkor oda tetszett adni?

V: Igen.

K: ...Na, értem. S akkor, ottan, mennyi időre jött vissza az édesapja Berta nélinek?

V: Hát, Kolozsváron megvártam. Együtt jöttünk haza.

K: Akkor meg tetszett ott várni? Ott tetszett ülni. S mennyit tetszett várni?

V: Ott?

K: Körülbelül?

V: Nem sokat. Azt hiszem egy napig.

K: S már megérkezett az édesapja is. S akkor együtt tetszettek kocsit fogadni...

V: Igen.

K: Egy taxit? Kocsit?

V: Nem taxit. Nem fértünk. Többen voltunk, vagy tizen.
K: S akkor milyen kocsit?
V: ... Mikrobusz féle.
K: Értem. S avval tetszett jönni az ö, mind, min, onnan Sărăţelből volt mindenki, vagy voltak mások is?
V: Nem, máshonnan is mindenki.
K: A falukból.
V: Igen. Mindenki.
K: Szóval a környékből.
V: Igen. Az öccse Besztercén lakott, az anyám öccse.
K: Értem. S akkor mit tetszett., s akkor mi, már tetszett tudni, hogy csak ketten tetszett maradni.
V: Igen.
K: S akkor mit tetszett csinálni?... Hogy tetszett előlről kezdeni? Tetszett gondolni, hogy el tetszik menni innen, az országból akkor, az édesapjával?
V: Nem, hát akkor nem volt ilyesmi. Nem. Hát, ez negyven... négybe volt?
K: Ötbe.
V: Ötbe?
K: Ötbe. Negyvenötbe. S akkor ho, mit tetszett csinálni? Neki tetszett fogni a gazdaságnak?
V: Én még meszeltem is.
K: Ki tetszett takarítani.
V: Meszeltem is, még mintát is csináltam.
K: S aházba semmi képeket, papírt, semmit se tetszett megkapni.
V: Nem.
K: Semmit, semmit... S akkor a, miből tetszett élni? Az édesapja mit csinált, Berta néni?
V: Az apja, apám, attól eltekintve, hogy gazdaság volt, abból még nem lehetett megélni. Gabonakereskedő.
K: De háború után is...
V: Igen.
K: Nekifogott megint a...
V: Igen.
K: ...ugyanannak a kereskedésnek.
V: Igen, igen.
K: És akkor a malmoknak, ugyanahhoz a malmokhoz hordta a búzát?
V: Igen, igen, igen.
K: És azok a malmosok, ahova hordta az Beszter, azok Besztercén azok zsidók voltak vagy nem mindegyik zsidó?
V: Azt hiszem nem voltak zsidók. Azt hiszem, nem vagyok biztos benne.
K: S akkor Berta néni hány éves volt, mikor vissza tetszett jönni?... Tizen... nyolc, nem?
V: Tizennyolc. A tizen nyolcadikat azt hiszem otthon töltöttem.
K: Mikor...
V: Még tizenkilenc voltam, akkor megesküdtem. Egy évig otthon voltam. Akkor tizennyolc, mert tizenkilenc
K: Szóval, akkor tizennyolc éves tetszett lenni.
V: Igen.
K: És... tetszett csinálni...
V: És az a férfi... aki, akkor mondta, mikor jön a vám, az udvarolt egy időben nekem az urammal.
K: Melyik férfi?
V: S a tizennyolcadik születésnapján hozta azt a képet ajándékba. És egy manikűrkészletet.
K: Melyik férfi, Berta néni?
V: Aki mondta, hogy apámmal volt együtt, és várjam meg.
K: Értem. S az is odavalósi volt
V: Megvan.
K: ... az kolozsvári volt vagy besztercei?

V: Kolozsváron volt egy testvére, annak volt egy csokoládégyára, s ő volt, ő be, Besztercén, ott volt egy testvére, akinek volt malma. Neki volt malma, neki volt lovashintó.

K: Zsidó volt?

V: Zsidó.

K: S hogy hívták?

V: Nagyon gazdag emberek.

K: Hogy hívták, milyen család volt?

V: Nussbächer.

K: Nussbächer család?

V: Igen. S akkor átváltoztatta a nevét Alex-re.

K: Alex-ra? Rögtön háború után?

V: ...Későbbben.

K: Későbbben.

V: Későbbben.

K: S akkor elkezdett udvarolni Berta néninek?

V: Megvan a képe. Olyan, mint egy filmszínész, majd meg kell mutassam neked. De(sóhaj), de nekem az uram jobban tetszett.

K: S akkor, Berta néni... el kezdett udvarolni, és Berta néninek nem tetszett.

V: Azt mondtam, mint testvérnek... igen, de mint férjnek nem. Hát, miért, hát ő... És én nem maradok itt. Azt mondja „nem baj, Beszterce tíz kilométer. Veszek egy sofőrt, taxit.” Nagyon gazdag emberek voltak. „Taxi, autót, sofőrt, mikor akarsz Besztercén vagy. Moziba, színházba, ahova akarsz.” De nem akartam.

K: Hogyhogy nem tetszett itt maradni? Nem tetszik ott maradni Beszterce... el tetszett akarni menni onnan a faluból?

V: Igen. Igen.

K: Abból a faluból el tetszett akarni menni...

V: Igen, igen.

K: S akkor, akkor... s ő nem akart elmenni, mert ott volt nekik a... gaz... a

V: Mondtam, mert mondom volt nekik az egyik testvére Kolozsváron, az bátyja, s ott volt csokoládégyárja. Mondom, Kolozsváron annyi szép lány van, „de neki nem kell egy se, csak én”, mert én, mert ő olyan hallgatag volt. Én még beszédesebb voltam. Azt mondja, olyan vagyok, mint egy csicsergő madár.

K: S akkor... nem értem, hogy miért nem akart, miért tetszett akarni elmenni.

V: (ijedten) S a vége nagyon rossz lett.

K: Miért?

V: Mert öngyilkos lett.

K: Rögtön? Vagy később?

V: Mikor megtudta, nem megyek hozzá.

K: Akkor rögtön? Annyira szerette Berta néni?

V: Igen... Én nehezen, az anyám testvérihez, amit mutattam, jöttem ide egy pár napra. És jöttem csinálni, hát nem volt. Mi a lágerből jöttünk el, egy szál, ami rajtunk volt. Cipőt, kabátot, mindent itt a nagynéni. Jöttem és mentünk és vettünk és csináltunk. S azt a képet, ahol ketten vagyunk az urammal, akkor csináltam. Ő bánatjába, mert volt egy szászné, aki vezette a... háztartást ott a testvérinél, és... nekünk is volt egy szászné.

K: Hogy? Hogyhogy neki

V: Ott, hogyha eljövök én, akkor maradjon valaki

K: Értem, a háború után tetszett... házvezetőnőt

V: Igen, aki apámról gondoskodik. S aztán mondja, amikor hazamentem, hogy mondta az ő házvezetőnője... hogy egész éjszaka az ablakba ült, és sóhajtozott és búsult.

K: Hány éves volt, Berta néni?

V: Az urammal egyidős, együtt voltak katonák.

K: Az meny, hány évet jelent?

V: Harminckettő.

K: Harminckettő. És akkor Berta néni eljött... ab... egy év... mi, mielőtt férjhez tetszett menni, be, be tetszett jönni Vásárhelyre... mert itt Vásárhelyt volt Berta néninek egy nagynénje.

V: Igen.

K: Grünstein úrnak egy, szóval... Já, Jäger úrnak egyik testvére, nem?

V: Nem. Anyámnak a testvére.

K: Az édesanyjának a testvére.

V: Édesanyámnak a testvére.

K: S azt hogy hívták?... Rosenfeld... nem? Valami... Nem Rosenfeld.

V: De igen. Mert Rosenfeld a leányneve, de ő volt a sógoromnak az első felesége. Mert ez az unokája.

K: Értem. Szóval, akkor, hogy hívták azt, aki itt lakott Vásárhelyt? Ahová, akihez tetszett jönni? Azt a nagynénjét.

V: Igen. De mostmár nem tudom, a leánynevét vagy...

K A férje után.

V: Ottan... hát, Grünstein. Hát, a sógoromnak volt a felesége.

K: Á... a só, a Grünstein úrnak a, Grünstein úrnak a...

V: A bátyjának a felesége.

K: A Grünstein bátyj, úrnak a bátyjának a felesége volt. Ahhoz tetszett jönni.

V: Igen.

K: De, s akkor... tetszett akkor már... Grünstein úr mondta, hogy tessék hozzá jönni?... Vagy ők már rokonok voltak. Tetszett mondani, hogy rokonok... Értem, értem. Akkor rokonok voltak.

V: Anyámnak a testvére volt a nő.

K: Értem, értem. És akkor Grünstein úr már tudta, hogy a családja... meg van...

V: Igen.

K: ... halva. Már tudta, és akkor

V: Igen.

K: És akkor elkezdett udvarolni Berta néninek?

V: Ez az anyám öccse. Ők unokatestvérek voltak, mert mi, mi az egész család rokonok voltunk. Úgy rokonok közé...

K: Igen.

V: ... nősültek... Azt mondja, hogy hát... „Meg kéne nősüljél, mert” én jó háziasszony vagyok, becsületes vagyok, én vagyok, olyan vagyok... S akkor kezdett ő is gondolkozni... És én, mivel elveszítettem anyám, a testvéreimet, ő pótolta. Olyan meglegeklő volt. Egy olyan jóindulatú volt, sok ura nem volt mind ilyen. De ő ilyen volt.

K: S akkor kezdett járni...

V: Én azt szerettem meg benne, nem mint férfi, mert nem...

K: Nagyon jólelkű volt.

V: Igen. Nagyon.

K: S akkor kezdett... kezdett... udvarolni Berta néninek.

V: Igen. S egyszerre volt az a férfi, aki apám... aki apámmal volt, és egyszerre voltak nálunk...

K: Jártak oda egyszerre?

V: Igen.

K: S akkor... tudta Grünstein úr, hogy az a... másik férfi. Hogy hívták, ja azt a Nussbe, Nussbacher... hogy, hogy szerelmes Berta nénibe?

V: Igen.

K: És?

V: Ez mondta, hogy öngyilkos, és ez mondta, hogy öngyilkos lesz.

K: Mind a kettő mondta, hogy öngyilkos lesz. Hát, szép is volt Berta néni. Nagyon szép volt. S akkor, hogy? Végül el tetszett határozni, hogy... Grünstein úrhoz tetszik férjhez menni.

V: Igen. Én nem voltam olyan anyagias. Mert ha az vagyok, azt választom.

K: Értem. Megtetszett, hogy szép...

V: A lelke.

K: ... lelke volt. S akkor rá egy évre, Berta néni, akkor az hányba volt? Ezerkilencszáz... negyven... hat vagy hét?
V: Hét.
K: Negyvenhétbe. Mikor?
V: December egy.
K: December egy.
V: Lett volna hatvan év...
K: December elsején meg tetszett... esküdni.
V: Igen. Besztercén volt...
K: Hol? Besztercén volt az esküvő?
V: Igen, igen. Volt egyik kóser vendéglő.
K: Miért, volt kóser vendégl, ottan volt, létezett kóser vendéglő?
V: Igen.
K: S a háború után is...
V: Igen, igen.
K: ...megmaradt a kóser vendéglő.
V: Igen, igen. Igen... Ott
K: És akkor volt rabbi vagy csak sakter, vagy ki adta össze Berta néniéket?
V: A besztercei sakter, gondolom.
K: És volt rendes... ilyen... pupával??? S mindennel?
V: És a testvérek, annak aki öngyilkos lett, ott voltak az esküvőn.
K: S akkor még mielőtt... tetszett volna... megesküdni, öngyilkos lett... ez a fiú.
V: Kolozsváron.
K: Elment Kolozsvárra?
V: A testvérinek a fürdőszobába.
K: Ott lett öngyilkos?
V: S én itt voltam a nagynénimnél, és jött apám... s mondta a nagynénimnek, s az nem mertek nekem mondani... S akkor (sóhajt) akkor végin a nagynénim megmondta...
K: És mit tetszett érezni Berta néni?
V: Mit?... Elállt a szavam. Elállt a szavam. Orvoshoz kellett vigyenek.
K: El is hiszem.
V: Hát, ez, ez képzeld el.
K: El is hiszem.
V: Hermához mentünk...
K: El is hiszem. S akkor Berta néni, az esküvőn sokan voltak?
V: Nagyon sokan.
K: Nagyon sokan, Nagy volt a rokonság.
V: Nagyon sokan.
K: Mostmár akkor azért... onnan, abból, például Sărățelből hányan jöttek vissza abból a... huszonöt családból?
V: Hát, nem nagyon.
K: Nem nagyon. Szóval akkor csak... S körülbelül hányan? Nem tetszik tudni hány család jött vissza?
V: ... Ha jött három.
K: Három család. A huszonötből. Értem... És akkor, mikor össze tetszett házasodni... De miért tetszett, mert csak ott volt

2. kazetta A oldal

Gépelte: Péter Annamária

K: [Nem érhető tisztán]-nak az esküvője, abba a [ööö] zsidó [ööö]
V: vendéglőbe ...
K: Vendéglőbe, akkor ott ott tartottak még egy [ööö] esküvőt?
V: Igen.
K: Az, az kinek volt az esküvője?
V: Az anyám öcsének.
K: Azt hogy hívták.
V: Neki, neki volt az első felesége, még hozzá egy sakternek a lánya, csak modern volt a nő, nem [...]
K: Hogy hívták?
V: Hát én már nem tudom.
K: Nem tetszik tudni?
V: Kicsi gyerek voltam.
K: Értem.
V: És amikor [nem érhető tisztán] elment, és amikor visszajött, akkor nősült meg, és akkor másodszor és akkor volt együtt az esküvő.
K: Tehát az édesanyjának [ööö]
V: Az öccse.
K: az öcsét hogy hívták? Milyen [ööö], vagy nem Rosenfeld [...]?
V: Adolf
K: Rosenfeld?
V: Adolf.
K: Rosenfeld Adolf, igaz Rosenfeld Adolf?
V: Igen.
K: És ő háború előtt meg volt házasodva, és a felesége meghalt, de meghalt a háború előtt, nem deportáláskor?
V: Nem, nem.
K: Nem deportáláskor?
V: Nem, nem.
K: És akkor ez a Rosenfeld, Rosenfeld és [...]?
V: Adolf.
K: Rosenfeld Adolf el volt víve munkaszolgálatba?
V: Igen.
K: És mikor visszajött a munkaszolgálatból akkor elvette [...]?
V: A második feleségét.
K: Az ki volt?
V: Hát én nem tudom, Besztercén voltak, de valahonnan származtak.
K: Nem tetszik tudni honnan származtak?
V: Maramureşul környékéről valahonnan, nem tudom.
K: Nem tetszik tudni, honnan, honnan ismerte meg, honnan szerezte ezt a feleségét?
V: Nem, nem, nem.
K: És akkor egyszerre volt a, el tetszett határozni, hogy egyszerre tetszik tartani az esküvőt, mert egyszerre volt, közös volt a a rokon?
V: Igen, igen.
K: És körülbelül hányan voltak az esküvőn?
V: Sokan.
K: Sokan?
V: Sokan, nem lehetett beférni, hanem apámat ismerte a fél ország, és jöttek.
K: És jöttek? És Berta néni [...]?
V: Először őket eskették meg, mert ők idősebbek voltak, mint én, és aztán így.
K: Aham. És az esketés az a [...]?
V: Hiper alatt az udvaron, a vendéglő udvarán.
K: A vendéglő udvarán.

V: Csak akkor december elsején volt, éppen most hatvan éve, és nagy hó volt.

K: És akkor miben tetszett lenni felöltözve, volt valami bunda volt?

V: Igen, én bundás kabátom volt.

K: És a ruha, fehér ruha volt, vagy valami?

V: Majd megmutatom.

K: [nem érthető tisztán], ne tessék elmesélni.

V: [nem érthető tisztán], és hozom ezt.

K: Az ami készen van, arról majd mesélünk, ami rajta van a képen.

V: Igen. Csak az nagyítva van.

K: Értem. És Berta néni, nem tetszik emlékezni véletlen, hogy milyen ételeket szolgáltak fel az esküvőn.

V: Hát amit szoktak, de így különösebb.

K: De milyen ételek voltak?

V: Hát volt előétel is, hús is, leves is, garni is, tészta, ital.

K: Hús leves?

V: Igen, igen. Hát az nem nem [...].

K: És milyen húsból, szárnyas húsból, vagy, vagy [...]?

V: Az hatvanegy.

K: És ajándéokra tetszik emlékezni.

V: Hát nem adtak úgy, mint most.

K: Nem adtak úgy mint most?

V: Nem, kicsi ajándékokat.

K: Kicsi ajándékokat. Na jó Berta néni, na és akkor mikor megvolt az esküvő, akkor onnantól hová tetszett letelepedni?

V: Ide, ide.

K: Nem tetszett visszamenni oda a faluba?

V: Nem.

K: Nem? Direkt ide tetszett jönni?

V: Igen.

K: Ide valósi volt akkor Grünstein Úr, vagy itt lakott már?

V: Ő a háború előtt is, az első feleségével és gyerekeivel, itt szült, itt lakott már a másik utcában.

K: Itt lakott? Melyik másik utcában? Hogy hívták azt?

V: Hát több helyen, az Új utcában is, és itt lejjebb a Gyógyszertártól arra fele van egy ház, most aztán hogy [...]

K: A Cuza Vodă utca?

V: Igen.

K: Az ami most a Cuza Vodă utca?

V: Igen.

K: Ott volt a háza, és ott lakott az első feleségével?

V: Igen, és deportálni, deportálták már itt a másik utcából.

K: Hát miért, miért költözött el ide?

V: Hát [nevet], akkor én olyan kicsi voltam, hát képzeld el, ő megesküdtött '36-ban és én születtem '27-be, hát hány éves voltam?

K: Értem, na jó, de [...]?

V: Ööö hat éves.

K: Hat éves. Értem, és Berta néni, és amikor vissza tetszett ott abba a faluba jönni, a templommal mi lett, a ottan a háború után, meg lett maradva?

V: Hát apám ott maradt, és én egy jó asszonyt fogadtam, aki [...].

K: Szóval az édesapja ott maradt?

V: Igen.

K: Az édesapja mit mesélt Berta néninek vagy mesélt valamit Berta néninek a deportálásról?

V: Nem, el volt vive, ott volt, az Amerikaiak szabadították fel.

K: Az Amerikaiak szabadították fel? Nem tetszik tudni, hogy melyik [ööö] helységbe?

V: Azt hiszem, hogy Dachaubá.

K: Dachaubá. És ő akkor már tudta, hogy a többi [ööö] család tag, nem [...].

V: Csak mi miután haza kerültünk.

K: Értem, és Berta néninek a szülei hogy milyen típusú emberek voltak, szigorú szülei voltak Berta néninek, szigorú volt az édesapja Berta néninek?

V: A szüleim jók voltak, csak jól, jól el is láttak.

K: Ki volt a szigorúbb, az édesapja, vagy az édesanyja?

V: Egyszer apám szóval mondta – babonából – és volt egy esküvő, egy román esküvő, és anyám adott pénzt, hogy adjam be, mikor megyek az iskolába, és én ott báméskodtam, hogy **cogăina**, ahogy ott szoktak, és minden.

K: Ezen az esküvőn volt egy olyan szokás, hogy [...].?

V: Ez egy román esküvő volt.

K: **Cogăina** az mit jelent?

V: Hát az ottani szokásokat.

K: És az hogy volt, tetszik tudni?

V: Hát énekeltek, és már késő volt, nem mentem, akkor még néztem, néztem, haza jöttem, és megmondtam, hogy nem mentem az iskolába, hanem ott voltam, és anyám úgy megvert.

K: Megverte?

V: Megvert. És én álltam és sírtam és hogy is csináltam, mondtam anyu megmondom én apunak. Amikor megérkezett, én mentem is és mondom neki, hogy hogy [...]. És azt mondta, hogy nem adott eleget. És akkor én még jobban sírtam. Azt mondta, hogy hát miért nem szaladtam ki, miért álltam ott, hogy üssön. De így nem vertek, nem.

K: És Berta néni, abba a házba, akkor gyermekkorában hogy [ööö] hogy laktak, Berta néni a testvérével lakott egy szobába, és a szülők egy külön szobába?

V: Igen, igen.

K: Értem. És azt a, azt a hogy hívták azt a az asszonyt, azt a nevelőnőt, aki vigyázott – tetszett mondani az öreg néni? –

V: Igen. Anna néni.

K: Anna néni?

V: Igen.

K: Magyar származású volt?

V: Nem, román.

K: Román. [Nem érthető tisztán]

V: Nem másik volt. Minden vasárnap ment haza, és akkor sírtunk utána.

K: És akkor [ööö] és hétközben ottan aludt a [ööö].?

V: Ott volt, persze.

K: Na jó Berta néni. És akkor az édesapja mikor vissza [ööö] ugyanazzal foglalkozott a háború után is?

V: Igen.

K: Ugyanazzal a mesterséggel?

V: igen, igen, igen.

K: És meddig? Hány évig?

V: Amíg csak élt, 75 évig.

K: 75 évig?

V: És utána mentem haza, [nem érthető tisztán], „na mondd meg, na mondd meg, hogy ne csináljak én semmit”.

V: És én mondom, „csináltál eleget”. Sírnak az unokák?

K: És akkor ő [ööö] melyik évbe házasodott még egyszer az édesapja [ööö] Berta nénihez?

V: Ööö a házasság levél még megvan, '53-ba, harminc évig, több mint harminc voltak együtt.

K: Igen. És akkor a felesége, az ki volt a második felesége a [nem érthető tisztán] Úrnak?

V: Ööö, ki? Adler Arisztivnek az apja és az első férje, a mostoha anyám testvére volt.

K: Hogy, hogy, hogy?

V: Hát Adlert ismerted?

K: Igen, igen Na és annak az apja [...]?
V: Annak az apja és a mostoha anyámnak a férje testvérek voltak.
K: Ez az első férje [...]?
V: Igen. Így ismertük meg, mert itt, náluk lakott Arisztivnél.
K: És ő is férjhez volt menve, és volt gyereke is?
V: Igen, hogyne, és meghalt a férje.
K: Hol? A háború előtt, vagy után?
V: Nem, nem, nem. Beteg volt, és otthon meghaltak.
K: De háború előtt, még nem voltak deportálva?
V: Háború előtt. Nem voltak még, Tordán voltak.
K: Tordán valók, és nem voltak még deportálva?
V: Nem, nem.
K: És gyereke volt?
V: Hogyne, hogyne. Volt két lány és egy fia. A fia '46-ba kiment Izraelbe.
K: Na akkor várjunk egy kicsit. És akkor hogy hívták, mi, mi, mikor [ööö] férjhez ment Jeger Úrhoz?
V: Adler.
K: Adler? Adler? És a másik neve?
V: Laje. Lujza.
K: Lujza? És ő [ööö] meg voltak a gyerekek mikor férjhez ment?
V: Meg, a nagy unokák.
K: Nagy unokák voltak. És azokat tetszik tudni, hogy hívták a gyerekeket?
V: Igen, igen, igen.
K: Adler, Adler [...]?
V: Piri.
K: Piri. Ő férjhez ment?
V: Férjhez ment és van két fia. És van már két [...] Az unokája már orvos.
K: És [ööö] kihez ment férjhez, nem tetszik tudni?
V: De igen.
K: Hogy hívták?
V: Bandi, - de milyen Bandi? -
K: És ők kimentek Izraelbe?
V: Kimentek Izraelbe, mert ott volt a két fia. Egyik ilyen [...]
K: Hogy, hogy ott volt a két fia?
V: Hát ezeknek volt két fiuk.
K: Ennek az Adler Pirinek?
V: Igen. Két fia
K: És mind a két fia már ki volt menve Izraelbe?
V: Igen. Az egyik Bukarestbe végezte az egyetemet, ilyen színes folyóiratokat csinált, még csomagot is küldtem, és [ööö] a másik orvos lett.
K: És ők hányba mentek ki Izraelbe? Az '50-es években?
V: Igen, igen.
K: És Adler Piri [ööö] mikor férjhez ment [ööö], másodszor ment férjhez, vagy itt maradtak és azután a gyerekek után mentek. És körülbelül mennyi, milyen évben?
V: Hát az rég.
K: Hatvanas évek.
V: Hetvenes évek.
K: Hetvenes évek, na. És Adler Piri, és akkor a másik Adler [...]?
V: Juliánna. Juci. Juci.
K: Juci. Ő, vele mi történt ő is férjhez ment utána?
V: Igen, és van két fia.
K: A férjét hogy hívták?
V: És [ööö], de ez meghalt már itt, ez a Juci, csak mi nem mondtuk meg anyunak. Mind mondtuk, hogy szanatóriumba van, itt van.

K: De mikor halt meg?
V: Hát deportálás után, de nem tudom, hogy hányba.
K: Beteg volt?
V: Igen. Egyszerre [...]
K: [Nem érthető tisztán], melyik? Hetvenes évekbe? Hatvanas évekbe?
V: Hetvenes évek, körülbelül.
K: És a férjét nem tetszik tudni, hogy hívták?
V: Talán ha jól emlékszem [nem érthető tisztán] Bratislau.
K: És akkor [ööö]?
V: De annak is van két gyereke.
K: És akkor ez ennek ha volt két gyereke, és akkor kimentek [...]?
V: Ennek is volt két gyereke. A leányuk Kolozsváron végezte az orvosit, és a fia az még frissen ott kiment és a katonaságnál valami történt, hogy feléből izé, megbénult. És megnősült, és elvette egy Vásárhelyi orvosnak a lányát ott.
K: Nem tetszik tudni, hogy ezeket hogy hívják, ezeket a gyerekeket?
V: Ervin.
K: Ervin?
V: A fiucska, aki lebénult.
K: És a lány?
V: Éva.
K: Éva? És akkor az apjuk kinn volt, kinn, kiment velük, és ott halt meg Izraelbe?
V: Igen.
K: Miután meghalt a felesége? És a gyerekek már hamarabb elmentek, vagy egyszerre mentek?
V: Az apjával együtt mentek, igen.
K: Na és a harmadik, volt Adler Piri, Adler Juci, és még? Azt tetszett mondani, hogy két leány és egy fiu?
V: Vannak Kolozsváron, ahol van két fiu, akit Ivánnak hívták.
K: Melyik Kolozsvárinak?
V: A Pirinek.
K: Ja a Pirinek. Igen. Ivánnak hívták?
V: Igen.
K: És akkor Adler Lujzának [ööö] a mostoha anyjának [ööö] Berta nem, csak ez a két leánya volt?
V: Ez a két leánya és egy fia, aki kiment '46-ba [...]
K: Azt hogy hívják? Azt hogy hívták? Adler?
V: Iosif.
K: Adler Iosif?
V: Igen.
K: És az kiment '46-ba Izraelbe?
V: Igen, még a háború, a '48-as háborúba még meg se beszéltünk volt egy ilyen [ööö].
K: [Nem érthető tisztán].
V: Igen. És mikor én kimentem Izraelbe, én meglátogattam, akkor még annyi, addig volt apu a [ööö] Jeruzsálemben lakott.
K: Akkor hány éves volt? Akkor hány éves volt ez a Iosif, amikor megtetszett látogatni?
V: Hát volt két nagy lánya Olyan tizenhét, húsz évesek.
K: És ottan házasodott meg már Izraelben?
V: Igen.
K: Ottan?
V: Egyedül ment ki, és bement egy kibucba, mikor apám elment a – mert apám is ott volt Izraelbe, három évig – .
K: Igen, tudom, de arra még visszatérünk, és akkor el tetszik mondani.
V: Akkor, akkor kivette a kibucból. Azt mondja, itt vagy annyi éve, és egy gatyád is nincsen, mert ottan minden a közös volt, és kivette onnan.
K: Így van, igen.

V: Igen, de apám azért jött vissza, mert még azt sem kérdezte, hogy van-e egy cigarettád?
K: De Berta néni, '46-ba hány éves volt ez a Iosif, mikor kiment?
V: Hát fiatal, én nem ismertem akkor, nem volt ez olyan [...]
K: Na és Berta néni, hogy volt akkor, az édesapja mikor ment ki Izraelbe, hányas, hányas évbe? Melyik évbe?
V: '53-ba jött vissza, ott volt három évig. Akkor '50-be.
K: '50-be. És hogy ment ki, rendesen [ööö]?
V: Útlevéllal.
K: Útlevéllal, ment ki, hogy kimegy véglegesen?
V: Igen.
K: És akkor ő egyedül volt, nem volt családja?
V: Nem, már ezzel a nővel a [...]
K: Már össze voltak házasodva? Akkor azt jelenti, hogy '50 előtt ő összeházasodott ezzel a Lujzával, és kimentek Izraelbe?
V: Igen. '53-ba visszajött, mert azt mondta, hogy ott van Izrael, ahol a gyermekem van, és visszajött.
K: És [ööö]?
V: De nem bánt jól velem.
K: Ki?
V: A mostohaapja.
K: A mostohaapja. Ez amelyik volt a kibucba?
V: Igen.
K: Igen? És a felesége akart, vissza akart jönni? Akarta, hogy visszajöjjenek?
V: Hát vissza jött, vissza jött.
K: Visszajött velem.
V: Akkor a leányai még itt voltak, csak hiába voltak itt, nem törődtek velem, csak én.
K: És ő ottan mit csinált, nem mesélte, hogy mivel foglalkozott ottan?
V: Ki?
K: Hát ők.
V: Mind a ketten dolgoztak, apám is és a nő is.
K: Mit dolgozott, nem tetszik tudni?
V: Hááát, azt hiszem bőr gyárba.
K: Bőr gyárba. És azért már nem, itt volt, itt volt [...]?
V: És közben vásárolt állatokat, és csinált gazdaságot, és mindent, és mindent felrúgott.
K: Felrúgott és visszajött. És akkor hová jött vissza az édesapja, oda, ugyanoda?
V: [Nem érthető tisztán], és akkor ott volt egy kicsi bolt, és berendezte e célra, és akkor ott.
K: És akkor mivel foglalkozott ott?
V: Csak
K: Csak ugyanazzal a [nem érthető tisztán]. És akkor már nem volt probléma? Ööö akkor nem, nem kellett dolgozzon valami, úgy mint [ööö]magán személy dolgozott? Nem [ööö] volt valami [...]?
V: Magán.
K: Mint magán személy dolgozott?
V: Igen.
K: És hányba ment nyugdíjba, Berta néni?
V: Semmi, nem ment nyugdíjba, arra neki nem volt gondja, hát nem volt honnan, nem dolgozott. De volt miből élnem.
K: Na jó, és akkor bement Besztercére, és akkor ott hagyott a házat mindent? Azzal mi történt, akkor az ott maradt?
V: Hát azzal volt cirkuszom, úgy-e itt volt a cigány a múltkor hogy kidobtam.
K: És azt most vissza tetszett kapni. Közben nem tetszik tudni, hogy mi lett velem? Beköltöztek valakik?
V: Igen, ők. Ez a cigány és jött, ez hosszú mese, erről nem mesélnék.
K: Na jól van Berta néni. Akkor térjünk vissza Grünstein Úrhoz. Grünstein Úrnak akkor volt a felesége és a kislánya?

V: Igen.

K: Hogy hívták Grünsteinnak az első feleségét?

V: Helén

K: Helén? Milyen, a melyik család, és a család neve, lány neve milyen, melyik?

V: Grün. Beszterce-i volt.

K: Ő is Beszterce-i?

V: Csak itt, csak Kolozsváron egy nagybátya lakott, és az nevelte, és aztán jött ide állásba aztán itt megismerkedtek.

K: Szóval akkor hol ismerkedett meg?

V: Itt.

K: Itt Vásárhelyt?

V: Igen. Azt mondja az Úram, egy ilyen privát háznál árulta a posztót, és ott járt a nő is.

K: Értem. És akkor Grünstein Úr itten Vásárhelyen, akkor ő már itt is volt, itt dolgozott? El volt jöve Besztercéről?

V: Igen, igen.

K: El volt jöve.

V: Hát a katonaság alatt, mikor elment katonának, haza engedték, egy napra, megesküdt.

K: Értem, na de lássuk Berta néni, [ööö] Grünstein Úr is ők [ööö] korábban hol laktak Besztercén, vagy [ööö] Besztercén laktak, vagy ennél a Helénánál, vagy hol laktak?

V: Ki?

K: Grünstein Úrnak a családja?

V: Ööö, a felesége és a gyereke?

K: Nem, nem.

V: A szülei?

K: A szülei.

V: Az Betlenbe, Dézs, Dézs mellett.

K: Úgy hívták, hogy Betlen?

V: Igen.

K: És akkor onnantól, hogy, hogy [...]?

V: Ott járt [nem érthető tisztán].

K: Ott járt? Hány évig járt?

V: Igen. De mi is jártunk, csak nem egy időben.

K: És hány évig járt [nem érthető tisztán]?

V: Addig amíg megvakult.

K: Hát hogy hogy megvakult?

V: Villany vakságot, [ööö]. A villanynál tanultak sokat, és akkor elvitték Kolozsvárra és megműtötték. Akkor azt mondták, hogy nem szabad többet tanuljon, és akkor elment Szatmárra, és akkor állt be katonának.

K: És hány éves korában történt mindez?

V: Hát én gondolom, úgy körülbelül 17, 15.

K: És akkor milyen szakmába állt?

V: Ööö, bőr.

K: Bőr szakmába?

V: Igen.

K: A bőrrel foglalkozott?

V: Igen.

K: És hol csinálta az iskolát, nem tetszik tudni? Ezt a bőr szakma iskolát? Kolozsváron?

V: Nem, nem tudom, csak azt tudom, hogy ez, ez volt a szakmája.

K: Igen. És akkor ő evvel a [...]?

V: És akkor ő ott, itt itt a igazgató volt.

K: Igen, értem.

V: Több, mint harminc évig.

K: Igen, a háború előtt, és akkor neki volt ez a bőr szakmája és akkor ő innen ebből a Dézs mellől, ebből a Betlen faluból eljött dolgozni Vásárhelyre?

V: Neki a bátya itt volt már megnősülve, és akkor jött ide.

K: Melyik bátya, volt egy bátya, hogy hívták?

V: Persze. Hát a sógoromat ismerted.

K: Ismertem, ismertem.

V: Csak akkor nem az volt a felesége.

K: Jó. Szóval, akkor Grünstein Úrnak volt egy testvére? Hogy hívták?

V: Marci.

K: Marci. És Marci, [ööö] mi volt a végzettsége?

V: Könyvelő.

K: Könyvelő volt. Ő hol végezte a könyvelőséget?

V: Ő az Alimentara-nál dolgozott, mint könyvelő.

K: És milyen végzettsége volt, nem tetszik tudni, egyetem, vagy valami [...]?

V: Nem tudom.

K: Nem tetszik tudni? És a a szülők, ők vallásosak voltak otthonról? Valószínű vallásosak voltak?!

V: Igen, igen.

K: Vallásosak voltak?

V: Igen, igen

K: Nem tetszik tudni ortodox, neológ?

V: Azt nem tudom, de mindenesetre nem [nem érthető tisztán], mint ott van, hanem, tehát úgy mint mi.

K: És [ööö]?

V: Sakterrel vágattak külön tejest, és külön húsos, [ööö] így.

K: Berta néni, és hány évvel volt nagyobb Marci, mint Grünstein Úr.

V: Öt évvel.

K: Öt évvel. És akkor [ööö] már volt felesége?

V: És eldeportálták és a leánykákat is.

K: És hogy hívták a feleségét?

V: Nem tudom már.

K: Nem emlékszik? És volt egy kislánya?

V: Igen.

K: És hány éves korú lehetett, vagy azt sem tetszik tudni?

V: Végig ott voltak kinn, még ő is szegény. A leányka, aztán meghívtak.

K: Igen. Kicsi volt?

V: Négy éves.

K: Négy éves. És akkor őket, ők már itt voltak Vásárhelyen?

V: Igen.

K: És innen is deportálták?

V: Igen.

K: És akkor itt laktak Vásárhelyen, és akkor ide jött Grünstein Úr a testvéréhez, és nála is lakott vajon? Nem tetszik tudni?

V: Nála kosztolt, de azt is mondta, hogy a pénzt is elvette a kosztra.

K: A kosztra?

V: Nagyon fősvény volt, a a sógorom volt nagyon fősvény.

K: A testvére. Na és akkor itten megismerkedett evvel a [ööö] az első feleségével Grünstein Úr úgy-e, nem?

V: Igen, igen.

K: Evvel az Adler [ööö], nem, pardon.

V: Grün Helén.

K: [Ööö]Grün Helénnel [ööö] megismerkedett. Ott ahol kosztolt vagy valahol máshol?

V: Igen.

K: És akkor közben, és akkor ő mivel foglalkozott Helén, nem tetszik tudni, mit csinált?

V: Tisztviselő.
K: Tisztviselő? Hol, nem tetszik tudni?
V: A vasudvaron.
K: A vasudvaron volt tisztviselő. És akkor megismerkedtek, és akkor közben elvitték katonának, [ööö]?
V: Igen.
K: Ez, ez a [ööö], ez a ez az Első, Második Világháborúban volt?
V: A háború előtt.
K: A háború előtt? És katona volt? A magyar hadseregben vagy hol volt Grünstein Úr katona?
V: Igen, katona volt.
K: Katona volt, de a magyar hadseregben?
V: Akkor magyar idő volt?
K: Hát akkor az volt.
V: Hát ott.
K: '40 előtt volt?
V: '40 előtt, '31-be.
K: Akkor ott, itt [...]?
V: Román volt.
K: Román. És akkor katona volt '31-be és elengedték a katonaságból, akkor ő hány éves lehetett, tizennyolc, húsz?
V: Huszonegy.
K: Huszonegy. Elengedték, és [ööö]?
V: Megesküdtek.
K: Megesküdtek. És akkor mikor elvégezte a katonaságot, az körülbelül hányba lehetett? Húszon [...] Rá egy évre, kettőre végezte el a katonaságot?
V: Hát nem tudom akkor mennyit csináltak, két évet?
K: Igen. És akkor, akkor élt, ide telepedtek le Vásárhelyen?
V: Igen.
K: Ők itten laktak, egészen a deportálásig?
V: Igen.
K: És a deportálásra ott maradt a [ööö]
V: a felesége és a gyermeke.
K: A felesége és a gyermeke, és Grünstein Úr visszajött?
V: Igen. Munkaszolgálatos volt.
K: Munkaszolgálatos volt. És akkor [ööö]?
V: Sógorom is munkaszolgálatos volt.
K: És akkor itt maradt [ööö], és akkor visszajött ide Vásárhelyre jött vissza azután. És hogy került össze Berta néniel úgy mégis?
V: Hát rokonok voltunk.
K: A rokonság.
V: És mikor haza jött, hát jött arra, mi már otthon voltunk.
K: Ment hogy keresse meg az unokatestvéreit?
V: Hogy ki jött vissza?
K: Ki jött vissza?
V: Hát mind azért jöttünk vissza.
K: És Berta néni az a másik a [ööö] vőlegénye Berta néninek, aki meghalt szegény. Tetszett mondani, hogy a testvérenek volt egy csokoládé gyárja.
V: Igen.
K: Nem tetszik tudni, hogy hívták a csokoládé gyárat?
V: Nem.
K: Nem? Jó. Na és akkor végül meg tetszett tartani az esküvőt, és ide tetszett jönni Vásárhelyre?
V: Igen.
K: Abba a házba, amelyikbe lakott Grünstein Úr a [...]?

V: A Kossuth Lajos utcába.
K: A Kossuth Lajos utcába? Nem itt a Cuza Voda utcába?
V: Nem, az a feleségéé, a másik felesége volt.
K: A másik felesége volt.
V: És ott voltunk a decembertől júniusig, vagy júliusig, és akkor költöztünk ide.
K: És akkor azt a házat a Kossuth utcába, hogy [ööö]?
V: Hát, ott lakott az uram amielőtt megesküdtünk.
K: Mielőtt megesküdték.
V: És szembe volt a bátyám.
K: Magán ház, [ööö] saját házuk volt?
V: Nem.
K: Kibérelt ház volt?
V: Igen.
K: Kibérelt házban laktak valamikor?
V: Igen.
K: Tetszett ismerni a tulajdonost, vagy nem?
V: Nem, hanem aki lakott benne. Egy leány lakott benne, és az elment [ööö] Izraelbe, még annak idején, és úgy maradtunk mi ott, és akkor aztán vettünk mi is egy lakást.
K: Ezt tetszett, tetszett venni ezt a házat, itten?
V: De nem volt csak egy szoba, konyha, és a többi része, ez nem volt, ezt mi azután építettük. Apámék mikor jöttek, hogy legyen egy egy nekik is egy szobájuk.
K: Szóval egy szoba, konyha? És [ööö] akkor tetszett, ide jött az édesapja Berta néninek a mostoha anyjával, vagy [ööö] hogy történt?
V: Nem, szóval ünnepekkor jöttek, és szombaton jöttek.
K: Ja, mikor jöttek látogatóba?
V: Igen.
K: És hogy legyen még egy szoba?
V: Igen.
K: És akkor tetszettek építeni még egy szobát?
V: Igen, igen.
K: És akkor még laktak az udvaron, vagy [ööö]?
V: Mi azt akartuk, hogy jöjjenek végleg ide, oda abba a részbe, mert az azért is épült.
K: És?
V: És azt mondták, hogy nem jönnek.
K: Nem jönnek.
V: Szegény az Uram azt mondta, hogy csak akkor jöjjön, mikor hozzák. Így is történt.
K: Így is történt.
V: Azt mondja, de jött ide a templomba, mindenkit ismert, mindenki ismerte, mert járt a templomba. És mondtam, hogy jöjjön ide. Azt mondta, hogy nem jön ide, mert itt nem ismer senkit. Otthon kinéztem az ablakon, mindenkit ismer, [ööö] barátságos volt.
K: És akkor ő egész végig dolgozott, míg meghalt?
V: Nem, hetvenöt évig.
K: Hetvenöt évig.
V: '78-ba halt meg.
K: '75-be vagy 75 éves volt?
V: Nem. '75-ig.
K: 75 éves volt, vagy '75 [...]?
V: Mikor meghalt.
K: Hetvenöt.
V: Nem, mikor meghalt, hetvennyolc.
K: Hetvennyolc. És hetvenöt éves korig dolgozott?
V: Dolgozott.
K: És akkor [ööö]?

V: És akkor is búsult.

K: És akkor valami betegség [ööö], valami betegségben halt meg? Beteg volt?

V: Igen.

K: Értem. És a mostohaanyja Berta néninek? Az a Lujza, az túl élte akkor, az azután halt meg?

V: Igen.

K: Ő hányba halt meg?

V: Elvitték Kolozsvárra, - ez egy hosszú mese -, mi elmentünk szeptember 2-án Kovásznára kezelésre, mert Misi elvitt minket. És a szomszédra hagytam a kulcsot, hogy szedjen össze és a posta, mindennap jött az újsághordó, és akkor gyűjtötték. Nem ezek laktak, hanem ennek a nagynénje. És, és egyszer, akkor hallotta, hogy szól a telefon, jött ide, és megmondta azt egyszerűen hogy a bejárónő anyunak telefonált, hogy apám meghalt. És akkor elmentek Misihez és akkor Misi adott egy telefont, ült a kocsira megint a feleségével, vett pénzt magához és egész éjszaka mentünk Besztercére. De én szóltak, mikor szólt a telefon, akkor én, a miénk a telefon, és mondta, hogy hívja oda Bandit. Ez volt a veje, a Kolozsvári veje.

K: Hogy, hogy a Kolozsvár-i veje?

V: Hát a veje.

K: Valamelyik leánynak?

V: Pirinek.

K: Pirinek a férje. Értem.

V: És mondom neki, hogy azt mondja, hogy már délbe temethessük is el. Mondom, én te nem temetsz semmit. Nem akartam, nem te rendelkezel felette, hanem én. Ő akarta eltemetni, és háromkor volt busza és a [ööö] diplomatába benne volt már a csekk, és a karkötő, és amit akarsz, és el akart menni. És mondom, nem temetsz semmit. Mondom az én utam és én rendelkezem fölötte. Én elindulok és ott leszek. Hajnalba öt órakor oda értünk, a háznál sötétség volt, a templom udvarán lakott egy unokatestvérem, [nem érthető tisztán], az uramnak, mentünk oda. Kérdem hol van apám? Azt mondja, Moldvába. Mondom annyi hely nem volt a házba, hogy hozzátok haza, mert meghalt. Mert úgy szoktak nálunk [nem érthető tisztán].

K: Hol? A saját házába?

V: Igen. És akkor bementünk, és a veje nem is be volt csomagolva az asztalon egy nagy bőrönd. Minden új dolog, az uram, az apámé ott volt, és el kezdtünk, elmentünk érte misére, és elmentünk aztán, mikor nyitották a, egyszer a kocsit rendeztük, hogy a halottat, aztán magán kocsit, hogy minket, akkor a [ööö] a Néptanácshoz a papírért. És akkor haza telefonáltam, Scheiner volt az elnök, hogy négy órára mondják a telefont, és hogy hol legyen. És ültünk fel az autóra és jöttünk. És elhoztuk.

K: És akkor ide temették a zsidó temetőbe?

V: Itt, igen, itt, itt.

K: A Kövesdomb-i, vagy a [ööö]?

V: Nem, nem, az már le volt zárva.

K: És Berta néni, ott mikor behozták a házba a földre, és azután mit csináltak a halottal?

V: Hát nem hozták a házba, sehova.

K: Tudom, de a [...]

V: A temető, a kórházba tették ilyen dupla [ööö].

K: Értem, az édesapja, a halál beálltával tetszett mondani, hogy ott az volt a szokás, hogy hozták haza [...]

V: Hát minden zsidóval úgy csinálnak, aki otthon hal meg. Leteszik egy lepedőre, és egy másikkal letakarják, és teszik a feje alá a gyertya tartót és a gyertyát.

K: És [ööö]?

V: Letakarják a tükröt.

K: És még mit szoktak csinálni?

V: És nyolc napig mély gyász.

K: Gyász, de másnap már eltemetik?

V: Igen, igen, igen.

K: És valahol le szokták mosni, vagy valami ilyesmi?

V: Igen, igen, hogyne, és mondanak érte egy imát, mikor mossák.

K: És azok kik szoktak, szóval akik foglalkoznak [...]?

V: Hát ilyen volt, volt, most nincs. Volt egy Mendel, valamikor a postán dolgozott az újságnál. Aztán egy idő után csinálta Léderer, amíg tudta, de az nem tudott, se egy imát mondani, se csinálni.

K: Szóval a [...]?

V: Itt van direkt csinálva, ott van a temetőbe, direkt csinálva, ahol mossák.

K: Ottan a Beszterce-i temetőben?

V: Nem, minden temetőbe, itt is. Itt is van.

K: Az egy teknő, vagy valami?

V: Nem, az cementből van csinálva.

K: Cementből? Olyan bazin (medence) féle?

V: Aham.

K: És Berta néni, és abba négy, és abba a, a koporsóba, ami gyalulatlan deszka, raknak a feje alá, vagy raknak még abba a koporsóba valamit a halottaknak?

V: Igen, igen, igen. Hát például apám hozott homokot Izraelből. De van egy zsák homok, amit párnának hozott.

K: A feje alá?

V: Igen. És tiszta fehér ruhába, amit akkor varrnak.

K: Akkor varrnak?

V: Akkor varrják.

K: [nem érthető tisztán] szokott imádkozni?

V: Azt ráhúzzuk, akinek van.

K: És akkor ez varrnak egy ruhát, nem csak egy lepedőbe be [ööö]?

V: Nem, harisnyát, sapkát, inget.

K: Felöltöztetik rendesen?

V: Igen, igen. De csak abba a fehér vászon ruhába.

K: Szóval a fehér vászon ruhát, amit akkor varrnak, és adnak harisnyát, sapkát [...]?

V: Igen, igen, igen, igen.

K: Kalapot, vagy sapkát?

V: Nem. Sapkát.

K: Sapkát?

V: Igen, abból a vászonból.

K: Abból a fehér vászonból?

V: Igen.

K: Fehér sapkát. Mindenki. Kipa, olyasmi?

V: Igen.

K: Mint egy kipa és a zokni, az is fehér?

V: Igen. Ugyanabból a vászonból csinálnak mindent.

K: És cipőt akkor nem?

V: Nem.

K: És akkor akinek volt olyan, az a fehér köpenye, amiben imádkozott, akkor erre rá rakják?

V: És a táleszt, azt mindenkinek teszik.

K: A táleszt azt mindenkinek teszik. És ima könyvet, vagy valami ilyesmit, nem?

V: Nem.

K: És akkor a homokot, amelyik, az mit jelképez, a Szent Földnek, a Szent Földet, vagy [...]? Nem tetszik tudni?

V: Nem tudom.

K: És akkor az édesapja hozta a homokot a, a [ööö] Izraelből és azt rakták le.

V: Igen.

K: Direkt azért hozta vajon?

V: Igen.

K: Gondolta, hogy legyen, mikor elmegy?

V: Igen.

K: És akkor a feleségével mi történt Berta néni?

V: Hát a leánya kivitte Izraelbe és meghalt.

K: Ott halt meg? Értem. Na Berta néni, és a [...]?

V: A májával volt beteg, és mind, mert Misinek a lánya ott végzett, és mikor ment a Misi leánya hozzuk vasárnap, akkor én mindig mentem, hogy látogassam meg. És akkor ott, azok soha nem voltak otthon, voltak mindig römizni, és mindig mondta nekem, hogy bátya nem szabad jajgatni, mert Piri kiabál.

K: A lánya?

V: Az olyan rossz féle volt.

K: Berta néni [...]?!

V: Az a tordai nem volt szegény, nem volt rossz.

K: Az a tordai melyik volt? Az a [ööö]?

V: Juci.

K: Juci. Ööö Berta néni, az édesanyja – Berta néni tudom, hogy olyan jól főzött -, az édesanyja is olyan jó gazdasszony volt Berta néninek? Jól főzött? Szeretett főzni?

V: Igen, igen, igen, igen, igen.

K: És miket, akkor mikor gyerekkorában Berta néninek mit [ööö] szeretett úgy jobban, amit főzött az édesanyja, vagy mire emlékszik?

V: Húsvétkor volt más, más edény, teljesen más edény, amit tartottunk egy ládába, és mindeniknek volt, minden gyereknek tudta, hogy né ez az övé, ez az övé, ez a [...] négy testvérek voltunk.

K: És mindeniknek volta a [ööö], igen. És akkor például egy ilyen Húsvétkor miket szokott [ööö] főzni az édesanyja Berta néninek?

V: Amit csináltam én itt a szédernél, csak itt nem csináltak húslevest, mi csináltunk.

K: Na jó, de miből csin[...], akkor mit csinált, húslevest? Miből? Mit vágott akkor [ööö] a húsleveshez?

V: Marhahús volt, Kóser mészárszék volt a faluba.

K: Volt a faluba Kóser mészárszék?

V: mészárszék.

K: És sakter [...]?

V: És sakter vágta és a majorságot is a sakter.

K: Értem. És akkor [...]? Abból a marhahúsból csinálta a húslevest?

V: Húsvétkor?

K: Igen.

V: Kenyér nyolc hónapig egyáltalán, bundás pászkát, **reminyit**, céklaleves főtt krumplival,

K: Na de azt hogy csinálták a céklalevest Berta néni? Hogy csinálták?

V: Egyszer csináltam én meglepetés [ööö] izének, [nem érthető tisztán], és felhívott, hogy kérdezze meg ez a Mária, és mondom neki, mondtam, hogy né hogy csinálja a céklalevest, hazament úgy meg volt lepődve, azt mondta biztosan Mucitól van, [nem érthető tisztán].

K: Berta néni úgy szokták mondani Muci? Mióta mondják Muci?

V: Mióta, hatvan éve.

K: Hatvan éve? Az édesanyja, otthonról úgy mondták, hogy Muci?

V: Nem, nem.

K: Hát?

V: Mióta jöttem ide.

K: Vásárhelyen. Grünstein Úr mondta úgy, hogy [...], ő mondta, hogy Muci?

V: Igen.

K: És akkor [...]?

V: Igen, mert mondtam, hogy nem szeretem a nevemet.

K: És akkor aztán minden barát, mindenki úgy ismerte [...]?

V: Nem is ismernek másképpen.

K: Csak úgy, Muci?

V: Csak.

K: És Berta néni, na tessék egy kicsit elmesélni na, hogy van ez a cékla leves? Hogy kell csinálni?

V: Meg kell reszelni a céklát, egyszer megpucolni.

K: [nem érhető tisztán]?

V: Igen, megreszelni a nagy [ööö] reszelőn, oda tenni egy kicsit sóban főni. Percek alatt kifehéredik, és akkor le kell szűrni, - nem szabad sokat főzni, mert akkor elmegy a színe -, át kell szűrni, vissza kell tenni és akkor [ööö] tojással elhabarni, és pici ecet, pici cukor.

K: Egész tojással, vagy csak a [...]?

V: Elhabarni, az egészset.

K: Egészset?

V: Az egész tojást elhabarni, és akkor a mellé főtt krumpli kockára vágva. Ennyi. Egyszer a Húsvétkor itt volt Aladár Jucival, „Na látod Juci – már szegény az első felesége, nagyon jó gazdasszony volt, nagyon, nagyon jó. Juci [...].

K: Ennek az Aladárnak is volt még egy felesége?

V: Igen, igen. Az egy nagyon jó háziasszony volt, és Juci még nem főzött soha, na. És „Na látod Juci, hogy kell?” Azt mondja „nem ettem ilyent, mióta a feleségem meghalt”.

K: És ezt szokták Húsvétkor csinálni?

V: Ezt is.

K: Ezt is. És akkor ez volt a menü, mikor a [...]?

V: És akkor a húslevesbe csinálnak **pldli** a pászka lisztből.

K: És azt hogy, az [...]?

V: Az nagyon finom.

K: És azt hogy csinálják? Hogy hívják?

V: **pldli**.

K: **P-L-D-L-I?**

V: **Pldli**. Igen.

K: **P-L-D-L-I**. És azt hogy csinálják Berta néni?

V: Azt elkeverni, - az szaporát[...], nem olyan mint a gríz, az szaporátlan – több tojás kell, mint a grízből. Mondjuk egy tojáshoz meg[...], felvered, és akkor egy pici só, pici bors, és egy pici pászka liszt. De nem sokat, mert az nagyon deged, és akkor kemények lesznek a pldlik. Ugyanolyan, mint egy [...], egy kicsit vastagabb, mint egy híg palacsinta. És akkor azt húslevesbe betenni, és abba belefőzni. Az nagyon-nagyon finom.

K: Más nem jön bele?

V: Só, bors.

K: Só, bors. Na jól van Berta néni [...]. Na és akkor [ööö] el, [ööö] ide tetszett költözni Vásárhelyre és itt tetszett dolgozni? [Ööö] mikor tetszett elmenni dolgozni? Nem tetszett dolgozni sose, sose nem tetszett dolgozni? Nem engedte Grünstein Úr?

V: Soha.

K: Hmmmm

V: Dolgoztatott otthon eleget, az igaz.

K: És hogy hogy nem engedte? Azt mondta, hogy [ööö] ő adott pénzt Berta néninek? Pótolt a háztartásba, hogy ne dolgozzon, vagy [ööö]?

V: Igen, igen, igen, igen, igen, és [...]

K: Egész idős kora, mikor már meg volt a második feleség, akkor is adott pénzt Berta néninek, hogy [ööö]?

V: Akkor adott a feleség az övének.

K: Hogy, hogy a feleség az övének? Ja, a [...].

V: Az övének

K: Az övének, a gyerekeinek. És miután férjhez ment, akkor pótolt [ööö] az édesapja Berta néninek a háztartásba, vagy nem?

V: Nem kellett.

K: Nem kellett. Grünstein Úr jól keresett. És akkor Grünstein Úr dolgozott, hol dolgozott? Tessék egy kicsit elmesélni.

V: Hát, mikor háború előtt a börgyárba.

K: Igen.

V: Háború után a [...].
K: Hogy hívták a bőrgyárat – nem tetszik tudni -, a háború előtt?
V: Ott dolgozott a Magdi apjával.
K: Melyik Magdi?
V: Pál Magda.
K: Pál Magdával. Értem. Na és nem tetszik tudni, hogy hívták a bőrgyárat a háború előtt?
V: Nem, azt izé tudná, Magdi.
K: Na jó. És akkor háború után [...]
V: Háború után, akkor nem. Akkor lett egy vállalat, és ott volt igazgató.
K: Milyen?
V: Negyvenkét évig
K: Melyik, hogy hívták?
V: Întreprindere de sortare. Szortáltak (osztályoz, szortíroz) bőröket. Volt ötven embere.
K: Igen.
V: És repartizáltak (szétoszt, elhelyez) a gyáraknak.
K: Értem. És az hol volt, hol?
V: A Maros hídon túl jobb kézt van ott egy vállalat, ott volt a vállalat.
K: Értem. Ott volt, ott ahol most az Electromureș, vagy valahol ott?
V: A hídon túl.
K: A hídon túl. Újból osztották, és ők a bőröket honnan kapták?
V: Hat megyéből az országból.
K: Hat megyéből. És akkor kiválasztották [...]?
V: Szortírozták.
K: Szortírozták.
V: Scop de fabricație.
K: Igen, és adták [ööö], onnan vitték el aztán [ööö], ők nem [ööö], csak kiválogatták?
V: Csak.
K: Csak.
V: Csak szortírozták.
K: Ott volt igazgató [ööö] negyvenkét évig?
V: Hát összesen negyvenkettő.
K: Negyvenkettő. Értem.
V: Összesen negyvenkettő.
K: Onnan ment nyugdíjba?
V: De nem is mertek. Onnan jött nyugdíjba, nem engedték nyugdíjba jönni, úgy hogy két hónap múlva adták ki aztán a papírt.
K: Értem.
V: Mert ilyen szakember az országba nem volt, csak körülbelül négy – öt.
K: Aki ismerte a bőröket?
V: És mi feliratkoztunk '57-be, de nem engedték el az uramat.
K: Fel tetszett iratkozni, hogy tessék kimenni végleg Izraelbe?
V: Izraelbe.
K: És nem engedték meg? Mondták miért, vagy csak tetszett gondolni, hogy jó specialista, és azért?
V: Igen.
K: És Berta néni és akkor ő ment az országba és osztotta a [...]?
V: Mikor nem volt meg a hónap végén a plan (terv), akkor volt neki egy ilyen [nem érthető tisztán] sofőrje. És akkor mentek és hozták, hogy az emberek kapják ki az egész fizetést. Szerették is őket.
K: Hozták. De máskülönben ők [ööö] ide hordták, csak [ööö] hozták ide?
V: Igen.
K: Értem. És a hitközségre Grünstei Úr mikor ment a [ööö] a hitközséghez dolgozni?
V: Hát a hitközséghez hatvan évet mind, minden áldott, minden egyes alkalommal ment.
K: Szóval ünnepekkor minden [ööö] mindig.

V: Mikor még dolgozott, akkor a szomszéd udvaron keresztül ment be, és így is meglesték és így is feljelentették.

K: Hát hogy? A, szóval ő már [...]?

V: Hát nem volt szabad menni.

K: Nem volt szabad menni. Értem. És ő igazgató volt, és hogy ne lássák, akkor [ööö] melyik szomszédból?

V: És hogy nem volt párttag.

K: Nem volt párttag, és mégis igazgató volt?

V: Igen.

K: És [ööö]?

V: Tud, tudod miért? Mert nagyon jó szakember volt. Szüksége volt reá.

K: Nagy dolog volt abban az időben, hogy [...].

V: Nagy, óriási.

K: Igazgató, és nem volt párttag. És akkor ő ünnepekkor elment egy másik házba, melyik utcából?

V: Öt.

K: Egy másik házból az előbbi házba?

V: Nem tudom melyikbe?

K: Valamelyik kerítésen ment át és meglesték, hogy megy a templomba, és feljelentették? És hivatták a securitate-ra (titkosszolgálat)?

V: Igen, és jöttek haza is.

K: Haza jöttek, és mit mondtak?

V: Nem voltunk itthon, benéztek az ablakon.

K: És?

V: És azt mondták, hogy bokáig érő perzsába vagyunk, és ilyen [nem érthető tisztán].

K: És kinek mondták ezt?

V: Pártnak.

K: Pártnál. És hivatták akkor Grünstein Úrat?

V: Igen.

K: És mit [...]?

V: Volt olyan ember, aki mindent leadott, ami ott történik, csak volt olyan, aki tudta, hogy ki is.

K: Szóval végül meg tetszett tudni, hogy végül ki mondta, [ööö] ki árulta be, és hogy [ööö].

V: Igen.

K: És akkor mi lett, hivatták Grünstein Úrat?

V: Igen, igen.

K: És mit mondtak?

V: Nem csináltam neki semmit, mert szüksége volt, szükség volt reá.

K: És mond, azt mondták, hogy többet ne menjen a templomba, vagy ilyesmit mondtak?

V: Hát ők voltak neki.

K: És ment azután is, ment?

V: Ment és mikor nyugdíjba jött, aztán leértésítette a falut.

K: Elő imádkozó volt?

V: Igen. Ő csinálta a temetést, esküvőt, és elő imádkozott.

K: Elő imádkozott. Akkor ki volt a főnöke, abban az időben. Scheiner?

V: Scheiner, és utána **Beri**

K: Értem. Szóval akkor más problémája nem volt? És Berta néni mikor kezdett dolgozni a hitközségnél?

V: Rég, nagyon rég. Harminc évig, harmincegy évig dolgoztam.

K: És mit tetszett ott csinálni, tessék elmesélni.

V: Egyszer, de nem küldött senki, magamtól látogattam az öregeket, jelentést adtam, én voltam ilyen asistent social (szociális gondozó, szociális munkás).

K: Az szóval úgy volt, a hitközségnél volt egy ilyen [ööö]?

V: Ja választottak, megválasztottak. Jöttek Bukarestből bíróság, és engem jelöltek.

K: Az körülbelül mikor volt?

V: Harminc éve lehetett.

K: Harminc éve. Hát régebb, mint harminc éve. Körülbelül hány éves volt Berta néni?

V: Nem tudom. Rég.

K: Értem. És akkor ez volt, volt választáson, és jöttek Bukarestből és a választáson megválasztották Berta nénit, mint [...]?

V: Igen, mert azt mondták, hogy kell a vezetésbe egy – akkor rengetegen voltak, a templom tele volt -

K: Értem.

V: És akkor én annyit csináltam, felszólaltam, hogy miért nem csinálnak kóser kantint? Mert akartak csinálni, és akkor József bácsi ő volt egy ilyen könyvelő és akkor nyugdíjba jött oda a hitközséghez, ugyan mint könyvelő, és nem akarta vállalni, hogy ne legyen vele probléma. Akkor sok egyetemista volt itt és nagyon jó lett volna egy ilyen kóser kávézó. És akkor felszólaltam, és azt mondta, hogy most már késő, már nincs kinek.

K: Értem.

V: Már az egyetemisták elmentek.

K: Akkor itt voltak a választások. És akkor azért, hogy fel tetszett [ööö] szólítani, megválasztották Berta nénit?

V: Nem, én akkor szól, szólítottam fel, hogy miért, miután választottak.

K: Igen?

V: Nem akartam, hogy válasszanak.

K: És megválasztották Berta nénit, mint [ööö] asis, hogy tetszett mondani? Asistentă socială?

V: Igen.

K: Asistentă socială?

V: Igen.

K: Értem. És akkor mit, tessék mondani, szóval tetszett meglátogatni az öregeket?

V: Igen

K: Sok öreg volt akkor?

V: És ugyanakkor vittem az ilyen szegény öregeknek ezt, kalácsot sütöttem.

K: sok öreg volt akkor ilyen [ööö] szegények voltak?

V: Volt, volt, volt.

K: És akkor őket [...]?

V: Szegények mindig azt mondták nekem, ne vigyek semmit, csak menjek.

K: És valami segítséget kaptak akkor Bukarestből, a hitközségtől?

V: Nem tudom, akkor hogy kaptak.

K: Nem tetszik tudni?

V: Nem, már rég volt.

K: És akkor az ünnepekkor hogy volt Berta néni, mondja, tessék mesélni hogy tetszett rendezni egy széder estét, vagy hogy volt akkor?

V: Mikor akármilyen ünnep volt, én sütöttem tészta. Hosszú napkor, mikor a böjt kiment roston sültet estére, sütöttem három-négyszáz [nem érthető tisztán].

2. Kazetta B. oldal

V: És az a **korimi** jellegzetessége.

K: Hogy van a **humantás** receptje Berta néni, tetszik tudni kívülről?

V: Azt hiszem hogy leírtátok nem?

K: Igen, igen. Szóval mit, hogy mondták Bukarestbe, hogy kell [ööö] sütni [...]?

V: [nem érthető tisztán].

K: Igen. És hol tetszett sütni?

V: Itt a lerbe, nálam.

K: Itthon. Itten Berta néninél?

V: Igen, igen.

K: És akkor [ööö] hogy volt, segítsége volt Berta néninek? Egyedül tetszett csinálni?

V: Egyszer azt mondta Huszár Bözsi, hogy jön segíteni, és ezt tudod kerekre ki kell vágni és akkor háromszögbe. Sehogy sem tudta megcsinálni. Mondom „nézd meg Bözsi milyen egyszerű”. Megcsinálta, nem volt jó.

K: És hány nappal azelőtt tetszett csinálni, hogy akkor frissen, vagy hogy tetszett csinálni?

V: nem ez jobb, ha hamarabb, mert poronyó tészta, akkor még puhul.

K: Puhul. És akkor hogy tetszett bevásárolni. [Ööö] be tetszett vásárolni ami kellett és akkor adták a hitközségnél.

V: Adtam a listát.

K: Igen. És a mikor volt egy széder este, akkor hogy tetszett csinálni? Húsvétkor, vagy ilyenek. Miket tetszett főzni?

V: Akkor miket vettem először? A tojást, az olajat ők adták. Egyebet mindent meg kellett vegyek, de meg volt szervezve. Volt egy család, család aki minden Húsvétkor harminc kiló [ööö] céklát.

K: Az milyen csa, egy ilyen [ööö]?

V: Az a savanyúságnak.

K: Értem. De és akkor aztat ők tudták, és akkor ugyanattól a családtól tetszett [ööö]?

V: Igen, de tormát aztán vettem hamarabb is. Itt beástuk az urammal, hogy álljak résen.

K: Itt a kertben?

V: igen.

K: És azok ide [ööö] valamelyik faluból voltak ezek egy, ezek egy magyar, román család?

V: Igen. És a húst, igen a húst is ők adták.

K: Kik?

V: A hitközség.

K: A hitközség.

V: Igen.

K: És akkor honnan hozták a húst?

V: Hát volt amikor már nem volt itt ki vágjon, akkor jött a sakter [ööö] Bukarestből, és vágunk bárányt egyszer.

K: Igen?

V: Igen, és hozták Kolozsvárról.

K: Kolozsvárról? És a sakter melyik időbe volt itt Vásárhelyt Berta néni?

V: Hát miután elmentek még volt, csak nem laktak [...]

K: Hogy, hogy miután elmentek?

V: Hát miután kivándoroltak, '11-be még volt, de nem itt, hanem jött Bukarestből, Kolozsvárról.

K: Nem itt laktak?

V: Nem, csak jöttek vágni.

K: Csak jöttek, csak vágni?

V: Igen. És mikor nem jöttek, mentek oda húsert.

K: Értem.

V: És akkor mindig mást csináltak, attól függ milyen volt a nyersanyag, volt fasírt, volt pörkölt krumplival, torma, cékla mindig volt, volt előétel, tojás, mindenki kapott két tojást. És aztán vettem [ööö] salátát a tojás alatt, petrezselymet a tetejére. És akkor ezek azt mondták hogy ha már új retket, olyan tulipánt vágunk ki a re, retekéből. Volt, hogy azt mondták, hogy tavasszal is, drága, sokba kerül, én megvettem, amennyi kellett. És akkor van egy ilyen cikk-cakkos késem, és akkor abból vágtam az uborkát, és arra is a tányérra két szeletet.

K: És körülbelül hányan voltak egy-egy ilyen vacsorán.

V: Az utolsót, amit én csináltam, voltak százharminc valamennyi.

K: Százharminc [...].

V: Mindig azt mondták, hogy nem lesznek sokan, ne költsél, ne vegyél. Én mindig azt a mennyiséget, ami egyszer kellett, mert én már tudtam és vettem és szerencsére, hogy így volt, a végén igaz, személyzetnek már nem maradt. Még volt két adag, aztán egyiket **Ausnak** és egyiket Berinek adtam.

K: És Berta néni mikor volt?

V: És a személyzetnek már nem jutott. Mondom, ha rátok hallgattam volna.

K: És ezt a [ööö], ezt a [ööö] ?

V: Az előszobába, ha bemegyünk hátulról, ott is tettünk asztalokat.

K: És ez melyik, melyik évbe volt Berta néni? Mikor csinálta utoljára a széder estét?

V: Amíg az uram élt, végig.

K: Végig. És [ööö] volt segítségére Berta néninek?

V: [Ööö] Nem tudom.

K: Nem sok?

V: Nem.

K: Sok volt aki segített, [ööö] vagy sokat csinált Berta néni egyedül?

V: Ami a legfontosabb volt, én, mert az úgy kellett legyen, ahogy kell. Utolsó nap, mert egy pár napig dolgoztunk előre, amíg aztán.

K: Hány napig körülbelül?

V: De, de az utolsó nap 16 órát voltam lábon.

K: Utolsó nap az mit jelent?

V: Mikor a szédernek vége volt, és az emberek összeszedték, a férfiak a termet, az nők mosogattak, rendbe tették a konyhát, és 12-kor jöttünk haza. És az éjszaka, mindig görcsöt kapott a lábam. Szegény, olyankor kiáltottam, és jött, vett szeszt és masszírozta.

K: Értem. És körülbelül meddig tartott egy ilyen előkészület?

V: Hát egy héttel hamarabb a toma és a cékla, mert az össze kellett érjen. És akkor az után a két utolsó nap, a virágot és a díszítést, azt utolsó nap tettem, hogy friss legyen.

K: És a [ööö] főételt, azt [ööö]?

V: Hát, hát hány órát sütöttünk csak a **hándzslit**? Vagy két órát csak a **hándzslit** sütöttük, de azt utoljára, az volt az utolsó, hogy friss legyen.

K: Na jól van. És akkor Berta néni hányszor, hányszor tetszett Izraelbe járni?

V: Háromszor.

K: Háromszor. Azt melyik évekbe?

V: '69-be először.

K: Igen.

V: Mert ott volt a sógoromnak a fia, annak a leánykának az apja. És mivel nekünk nem volt gyerekünk, mi nekünk mindig az volt a miénk. **Andris** [$\leftarrow$ =a név nem érthető tisztán] mikor elment, azt mondta az uram, mikor lehet menni, te leszel az első. És az apjával mentem. Aztán mentem az én apámmal, és akkor mentem az urammal.

K: Szóval [...]?

V: Miután nyugdíjba jött, addig nem engedték.

K: Na szóval lássuk akkor legelőször tetszett menni [...]?

V: '69-be.

K: 1969-be. [Ööö], mert kiment az unokaöccse, nem vagy?

V: Az ment már sokkal hamarabb, tíz évre reá mentem ki.

K: igen, szóval akkor '59-be kiment az unokaöccse a [ööö]?

V: Nem ő '57-be ment, '58-ba ment az anyjával a gyerek.

K: Az anyjával ment ki a gyerek és?

V: Hát elváltak, mert elvette ezt a sógornómet innen.

K: Elváltak? És akkor ki voltak menve, és ahhoz a a [ööö] a kislányhoz tetszett menni?

V: Igen. A felesége a sógoromnak, akitől elváltak, az az én édesanyámnak a testvére, a húga volt.

K: igen? Na akkor aztán, akkor várjunk egy kicsit. Grünstein Úrnak az első feleségét hogy hívták?

V: Grün Helén.

K: Grün Helén, amit tetszett mondani. És ez volt [...]?

V: A bátyjának a felesége.

K: Igen, de ez az első, ez az első felesége?

V: Az első a leánykával Auschwitzba maradt.

K: Na, na.

V: Ez volt a második és ez volt a harmadik.

K: Ez a második és a harmadik. És ez a harmadik?

V: Ez. Aki volt.

K: Aki volt, az az nem volt zsidó, aki dolgozott [...]?

V: Nem, ő választotta el.

K: Ő választotta el. És akkor [ööö] ez a második felesége kiment Izraelbe a gyerekekkel?

V: Igen. 9 éves volt a gyerek, mikor kimentek.

K: Kilenc éves.

V: És mikor mentünk 19 volt, katona volt.

K: És akkor tetszettek menni?

V: Azt mondta, sose ismertük volna meg egymást, ha láttuk volna.

K: És eztet, eztet nagyon szerette Grün Úr és [ööö] Berta néni?

V: Jaj, nagyon, nagyon.

K: Értem. Na akkor ekkor tetszett menni először '69-be. Másodszor?

V: '78-ba.

K: '78-ba.

V: Apámmal.

K: Az édesapjával. Akkor miért tetszett menni?

V: Mert apám a **Yarlan-ba** volt volt **Ichte mechanic** volt vezetője. És azt mondta, ha jobban leszek kiviszem hozzá és a testvérét? És mondtam, hogy igen, és utána azt mondta, az uram, megígérted, menjél, ha valami történik apáddal, lelkiismeret furdalásod van, hogy nem vitted.

K: És a testvére, a akkor kinn volt? Ez melyik testvére volt, aki kinn volt Izraelbe?

V: Hát volt neki két testvére.

K: Igen.

V: De eddig meghalt.

K: Moise, és[ööö] és

V: Samuel és Mill

K: és Mill.

V: Igen.

K: Na és akkor ez melyik testvére volt?

V: Moise.

K: Moise, és Mill meghalt?

V: Meg.

K: De ugyan Izraelben, nem?

V: Igen.

K: Igen, és Moise még él?

V: Nem. Mikor mi ott voltunk élt, igen, igen.

K: Már idős volt, hány éves volt?

V: Két évvel volt kisebb, mint apám.

K: Értem. Akkor hány éves volt Berta néni az édesapja, mikor tetszett Izraelbe járni? '78-ba.

V: '01-be született.

K: Tessék?

V: Apám '01-be született.

K: 1901-be?

V: Igen.

K: Akkor azt jelenti, hogy 77 éves volt. Mielőtt meghalt egy évvel tetszett lenni Izraelbe?

V: igen.

K: Körülbelül?

V: Igen.

K: És akkor harmadszor?

V: '80-ba.

K: '80-ba, akkor miért tetszet menni?

V: Az urammal.

K: Együtt? Csak úgy né?

V: Akkor voltunk Imrééknél.

K: Igen, a Doktor Úrnál. És akkor csak úgy tetszett menni kirándulni?

V: Igen. Az uram is lássa Izraelt.

K: Ő akkor volt?

V: Ő még volt '70-be volt, mikor én haza jöttem, akkor elintéztem a papírokat, és elküldtem ötet.

K: Nem engedték egyszerre akkor?

V: Nem.

K: Probléma volt?

V: Nem.

K: Azért tetszett rendre menni?

V: Igen.

K: És akkor már '80-ba lehetett menni?

V: Ötet nem, ötöt csak miután nyugdíjba jött.

K: És akkor csak nem engedték ki addig?

V: Csak mikor nyugdíjba jött.

K: Értem. De akkor és akkor '70-be akkor engedték úgy, hogy külön?

V: Mikor például én Izraelbe voltam és az uram kellett menjen Görögországba, hogy vegyen át árut, nem engedték ötöt, kellett küldjön mást, mert gondolták, hogy átjön.

K: Akkor kellett mikor Berta néni Izraelbe volt?

V: Igen.

K: És akkor a '80-as évekbe már nyugdíjas volt, és úgy engedték ki, azért engedték ki, mikor tetszett együtt menni?

V: Igen, igen.

K: És másképp úgy hol, hogy tetszett szórakozni, mikor így a abba az időbe. Tetszett járni nyaralni? Minden évbe?

V: Minden évbe, mentem kezelésre.

K: Kezelésre? Hová tetszett járni kezelésre?

V: Hát mindig ahová Imre küldött, milyen problémáim voltak. Félixre voltam párszor.

K: És ilyen beutaló jeggyel, nem?

V: Nem, ott nem. Be volt, jeggyel voltunk Sinaian egyszer a Szakszervezettől és Kovásznán a cukrosoktól.

K: Másképp úgy tetszett menni [...]?

V: Tusnádra mentem, mikor Imréék mentek mindig velük mentem. Ő vállalt mindig egy hónapot ott a röntgenezés és a családját tartsa ott egy hónapot.

K: Ottan, ott dolgozott egy hónapig?

V: Igen, a klinikán.

K: A klinikán, és akkor oda tetszett menni. Jó barátságba tetszett lenni velük?

V: Igen. Például ott is laktam abba a villába, ahol ők, és szembe velük volt egy egy ágyas szoba, és nem volt üres, csak másnap, akkor velük, náluk aludtam. Velük.

K: És akkor csak egyedül tetszett menni?

V: Igen. Amíg dolgozott. Ő nem fél, izé

K: Amíg dolgozott.

V: Ő nem fél, izé Buziaş-ra járt évekig a szívével.

K: Akkor ment jeggyel?

V: Igen, igen.

K: És nem tetszett megbánni Berta néni, hogy másodszor aztán nem, nem is tetszett próbálkozni elmenni Izraelbe?

V: Miután egyedül maradtam?

K: Nem, akkor, abba mikor vissza, nem engedték el, azután.

V: Hát akkor már nem volt semmi értelme.

K: Nem volt semmi értelme?

V: De nekem meg [nem érthető tisztán].

K: Berta néni most miután, amikor volt a forradalom, mit úgy mit tetszett érezni?

V: Hát akkor.

K: A '89-es forradalmat.

V: Forradalmat.

K: Hogy megváltozott itten, megváltoztak a [ööö] dolgok, és így politikailag, mit tetszett érezni?

V: Várta az ember a fejleményeket. Előre nem lehetett.

K: De nem tetszett gondolni? Grünstein Úr nem politizált, nem volt párttag sem semmi?

V: Nem, nem.

K: Ő hányba halt meg Grünstein Úr?

V: Márciusba lesz négy éve.

K: Ez azt jelenti, hogy 2002-be. Mert 2006-ba vagyunk, akkor 2002-be halt meg.

V: Márciusba, húsvétkor.

K: Húsvétkor. És Berta néni és valami úgy tetszett mégis örülni, hogy egy kicsit megváltoznak az idők, vagy Grünstein Úrnak akkor is [ööö], nem gondolta, hogy [ööö] jobb idők lesznek, hogy nagyobb lesz a szabadság, vagy ilyesmi?

V: Tudod mikor volt neki problémája, mikor az árvíz volt. Mind elvitték a raktárból a bőröket.

K: Kik?

V: A víz.

K: És?

V: És aztán mikor visszahúzódott a víz a katonaság ment és kiszedte.

K: És? Volt neki problémája ezért? Nem.

V: Nem, hát nem volt ő a hibás.

K: Berta néni, na akkor kezdjük egy kicsit a képeket. Ez az egyes kép, ez itten Berta néninek a családját ábrázolja, nem?

V: Igen.

K: Na tessék egy kicsit mesélni, hol van csinálva ez a kép?

V: A gang, a gangon, hogy mondják ennek?

K: Szóval a saját házába Berta néninek?

V: Igen.

K: Ottan Sărățeni-ben?

V: Igen.

K: És?

V: 15 éves voltam.

K: Ez úgy, egy olyan falusi, tetszett mesélni, hogy olyan falusi ház féle volt?

V: Igen. Ez két nagy szoba, aztán volt egy nagy raktár, aztán volt kinn még egy lakás, az volt a nyári.

K: Nyári? És Berta néni, akkor a gyerekek mind egy szobába laktak?

V: Nem, nem.

K: Nem? Hát, hogy volt akkor? Hogy tetszett lakni?

V: Ketten voltak egy szobába.

K: Az édesapja, és az édesanyja?

V: Igen, mi hárman a harmadik – amelyik meghalt -, egy másik szobába.

K: A lányok?

V: Igen.

K: És a fiúcska?

V: És a fiúcska egy másikba.

K: Villany volt?

V: Nem.

K: Na akkor vegyük egy kicsit akkor [ööö] innen jobbról az első az édesanyja?

V: Igen.

K: Na akkor mikor tetszett, tetszik mondani, mikor bejöttek a Magyarok akkor [ööö]?

V: Igen, akkor csinálták.

K: Akkor hányba lehetett ezerkilencszáz...?

V: Azt hiszem negyven, nem?

K: 1940, igen. És akkor itten jobbra az első [ööö] Berta néninek az édesanyja?

V: Igen.

K: Na tessék mesélni egy kicsit az édesanyjáról.

V: Itt ez az anyám, ez az öcsém.

K: Na tessék mondani egy kicsit, akkor itten az édesanyja hány éves volt?

V: 39, mikor elvert apám.

K: És akkor látszik itten a fején volt egy ilyen [...]?

V: Itt van szita, itt egy kicsi haj.

K: Meg volt hagyva egy kicsi haj?

V: Itt elől és itt. Úgy hogy nem látszott, hogy le van vágva. Külön volt mikor ezt nem tette, paróka.

K: Akkor volt parókája is, mikor nem tette ezt a kendőt?

V: Igen.

K: Általába otthon mikor dolgozott ezt a kendőt tette, és a parókát csak úgy ünnepekkor?

V: Igen.

K: Igen?

V: Igen.

K: Értem. És akkor mellette?

V: Kicsi öcsém.

K: Kicsi öccse.

V: Az még izé, az még iskolába sem járt.

K: De járt Heiderbe?

V: Igen.

K: Heiderbe járt. És akkor ez utána, az a kalapos?

V: Apám.

K: Az édesapja?

V: Igen. Jó képű, jóképű volt, látszik?!

K: Látszik, látszik. És így [ööö] általában így [ööö] kosztümbe járt itten látom, minthogyha egy ilyen elegánsabb kosztüm lenne rajta?

V: Hát volt, volt, volt.

K: De akkor ő mindig így járt, vagy mert látom ez egy olyan, ezt a képet, ki csinálta ezt a képet Berta néni?

V: Valami fényképész, ott né, nem emlékszem.

K: De úgy ki volt, nem tetszik tudni, miért volt hívva az a fényképész?

V: Azt hiszem ott is lakott, mert a magyarok elvettek, ez a raktárhelyiséget, és oda tették egy vasutat, és azt csinálta a képeket.

K: Volt neki [ööö]?

V: Igen.

K: Értem. Oda már akkor volt úgy, hogy összelakoltatták a [ööö] zsidókat?

V: Nem, nem, csak elfoglalták Erdélyt és kellett lakás.

K: Értem, de az [ööö] hol lakott ez a fényképész?

V: Akkor még nem volt [nem érthető tisztán], és ő azután jött

K: Tudom, tudom, de a fényképész hogy került oda abba a raktárba.

V: Vasutas volt, és Magyarországról hozták.

K: Magyarországról? És neki volt fényképezőgépe?

V: Igen.

K: Na és akkor az édesapja előtt volt [ööö] tessék mondani egy kicsi kislány?

V: Igen. Ez született kettő, két leányka, ikrek.

K: De tessék mondani ki ez a kislány az édesapja előtt?

V: Mirjam.

K: Mirjam?

V: Igen.

K: Ez volt Mirjam.

V: Igen.

K: És ez [ööö] Berta néni?

V: Igen.

K: 15 éves?

V: Igen, copffal.

K: Szép szőke haja volt Berta néninek?

V: Gesztenye.

K: Gesztenye? Hosszú haja volt itten?

V: Itt megfonta anyja, egyszer itt, utána...

K: Oldalt?

V: Kettőt.

K: Két oldalt. Igen.

V: Megfog, megfogta itt, és utána befonta a másikba és akkor visszatúrta és masnit, két rózsaszín masni.

K: Masnit is rakott? Igen. És ez akkor, ez [ööö]?

V: Ez a legnagyobbik testvérem.

K: Ez Salamon, vagy [ööö]?

V: Dávid.

K: Dávid? Igen.

V: Igen. Mind a, mind apu, apunak az apját.

K: Értem, mint a nagytatát? Nagytata után?

V: Igen.

K: És Berta néni volt neki úgy egy ilyen kicsi [ööö] hibája, így ahogy nézett?

V: Igen.

K: Úgy született?

V: Igen. Például ahogy született, sütött a nap és félre

K: Volt baj a szemével, vagy hogy?

V: Igen, igen, igen, igen, igen. De így született.

K: Így született. És akkor ő ekkor, ilyenkor például ő mit csinált? Ő dolgozott segített [...]?

V: Mikor a magyarok bejöttek, mind a gyerekek, kitörte egy ilyen katona kocsinak az ajtóját, kövel.

K: Igen, azt tetszett mesélni.

V: Mondtam.

K: Értem. És látom ő is ki öltözött elegánsan, lehet hogy készültek a fényképezésre?

V: Nem.

K: Csak úgy? És akkor ő segített az édesapjának, nem általában?

V: Nem, még nem volt akkora.

K: Nem volt akkora?

V: Csak két évvel volt, én 17, én 15, ő 17.

K: És járt iskolába? Akkor járt iskolába?

V: Ő a Heiderbe járt.

K: Igen. De most így, mielőtt elvitték deportálásba akkor még iskolás volt?

V: Igen, igen, hát még csak 17 éves volt.

K: És járt iskolába még?

V: Igen.

K: És Berta néni akkor még járt iskolába?

V: Igen.

K: Még tetszett járni iskolába?

V: Igen.

K: Értem. Valamilyen különösebb emlék az iskolából nem volt Berta néni, valamelyik tanárnő, vagy valami.

V: Egyszer nem is az iskolába, ezért ki is kaptam. [Ööö] a kellett menjek délután az iskolába, és anya adott valami pénzt, volt egy esküvő, hogy ajándékot adjak, és én bementem, és ott bámészkodtam, bámészkodtam, már láttam, hogy későn van, már nem mentem, végig néztem és hazamentem és megmondtam. Úgy voltunk anyuval, hogy nem volt, megmondtam, hogy mi történt, aztán jól megvert.

K: És ezt tetszett mesélni.

V: És utána azt mondtam, hogy megmondom apunak, és haza jött apu, megmondtam és azt mondta, hogy nem adott eleget, és akkor megint sírtam, hogy miért mondta. Azt mondta, hogy miért nem, miért álltam, hogy üssön, miért nem szaladtam ki?

K: És Berta néni ezt a képet, hol tetszett megkapni?

V: Hmmm, valami szomszédnál, már nem emlékszem, valami szomszédnál kellett legyen.

K: Szomszéd adta vissza?

V: Igen, igen, mert aztán utána kellett is csináltunk [ööö].

K: Értem, és akkor Berta néni egy kicsit ismétljük le akkor a Berta néninek a [ööö] az édesapjának a Jeger családból volt a nagyszülők, akkor [ööö] Berta néni akkor az édesapjának [ööö] tetszett mondani, hogy a az édesapjának, a nagytata meghalt korán, igaz? Mikor kicsi volt? Akkor a nagytata 18 [ööö]

V: Apu 13 éves volt, mikor meghalt az apja. És ő volt a legnagyobbik.

K: Igen, akkor azt jelenti, hogy '14-be halt meg, úgy mondtuk, hogy '14-be, és az 1800-as évekbe született, születhetett, mert elég idős volt akkor.

V: Igen.

K: És a nagymama, az ő Auschwitzba halt meg, és ő is, már ő is idős volt, igaz?

V: Idős volt.

K: Ő is a '80-as évekbe halt meg, nem tetszik tudni?

V: Igen, igen.

K: És akkor a, az édes [...]?

V: Hát halt meg, a deportálásnál, '43-ba, vagy '42-be? '43-ba.

K: Igen, és akkor az anyai nagytata az is Rosenfeld, ő is a kilenc, '20-as évekbe halhatott meg, mert azt tetszett mondani, hogy idős volt már mikor.

V: Igen.

K: És Berta néni kicsi volt mikor meghalt?

V: Igen.

K: És ő is az '1800-as évekbe született, és az anyai nagymama pedig Auschwitzba halt meg ugyan, el volt deportálva, együtt Berta néniékkal?

V: Ki?

K: Az anyai nagymama? A Rosenfeld nagymama?

V: Igen, el volt deportálva.

K: Jól van, akkor a kettes kép Berta néni kit ábrázol itten?

V: '43-ba

K: '43-ba volt, itt mit ír? '43-ba volt csinálva és kit ábrázol?

V: Ez az uram, gyereke és a felesége.

K: Akkor Berta néninek, [ööö] Jóska bácsinak az első családja?

V: Családja.

K: Felesége és a kisfiú, ez a göndör hajú kis[...]

V: Igen, úgy néz ki, mint egy leányka.

K: Leány. Értem. És ezt hol volt csinálva Berta néni?

V: Hát itt Vásárhelyen?

K: Vásárhelyen? Akkor ők itt laktak Vásárhelyen?

V: Itt laktak Vásárhelyen.

K: Itt laktak Vásárhelyen.

V: Itt, itt.

K: És kinek küldték? Azt írja, mit ír itt? Szeretettel Mami és Ernőke.

V: Küldték az uramnak ott a munkaszolgálatra. Ez az Ernőke a fia.

K: Oda küldték a munkaszolgálatra?

V: Hát az írásból az jön ki.

K: Igen. '43-ba. De ő, ő is rajta van a [ööö] Józsi bácsi is?

V: Igen, de a képet akkor csinálták, mikor itthon volt.

K: Itthon volt és akkor elküldték oda?

V: Igen, igen.

K: Na Berta néni ez a hármas kép[...]?
V: Mi van írva hátul?
K: Mi van írva hátul? Tessék elolvasni.
V: Marosvásárhely, '41-be.
K: '41-be és tessék elolvasni.
V: Április 20, emlékül apukának Ernőkétől 5 hónapos korából.
K: Öt hetes korából.
V: Vagy hetes?
K: Ez volt, ilyen kocsik voltak akkor Berta néni?
V: Úgy néz ki.
K: Úgy néz ki. Értem. És Ernőkének hívták?
V: Igen.
K: Ernőkének hívták a kicsit, és ez a felesége?
V: Igen.
K: Az első felesége.
V: Felesége.
K: Na Berta néni ez a négyes kép, itten tessék elolvasni mit ír?
V: Emlékül apukának Anyu és [nem érthető tisztán], '42-ből.
K: A kisfiút mondták úgy? '42-ből. És ezeket vajon miért mind küldözgették apukának, el volt akkor már vive vajon?
V: Igen. Munkaszolgálatos volt Nagybányán.
K: És akkor?
V: Akkor küldték.
K: És akkor küldték a munkaszolgálatba ezeket a képeket?
V: Igen.
K: És itten és valami [ööö] élelmiszer üzlet lehet, nem?
V: Lehet, a másik is ugyanilyen, nem, nem egy helyen van?
K: Nem, nem ugyanilyen, mert az ottan egy udvar van, és itten látszik az utcán van csinálva. Itt írja, nem? Cukor, liszt...
V: Igen. És másabb a kocsi is.
K: Igen, itten már nagyobb a kisfiú. Nem tetszik tudni, hogy hol van csinálva? Nem. És ezeket a képeket Grünstein Úr megkapta mikor vissza jött, vagy [ööö] őrizte? Nem tetszik tudni?
V: Hát biztosan őrizte.
K: Őrizte nagyon őket. Vigyázott rájuk. Berta néni ez az ötös, ötös kép akkor, ez mit ábrázol.
V: Munkaszolgálat.
K: Tessék elolvasni, hogy hátul mit ír? A dátum itt mit ír?
V: '42
K: Nagybánya, itt írja, Nagybánya '42.
V: '42
K: És mit ír? Simon Károly felvétele. Az csinálta a képeslapot?
V: Igen.
K: És tessék elolvasni, hogy mit ír itten?
V: Hol?
K: Itt a képes lapon, itt hátul. Emlékül [...]?
V: Küldöm
K: Tessék elolvasni.
V: Ez a sógorom, Marci. Oda van írva.
K: Igen, de emlékül küldöm feleségemnek és gyerekemnek.
V: Volt egy leánykája.
K: Leánykája is volt?
V: A sógoromnak, akit deportáltak.
K: Jaj, igen, értem, értem, értem, értem
V: '43-ba

K: [Ööö] Mit ír itt? Ezerkilencszáz [...]
V: '43
K: Nem, '42.
V: '42
K: Milyen hónap? Tizen[...]?
V: El van mosódva, tizen[...], kilenc, 9. hónap azt hiszem.
K: El van mosódva. [ööö] Nagy [...] itt mit ír tovább?
V: Nagybányai Munkaszolgálatos, Munkaszolgálatból a szeretett
K: Na lássuk, a munka, munkatáborból. A munkatáborból.
V: A munkatáborból.
K: A vásárhelyi amelyet a vásárhelyi öregek vannak jelen, nem?
V: Igen, igen, úgy van.
K: Na és akkor tessék megmondani, hol van és itten ezen a [ööö], ezt küldte a [ööö] a sógora Berta néninek.
V: A feleségének.
K: Jóska bácsinak a bátya vagy öccse?
V: Bátya.
K: Bátya.
V: Öt évvel volt nagyobb.
K: Bátya feleségének, de itt van [ööö], azt nem tetszik tudni hol van, vagy tetszik tudni hol van [ööö] Marci a képen?
V: Nem, nem látom, pedig rajta kellene legyen.
K: És Jóska bácsi hol van, Jóska bácsit tessék megmondani hol van? Szóval a második sorba, igaz? Elöl ülnek?
V: Igen.
K: Ez az első sor, a második sorba[...].
V: Ezt is tudom ki.
K: Ki?
V: Szentgyörgy utcába lakott.
K: Na vegyük akkor itten, hogy Jóska bácsi, Jóska bácsi itt van a második sorba, [ööö] a második sorba
V: Mellette ki van? Nem ismerem.
K: Akkor Jóska bácsi van, azt tetszett mondani a második sorba.
V: A második sorba.
K: Balról a második?
V: Úgy van.
K: Igen? Na és akkor ezek mind Vásárhelyiek voltak?
V: Az egészen.
K: 32-en.
V: 32-en.
K: És még valakit tetszik ismerni?
V: Igen.
K: Kit?
V: Eztet né.
K: A középén, itten.
V: Itt, ezt né, ezt itt.
K: Az első sorban középén? Igen. Az első sorban középén.
V: Ő kivándorolt. A Szentgyörgy utcában lakott, és kivándorolt Izraelbe, nem tudom még él?
K: Így ami le van feküdvé, így azt tetszik mondani?
V: Igen
K: És hogy hívták?
V: Valami G-vel, valami Grün féle.

K: Na jól van, és akkor ezek mind Vásárhelyiek. És valamit még beszél, emlékezett erről a [...], valamit még mesélt Jóska bácsi erről a [ööö] munkaszolgálatról? Valami érdekeset, mit csináltak?

V: Igen, ő ezek az erdőbe ástak bunkereket, és ő mindennap haza jött egy hátizsákkal és mind a harminckettőnek vitt élelmet. Kenyeret és ételt.

K: Jóska bácsi?

V: Igen.

K: Akkor ő nem volt[...]?

V: A hátán.

K: Akkor ő lenn dolgozott a kantinba?

V: Igen, és felvitte az ételt.

K: És fenn dolgozott, fel vitte az ételt. Értem. Mind a harminckettőnek. És hány évig volt ottan, Berta néni?

V: Hát ameddig tartott azt hiszem a [ööö] amíg jött a felszabadulás.

K: Nem. A munkatáborba?

V: igen.

K: Hát bér, hát el volt vive, azt tetszett mondani Auschwitzba?

V: Nem, az uram, nem. Az öcsét vitték el és nem jött vissza. Ő munkaszolgálatos volt, és nem is jött vissza.

K: Jaj, igen, az édesapja. És ott volt egész végig, míg felszabadult [ööö] Jóska bácsi?

V: Igen, igen.

K: Értem, értem. Egész végig? Ő csak bányán volt, vagy volt máshol is?

V: Szigeten a hegyekbe.

K: Ott is volt? Értem.

V: Az összesen ott voltak.

K: Ott voltak. Na jól van Berta néni. Szóval akkor innenről akkor azután vitték Szigetre? Innen Bányáról?

V: Igen. Bányáról vitték Szigetre.

K: És akkor ott is szabadultak fel, ott a Szigeten?

V: Igen. Igen, ezek mind jó barátok voltak neki.

K: Na Berta néni ez lesz a hatos kép. Ez Berta néni hány éves volt, mikor tetszett csinálni?

V: 18

K: Deportálás előtt?

V: Nem, utána.

K: Rögtön utána?

V: Igen.

K: Itt Vásárhelyt?

V: Hát mikor elmentünk 17 voltam.

K: Igen. Ezt itt Vásárhelyt?

V: Igen.

K: Itt írja né, hogy Horvát?

V: igen, a főtéren volt egy fényképész.

K: Egy fényképész? És milyen [ööö] helyen volt ez a fényképész? Most mi van ottan, nem tetszik tudni?

V: Gondolkodom. Most megváltozott minden.

K: Igen, igen.

V: De ahogy megyünk a sarok után

K: Merre felé? A Kossuth felé, vagy[...]?

V: Nem, nem, nem. Ahol a gyógyszertár, azon az oldalon.

K: Itt a sarkon, ahogy kimegyünk a Bartók Béla utcán?

V: A utcán, igen. Nem a sarkon, hanem egy kicsit fennebb.

K: A mozi előtt? Ahol van most a Lottó üzlet, és azután körülbelül? Vagy hol?

V: Igen, igen. Ott az udvaron.

K: És nem tetszik emlékezni, hogy csinálták a képet akkor, milyen, régi, bebújtak úgy, úgy csinálták. Olyan kép volt?

V: Igen, igen.

K: Milyen alkalomra tetszett csinálni?

V: Van ez, és ugyanez van az urammal, de még nem voltunk összeházasodva, csak udvarolt.

K: És be tetszett jönni Vásárhelyre? Milyen alkalommal tetszett bejönni Vásárhelyre?

V: Háát voltam itt, amikor hazajöttünk, hát nem volt semmi, amit felvenni. És itt volt a sógorom, meg volt nőszülve anyámnak a testvérével lakott a Kossuthba, és nála voltam. És aztán mentünk cipőt, kabátot csinálni, és akkor csináltak.

K: És ki adta rá a pénzt Berta néni?

V: Rá a pénzt?

K: Ki adott pénzt öltözködésre?

V: Jaj, apám.

K: Az édesapja? Berta néni akkor ez a [ööö] az esküvőn volt csinálva?

V: Igen. Van itt nagytva.

K: Nagytva a falon. És ez ott volt akkor Besztercén csinálva?

V: Besztercén.

K: Igen. A fénykép külön jött? Vagy volt fényképész, vagy valami más?

V: Mentünk a fényképészhez.

K: Fényképészhez.

V: Olyan hó volt, mint most.

K: Az esküvő után? Mikor mentek?

V: Nem, az esküvő volt, hó volt, úgy mint most.

K: Hó volt. Igen. Milyen szép ruhája van Berta néninek. Ezt hol tetszett venni ezt a ruhát?

V: Besztercén.

K: Ott Besztercén. És Grünstein Úr ilyen sovány, ilyen?

V: Ilyen sovány volt, de aztán úgy meghízott, hogy kellett fogyókúrázni.

K: Beteg volt?

V: Akkor igen.

K: Tessék elmesélni.

V: Sárgaság után volt.

K: Úgy jött haza, vagy itt kapta?

V: Mikor haza jött, itthon elkapta a sárgaságot, és akkor még orvos sem volt, úgy lábon hordta és helyre jött.

K: Igen, értem. Itt mit ír? Itt írja hátul a dátumot. 1946 december 1.

V: december 1-én, akkor volt az esküvő.

K: Berta néni ez a nyolcas kép, ez itt van csinálva?

V: Na itt már milyen másképp néz ki.

K: Igen. Ez itt van Berta néniéknél otthon?

V: Igen, igen.

K: Itten hátul mi látszik, itten a rökamé.

V: Uhh, rökamé.

K: Most is pont úgy, pont így van most is, ahogy mert nem változott semmi.

V: Semmi.

K: És itten a dátumot tessék egy kicsit leolvasni itten.

V: Hát van dátum? Van.

K: Igen. Április 4.

V: '75

K: '75. Április 4. '75. Na tessék egy kicsit elmesélni, milyen alkalommal volt csinálva Berta néni?

V: Itt voltak valami Kolozsvár-i barátaim, barátaink, két család, és az egyik nő fényképező volt. És akkor azt mondta, hogy vegyen le minket. De itt én nagyon-nagyon rosszul néztem ki, mert apám a járványba volt.

K: Na akkor vegyük.

V: Mindennap mentem oda. Grippés volt az uram, a mostoha anyám, őket kezeltem egyik itten, egyik a söber ágyon, apámhoz mentem mindennap. Úgy tönkre voltam menve. Azt mondta Imre, végig nézett, azt mondja milyen, mindenki helyre jött, a Grünstein kórházba, csak valaki nagyon rosszul néz ki.

K: És [ööö] Berta néni, akkor ha ez '75-be van, akkor van csinálva, akkor itten Berta néni volt 48 éves, igaz? 48 éves volt? 27-től 45-ig 48 éves volt Berta néni. És Berta néni, akkor tessék egy kicsit elmondani, [ööö] itten jobbról?

V: Mostoha anyámnak vettem parókát.

K: Mert? Miért?

V: Miért? Csak három szál haja volt.

K: Miért? Beteg volt, azért hullt el?

V: El volt hullva. Nem tudom

K: De nem azért mert le volt, olyan ortodox, hogy le volt [ööö]

V: Nem járt haza

K: Nem járt haza többet?

V: Nem.

K: Csak parókával. Akkor a vallásért volt?

V: Igen.

K: A vallásért? És ezt a parókát Berta néni vette?

V: Igen, igen.

K: Na akkor lássuk egy kicsit jobbról itten [ööö] Grünstein Úr, [ööö] a férje, mellette van a mostoha anyja Berta néninek és balról az első az édesapja akkor? És akkor ők milyen alkalommal voltak itt Vásárhelyen Berta néni?

V: Nem tudom, az kép? Ja a falon van egy kép, azt hiszem.

K: Falon a kép. Milyen alkalommal voltak itt Berta néni?

V: Hát mindig ünnepkor.

K: Ünnepkor, és akkor itten egy ünnep volt?

V: Igen.

K: Április, akkor azt jelenti, hogy **Peszák** volt?

V: Igen.

K: És [ööö]

V: Sőt van képem, ahol a széderen van.

K: Na és Berta néni a mostoha anyjáról tessék egy kicsit mesélni. Akkor ők mikor házasodtak össze az édesapjával Berta néninek?

V: Harminc évig voltak együtt, mikor apa meghalt.

K: És akkor mikor házasodtak össze? Harminc évig voltak együtt? Az édesapja Berta néninek meghalt [ööö]?

V: '78-ba.

K: 1978-ba. És akkor azt jelenti, hogy [ööö] már '48-ba összeesküdtek?

V: [Ööö].

K: Berta néni, egy kicsit a mostoha anyjáról tessék beszélni akkor, őt azt tetszett mondani, hogy azelőtt Adler és mi volt a másik neve? Lujza?

V: Lujza. Igen.

K: Lujza. Adlernek hívták, ez volt az első férje? Adler.

V: Nem.

K: Nem az első férje?

V: Nem.

K: Hát?

V: Az első férje, nem tudom, hogy hívták.

K: Akkor [ööö] a mostoha édesanyjának azt tetszett mondani volt hogy Jáger, Jeger Úr volt a harmadik férje, igaz?

V: Igen. Igen.

K: És akkor azelőtt volt még egy férje, amelyik Adler volt?

V: Te az a második, az elsőt nem tudom.
K: Adler, és az mikor halt meg?
V: Azé a gyereke, attól vannak a gyerekek, mert Adler.
K: Attól vannak a gyerekek.
V: És meghalt, meghalt, fiatalon halt meg?
V: Igen.
K: [Ööö] betegségben?
V: Igen.
K: Tordán, vagy hol tetszett mondani?
V: Igen, Tordán. És akkor jött ide
K: És akkor ez a Lujza? Ennek a Lujzának volt három gyereke?
V: Igen.
K: Kik voltak?
V: Az az Adler Iosif, aki Jeruzsálemben lakik '48-ba ment ki Izraelbe.
K: Hogy hívták ezt, Adler Iosi? Iosif? Adler Iosif.
V: Igen.
K: Az volt az egyik fiú, és ő kiment '48-ba Izraelbe?
V: Igen.
K: És volt?
V: De hát a '48-as háborúba harcolt és úgy kapott lövést.
K: De[...]?
V: A fia.
K: De az 1848-as háborúba? A e, az Izraeli az 1948. Izraelbe a '48?
V: Igen. Akkor harcolt.
K: Értem. És meg volt löve. Akkor a másik gyereket hogy hívták?
V: Két lánya volt.
K: Igen, az egyik?
V: Az egyik Tordán, egyik Kolozsváron. A tordai meghalt.
K: És azt hogy hívták?
V: Inci, nem tudom a másik nevét.
K: Inci. És az meghalt Tordán?
V: Igen.
K: Háborúba?
V: És nem, nem mondtuk meg anyunak.
K: Háború után?
V: Igen.
K: Háború után.
V: És volt két fia, egy lánya és egy fia a tordai lányának.
K: Hogy hívták őket? Ervin és Éva
V: Éva és Ervin.
K: Igen. És akkor még volt még egy leány Adler Piri.
V: Piri, aki Kolozsvárról kivándorolt Izraelbe.
K: Az, hogy, a férje után hogy volt, nem tetszik tudni, hogy hívják a férje után?
V: Bandi, de milyen Bandi? Nem tudom.
K: Nem tetszik tudni.
V: Adler
K: És a Jucinak?
V: Anyunak azt mondta, hogy Adler néni, nem mondta, hogy anyu.
K: Nem mondta, hogy anyu. És Jucinak a férje után, azt sem tetszik tudni, hogy hívták a férje után?
V: Adler Juci.
K: Na, és akkor ez a [ööö]?
V: És a férfi kivándorolt Izraelbe a két gyerekkel, de közben a leánya itt orvos volt.
K: Na hogy, melyik?

V: A tordai lányának, aki meghalt

K: A férje, az kiment.

V: Kiment Izraelbe és meghalt. A leánya itt csinálta Kolozsváron az egyetemet, orvos volt.

K: Értem. És akkor ez az Adler [ööö] Lujza, - Láje tetszett mondani -, ő itt, ott [ööö] idejött, itt volt Vásárhelyen, vagy hol - tetszett mondani, hogy – megismerkedtek.

V: Igen, idejött Vásárhelyre.

K: Kihez jött?

V: Az Adlerhoz, Adler, [ööö] a sógora, az Arisztivnál.

K: A testvérének a [ööö]

V: Az urának a testvéréhez.

K: És idejött, hogy segítsen, hogy nevelje a gyerekeket, nem?

V: Nem, azok el voltak már rendezve, a gyerekek.

K: El voltak rendezve. És akkor háború után jött ide?

V: Igen, igen.

K: Ó akkor nem volt deportálva, mert Tordán lakott?

V: Igen.

K: Értem. És akkor idejött és hol dolgozott Berta néni?

V: A kóser kantinba.

K: Az hol volt, tessék elmesélni?

V: Mondtam, hogy a templom szomszédságába, ott hátul ott volt egy kóser kantin.

K: Szóval ott, ahol van most egy Casa de [ööö]

V: Igen, csak hátul, nem abba az épületbe.

K: Casa de sănătate, hátul van egy épület, és ott volt a kantin?

V: Igen. Én nem tudom, az a zsidóké kellene legyen, ha nem vették el azután miután már nem használták?

K: És akkor ott, ott volt a kantin?

V: Igen.

K: És [ööö], és [ööö]?

V: És a templomból vitte egy ismerősöm – hogy is hívták? Sógornak volt barátja –, ő elment, hogy anyut ismerje meg, és anyu megkínálta sólettel, és jön haza és mondom, hol voltál ilyen sokáig? Azt mondja, leány nézőbe voltam, be vagyok jelentve délután megyünk leánynézőbe, ötkor. Na mondtam, hogy van egy lányom, és jövünk ide. És úgy is volt, el is mentünk oda szombat délután, és úgy megtetszett nekem, mert nagyon ügyes asszony volt, tiszta, , háziasszony, szép nagyon szép nő volt.

K: Ez a Lujza?

V: Igen. Azt mondom neki,

K: El vitte az édesapja Berta nénit, hogy nézze meg?

V: Igen, igen. És mondtam neki, hogy né drága oda nem kell semmi, csak egy asszony. Még egy tüt se kell oda. De nem is volt szegény asszony, mert dolgozott, ilyen cipő felső részt tanult ki, és azt csinálta, hogy tudja ellátni a gyerekeket. Ott Tordán dolgozott. És mondom oda nem kell semmi, mondom, csak, még egy tüt se. Szegény volt neki az urából átcsinálva egy téli kabátot, nem volt neki semmije, egy kicsi bőröndje. Na és akkor megbeszélték, hogy a sógor sógornőjével, Arisztivnek az anyjával elmennek oda apámhoz nézni.

K: Besztercére?

V: Igen.

K: Vagy Sărățeni-on?

V: Sărățeni-on. Igen. És akkor mikor visszajöttek, mentek le Besztercére. És körülnéztek, hát tetszett, ott minden volt, és akkor megbeszélték, hogy két hét múlva lesz az esküvő. A veje, a kolozsvári veje jött el az esküvőre és itt a templomba megesküdtek és utána elmentek Tordára, hogy [...]

K: És akkor rendesen [ööö], rendesen [ööö] küldték, és rendesen.

V: Igen, persze, igen.

K: És akkor Berta néni nem volt jelen az esküvőn?

V: Nem.

K: Miért?

V: De csináltam itthon egy asztalt én.

K: De tessék elmesélni, hogy miért nem tetszett ott lenni?

V: Mert a gyerekeknek nem szabad, mikor a szülők meg, másodszor nősülnek, akkor ott legyenek.

K: Úgy van a zsidó törvény.

V: Vallás.

K: És akkor tetszett búsulni?

V: És akkor én itthon csináltam egy asztalt és meghívtam a vejét és a sógornőjét, és az urát, és [ööö] csináltam egy asztalt.

K: Berta néni főzött?

V: Igen.

K: És ők külön csináltak[...]?

V: És utána másnap elmentek Tordára, és Kolozsvárra, hogy ismerjék meg a gyermekeit, és onnan aztán elmentek haza.

K: Sărătenibe. És akkor azután elmentek Izraelbe – tetszett mesélni -?

V: '57-be

K: '57-be. És Berta néni ők ezen kívül, ezen az asztalon kívül, amit Berta néni rendezett be, ők csináltak máshol is mulatságot?

V: Nem, nem.

K: Nem csináltak semmit, mulatságot. És Berta néni ez a kávézó, hány, hány, melyik évig működött?

V: Nem tudnám megmondani, hát amikor férjhez ment, itt hagyta.

K: Itt hagyta. Nem tetszik tudni.

V: Aztán utána nem tudom, hogy mi lett.

K: És ezt direkt, a nem csak, a zsidó egyetemistákért csinálták a kávézót?

V: Főleg azért, igen.

K: És hogy volt az, mikor a sakter – tetszett mondani-, hogy lakott a sakter ott a Furnica blokkjába?

V: Azok az Izraeliek, a sakterek.

K: És akkor azok miért?

V: Akkor azok jöttek vágni Izrael részére húst.

K: Izrael részére?

V: Ceasescu csinált [ööö] szerződést velük.

K: Szerződést? És jött ide vágni? És akkor ezt exportálták Izraelnek?

V: Izraelbe.

K: És akkor itt a vágóhídnál vágott?

V: Igen, igen.

K: És ide Berta, Berta néniék miért?

V: És a templomozás, az asszonyok jöttek ide, mert a kommunizmus ideje alatt féltek. Mi nem féltünk. Az asszonyok jöttek ide.

K: Hová ide? Berta nénihez?

V: Ide hozzám, és várták az urukat a templomból. És mi jártunk oda a Furnicaba az emeleten.

3. Kazetta A oldal

K: És hányan jöttek?

V: Hárman, és egy **muzsghia, muzsghia** az aki lekontrollálja, hogy kóser, vagy nem.

K: És ők jöttek családotól, volt feleségük?

V: Mindeniknek.

K: És körülbelül mennyit ültek?

V: Sakterek nem mennek feleség nélkül.

K: És hány, hány, mennyi, mennyi, mennyi ideig ültek itten, körülbelül?

V: Vagy két évig?

K: Két évig? Itt volt, itt voltak?

V: Sőt egyiknek nem tudom esküvője volt otthon, akkor az uramnak adta át a pecsétet és a papírokat, meg most is találtam belőle.

K: Milyen papírokat?

V: Amit le kell pecsételni.

K: Le kell pecsételni.

V: hogy kóser.

K: Hogy kóser. Értem.

V: De ez aki a kóserságot nézte, az Bécsbe volt először vagy két évig.

K: És onnan jött vissza?

V: És mikor jöttek vissza, akkor hoztak nekünk ilyen ezüst kenyér kosarat.

K: És ők, nekik ez [ööö] oda egy helyre abba a Furnica blokkba volt elintézve nekik a szállás?

V: Igen, igen, mert figyelték őket.

K: De Berta néniék mentek látogatóba, nem volt probléma? Na Berta néni ez a [ööö]?

V: Ez Tusnádon van.

K: Tusnádon van. Berta nénit az első sorban, balra? Ez Berta néni?

V: Igen.

K: Első sorban balra?

V: Igen.

K: És Jóska bácsi [ööö] a második sorba jobbra?

V: Igen.

K: És ezek valami barátok?

V: Igen.

K: Ezek aztán elmentek Izraelbe?

V: Hát ott, ott laktak, onnan jöttek.

K: Onnan jöttek?

V: De itt laktak a Baros Gábor utcába.

K: Igen, és most ekkor '72-be jöttek vissza és együtt tetszettek menni[...]?

V: Nem, minden évbe jöttek vissza, mikor lehetett lakni, nálunk laktak. Mikor nem, a szállodába mentek, csak a lefeküdni, de együtt jártunk.

V: És [ööö] Berta néni egy kicsit tessék mesélni Tusnádról, sokat tetszett járni Tusnádra?

V: Sokat, igen, sokat. Kezelésre.

K: Kezelésre?

V: Ivókúra és kezelés.

K: Minden évbe tetszett járni?

V: Sok évet.

K: Sok évet. Mindig oda tetszett menni?

V: Nem csak oda, máshova is.

K: Hová tetszett még járni?

V: De mikor Imréék oda mentek, akkor akkor [ööö]

K: Lax doktor? Együtt tetszett menni?

V: Igen, igen. Akkor én oda mentem.

K: Együtt tetszett menni velük?

V: Igen, igen. Igen, igen.

K: Ő ott[ööö]?

V: Ő ott vállalt egy hónapig dolgozni a poliklinikán és hozta a családját.

K: És akkor oda tetszett menni? Grünstein Úrral együtt?

V: És Beri, és Mária. Mindig együtt voltunk.

K: Sauber Úr?

V: Igen.

K: És tetszett menni úgy[ööö]?

V: Ő mindig jegyet vett ki.

K: Jegyet vett ki. És Berta néni jeggyel ment, vagy nem, csak úgy?

V: [Ööö] kellett venni O.N.T.-tól jegyet.

K: Értem. És tetszett ülni egy hónapig, egész hónapot?

V: Azt hiszem, hogy 21 napig volt akkor a kezelés.

K: Értem. És Jóska bácsi is ült mindig, vagy ő kevesebbet?

V: Ő nem, ő Buziaş-ra járt a szívével, ő kapott jegyet, és minden évbe ment Buziaş-ra. És mikor nyugdíjba jött, aztán mentünk együtt.

K: És még Tusnádon kívül még merre tetszett menni, kirándulni, vagy szabadságra?

V: [Ööö] mindig kezelésre, Imre küldött, né ide, oda, oda, oda. Olăneş-en voltam ivókúrán, mert vese kövem volt, aztán voltam [ööö] Felixen, nyújtásra, meg masszírozásra meg. Csak kezelésekre.

K: Csak kezelésekre tetszett járni?

V: Igen. Ivókúrát az epével és kezelés.

K: Akkor a tízes, tízes kép, tízes kép ez hol van csinálva, Berta néni?

V: Besztercén a zsidó temetőbe.

K: Zsidó temetőbe. [Ööö] ez mikor volt csinálva körülbelül, vagy milyen alkalommal volt csinálva?

V: Sok, kérte, kérte, haza küldte a feleségét és jött Besztercére

K: Ki? Az valami rokon?

V: Nem. Az unokatestvéremnek a felesége.

K: [Ööö] melyik unokatestvérenek?

V: Nem tudom, hogy az ő apja, testvér volt a Hargitai nagyanyámmal.

K: Lázár?

V: Így, így unokatestvér, apámnak édes unokatestvére.

K: [Ööö] akkor Jenő Úrnak édes unokatestvére?

V: És akkor[ööö]

K: Unokatestvérenek a sírja.

V: És kérte, hogy az apja sírját tegye rendbe. Ez a felesége.

K: Aham

V: Az is haza jött, meghalt szegény Izraelbe. Van képem, náluk voltam, mikor voltam, mikor kávéztunk.

K: És ezt a sírt kellett rendbe tenni?

V: Rendbe tenni. Igen.

K: És ez[ööö]?

V: És akkor képzeld el, elküldi és írja az unokatestvérem, hogy nem azt a sírt tette rendbe.

K: Hogy hogy, hát hogy?

V: Azután csinálta ezt, szóval a másikat.

K: Szóval rendbe tette és nem azt amit, amelyiket kellett.

V: [Nevet]. Igen.

K: És ez itten az édesapja Berta néninek?

V: Igen, igen.

K: És nem tetszik tudni, hogy körülbelül melyik évbe volt?

V: Sok évvel ezelőtt, de nem tudom hogy hányba.

K: Igen, értem. És akkor rendbe tette a másik sírt?

V: Mert ők úgy voltak, ők Besztercén laktak, én itt voltam.

K: És akkor [ööö] kinek kellett, hogy hívták, akinek a sírját rendbe kellett tenni?

V: Lázár.

K: Lázár. És Lázár az egyik testvére a [ööö] nagymamának?

V: A Hargitai nagyanyónak.

K: Nagymamának. Annak a testvére?

V: Igen.

K: Értem.

V: Úgy hogy rokonság.

K: Akkor ez a tizenegyes kép Berta néni, ez milyen alkalomból volt egy[ööö]?

V: Hanuka.

K: Hanuka, látszik, hogy tél van. És Berta néni akkor itt van a [ööö] az első sorba, [ööö] balról a harmadik? Itt kalappal? Igen? Igen.

V: Hát nem a harmadik, mert ott több van.

K: De erről felől balról?

V: Jaj, erről?

K: Igen. Az első

V: Hát erről, de innen kezdődik.

K: Nem, de az első sorba, ők a második sorba vannak.

V: Igen?

K: És itt az első sorba Berta néni a harmadik itt kalappal, nem?

V: Igen.

K: És akkor [ööö] balról a harmadik. És balról a második?

V: [Ööö] a a főtéren volt egy, egy [ööö]a ban, ahogy a Kossuthból jövünk jobbra úgy a főtérnek volt egy Drogéria. Hogy hívták az öreget, nagy cionista volt? Az vette el a Schmit néni lányát, az újságíró volt a férfi, a nő dolgozott a labor főnök volt a Szentgyörgy utcán.

K: Na de akkor ez Schmit, Schmit néni?

V: Schmit néni.

K: És ezt?

V: Ez inkasszálta a [ööö] tagdíjt. Járt inkasszálni.

K: Ott a hitközségből?

V: Igen. Ez jött **Margulisból** onnan Cernoviț-ból.

K: Onnan volt? És akkor dolgozott [ööö]?

V: Igen. És ott lakott ahol most a konyha van.

K: Melyik konyha?

V: Hát az.

K: Jaj, itt laktak az udvaron?

V: Igen.

K: Ahol ott lakott a [ööö]?

V: Schmit néni.

K: Hát miért lakott ottan?

V: Hát ott adtak lakást. Mert a hitközségnél dolgozott.

K: Igen? És nem volt férjné? Nem volt családja?

V: De volt. De közbe ott, mikor ott laktak még a férfi meghalt. És ez az egy leánya volt csak és [ööö] Kolozsváron végezte.

K: Értem. És akkor ez a Schmit néni [ööö] szedte a tagdíjat?

V: Igen.

K: Nem tetszik tudni melyik évekbe? [Ööö] sokáig?

V: Mikor, sokáig, sok évekig.

K: Értem. Na és akkor az első itten balról?

V: Az a Rosenné.

K: Rosennek a felesége?

V: Igen.

K: És tetszett vele tárgyalni?

V: Hát hogyne, én fogadtam a repülő téren virággal.

K: Igen? Berta ment ki? Repülővel jöttek?

V: Igen, mindig repülővel.

K: Nem kocsival?

V: De volt [ööö] amikor a nő jött repülővel Bukarestből, és a férj jött a [ööö] Moldovából kocsival

K: Értem.

V: Decemberbe, hó volt, rossz idő, meg mindent. Akkor ő jött repülővel Bukarestből.

K: Jött repülővel Bukarestbe. És kivel tetszett fogadni? Egyedül csak?

V: Igen.

K: És tetszett fogadni? És hol laktak ők? Vagy akkor mentek tovább is?

V: Szállodába. De nem, legtöbbször mentek Kolozsvárra, de amikor itt laktak, akkor a Continental, volt akkor a leg[öő], lelegegásabb. És akkor ott egy termet vettük ki, és terítettünk és olyan dolgokat ettek, amit sajt, tojás.

K: Kóser volt?

V: Igen.

K: Berta néni készített-e nekik valamit? Valami ételt tetszett nekik készíteni?

V: Még volt amikor, ahol az iroda van most.

K: Igen.

V: Pontosan, ahol a nagy szoba van, ott lakott [öő], aki Margulis helyett, előtte aki, Margulis helyett volt, ott lakott.

K: Ki az? Hogy hívták?

V: Na, pedig jó [...]

K: Szóval az a bácsi ott lakott a[öőö]?

V: Igen, és ott aztán csináltunk, míg a templomba [öő],

K: Imádkoztak.

V: Akkor csináltunk asztalt. Teát, kávé, szardíniát, sajtot, maszlinát (olajbogyó), kenyeret, ezeket. Ott, abba a szobába, ahol most van az iroda.

K: És kedves volt [öő] Rosen néni?

V: Igen.

K: Közvetlen?

V: Egy úri nő. Ügyvéd volt civilbe. [Öő] Rosennak is, Rosen is ügyvéd volt, így ismerkedtek meg.

K: Lássuk. Berta néni ez a tizen[öő] kettes kép. Ez milyen alkalommal volt[öőö]?

V: Széder. Húsvét este.

K: Húsvét este volt?

V: Úgy-e milyen szép asztalokat terítettem?

K: Széép asztalok voltak. Berta néni és sokan [öő] voltak egy-egy ilyen széder estén akkorjában?

V: Nagyon sokan.

K: Egyszerre csinálták, vagy több este?

V: Egy.

K: Egy este? És elfértek?

V: Hát az utolsót mikor csináltam, ahol hátulról ott bemegyünk az izé, úgy-e ott is kellett terítsünk.

K: Értem. Na és akkor vegyük így, itten a [öő]felől a fal [öő]sorba, az első itten[öőö]?

V: A sógornóm.

K: A sógornője Berta néninek és itt van Berta néni?

V: Igen.

K: És [öő] itten [öőö]?

V: Fischer bácsi.

K: Fischer bácsi.

V: Ezek Tordáról jöttek ide, férjhez jött ide a [öő] leányuk.

K: Kik ezek?

V: Elmentek Izraelbe.

K: És akkor itten ez a [öőö]?

V: Ez a mostohaanyám.

K: Ez a mostohaanyja, szemüveggel itten Berta néninek?

V: Igen.

K: És itten elől akkor a másik sorban a [öő] szembe ül itten aki le van ülve Grünstein Úr, Jóska bácsi,

V: Huszár Bözsi, az uram, ez Deutch.

K: És ez ami áll, a [öőö]?

V: A sógorom.

K: A sógora Berta néninek?

V: Igen, a testvére. Sokszor mondta a [öőö] sógorom, hogy köszönnek az, köszönnek azt mondja fogadom, de tudom, hogy nem nekem szólt, azt mondja az öcsémnek.

K: És akkor ezeket a [ööö]?

V: Mert nagyon hasonlítottak.

K: Berta néni főzte, a [ööö] készítette itt a menüt?

V: Igen, igen.

K: És a mennyiséget honnan tetszett [ööö] tudni Berta néni?

V: Le volt nekem írva, minden évbe. És ezek mindig azt mondták, ne csinálj, Beri is és Sanyi, hogy ne csinálj ilyen sokat, mert nem lesznek sokan. Én hagytam beszélni, és én aztot csináltam és mindig elfogyott, az utolsó mikor volt, a személyzetnek már nem is jutott.

K: Az utolsó mikor volt, mikor Berta néni csinálta?

V: Mikor az uram lebetegedett?

K: Az 2000 körül volt, vagy 2000 előtt?

V: Hát márciusba lesz négy éve, hogy az uram meghalt.

K: Akkor

V: Öt éve.

K: Akkor 2001, 2000, 2001-ben csinálta?

V: Igen, de harminc évig.

K: Harminc évig. És Berta néni [...]?

V: És az utolsót, estét tizenhat órát álltam, mert éjfélkor reggel elmentem és éjfélkor, után jöttem haza. És mindig görcsöt kapott a lábam. Szegény uram kiáltottam érte, és jött és masszírozta. Mert igen sokat álltam.

K: És Berta néni, hány kiló húsból tetszett készíteni?

V: Harminc, harmincöt

K: Harminc, harmincöt. És hányan, hány személy volt egy ilyen estén?

V: Száz. És utoljára volt százharminchét, talán.

K: És harminc kiló húsból tetszett készíteni.

V: Hát hús, krumpli, céklát egy héttel hamarabb meg kellett

K: Céklát hány kilót tetszett venni?

V: Harminc.

K: Az is harminc? Mindent harminc tetszett venni?

V: Dehogy. Krumplit hatvan.

K: Na Berta néni, ez is egy [ööö] Húsvéti, **Pészách**-i terített asztal, itt írja hátul. Mi ir?

V: **Pészách** 11-én áprilisban volt. Az idén hány, mikor lesz?

K: Nem tudom. Meg kell nézzük. Ezerkilencszáz

V: Nyolcvannégy

K: Nyolcvannégybe. Na és akkor ez így nézett ki egy asztal Berta néni? Milyen szép volt.

V: Igen, így. Nézd meg a tojás,

K: Tojás.

V: Nézd meg ez retek és a retekből vágunk tulipánt. Úgy vágunk le és kihajtottuk.

K: Értem.

V: És akkor egy kicsi zöldet, petrezselymet,

K: És ki segített Berta néni?

V: Hát a zsidó [...], egyszer, kétszer. Ennek aki mondtam hogy izé volt [ööö] Margulis előtt, annak volt itt egy testvére, és annak volt egy felesége.

K: Nem tetszik meg, nem tetszik visszaemlékezni? Na hátha aztán eszébe jut.

V: Az segített, aztán elment Izraelbe, mint zsidó volt, volt ilyen személyzetem, amelyik keresztény volt, minden évbe az aki, kijárós, az nem Ibi. Ibi akkor nem létezett. [Ööö] Irénke, az volt a jobb kezem.

K: És virágokat is tetszett venni?

V: Igen, vettem.

K: Szóval ezt mind Berta néni díszítette fel?

V: Mindent.

K: Nagyon szép. Na Berta néni ez a tizennégyes kép. Itt mi volt Berta néni?

V: Az esküvő.

K: Esküvő? Kinek volt az esküvője?

V: Ennek a leánykának az anyja lelki barátnője volt a Rosenfeld doktornő, Lilinek. És jött Lili, hogy ennek nincs apja.

K: Ki ez, a kis fiú, a fiúnak?

V: A vőlegény.

K: Hogy hívták?

V: Udvarhelyi volt

K: Udvarhely-i, nem tetszik tudni, hogy hívták? Zsidó volt?

V: És[ööö]. Persze. Hát aztán nézd meg a [nem érthető tisztán].

K: Igen, látom.

V: Itt a templomba, fent a pódiumon van.

K: Pódiumon van csinálva?

V: Igen.

K: Igen, mert itt látszik hátul a [ööö] ahol van a [ööö]

V: a izé.

K: pódium. Itten látszik a pódiumon hogy itt vannak a [ööö].

V: Igen, igen. És a fiúnak nem volt apja, csak anyja, és jött Lili, hogy nem lesztek a násznagyok?

K: Rosenfeld Lili?

V: Igen. Mert barátnője, lelki barátnője volt ez az anya.

K: A fiúnak a [ööö]?

V: A menyasszonynak az anyja.

K: A menyasszonynak az anyja. És hogy hívták a menyasszonyt? Azt sem tetszik tudni?

V: **Regovics Egon** udvarolt először neki, azt tudod, hogy ki volt, visszaemlékszel?

K: Na mindegy, akkor nem tetszik tudni, hogy hogy hívták őket. Szóval egy fiatal pár nem is tetszett ismerni addig?

V: De ismertem, mert Egon itt laktak, és udvarolt neki, csak az anyjának nem tetszett, mert nem volt gazdag.

K: Nem volt gazdag? És az Udvarhely-i gazdag volt?

V: Hát az sem volt gazdag, az ilyen tévé javító volt a fiú.

K: És hogy ismerkedtek meg a fiatalok?

V: Kérdi, hogy nem leszünk az izé, a násznagyok? És mondom, hogy dehogy nem leszünk. És voltunk a násznagyok ketten.

K: És hogy zajlott le?

V: De kimentek Izraelbe mind a ketten.

K: Hogy zajlott le Berta néni akkor egy ilyen esküvő? Mint nász, násznagy, mit kellett csináljanak Berta néni?

V: Először volt a nagy terembe, ahogy van, van egy fotel, vittem itthonról szőnyeget, tettem előtte.

K: Nagyterembe, szóval a zsinagógába be?

V: Igen, igen, a nagyterembe, ahol a széder van.

K: Igen, igen.

V: egy fotel tettem fenn, vittünk szőnyeget tettük le.

K: Fent? Hová fent? Ott a terembe, ahol van a széder este?

V: Igen. Ott egy fotel. Tettünk egy fotelt, egy szőnyeget.

K: igen?

V: és szépen letakartuk a [ööö] a fotelt is.

K: Mivel?

V: Vittünk itthonról dolgokat, amivel le takartuk.

K: Szép terítőket?

V: Igen.

K: Fehéret, vagy milyent?

V: Nem, nem.

K: És le tetszett takarni, és?

V: Igen. És ott ült a menyasszony.

K: A fotelbe?
V: Igen.
K: És?
V: És aztán jött, nem nincs itt rajta, aki esketett.
K: Ki eskette?
V: Másikon van. Egy kicsi sakter, egy kicsi alacsony sakter jött.
K: Az honnan volt hozva, jöve?
V: Azt hiszem Kolozsvárról.
K: Kolozsvárról?
V: Igen.
K: És aztán?
V: Még izét is, keresztelőt is csináltunk volt két egyetemista, volt és született a baba.
K: Na akkor arról is tetszett, tetszik mesélni, előbb fejezzük be eztet akkor. Na és akkor beültek a[ööö] a fotelbe és [...]?
V: És akkor jött a rabbi és jöttünk be a templomba, és ott fenn megeskettek minket, már őket.
K: És akkor de eztet, ez a fotel volt abba a terembe, ahol [ööö] van most a [ööö] széder, ahol van a széder este, ott a kicsi?
V: Igen, igen.
K: És akkor onnanról átmentek a [ööö]?
V: Templomba.
K: A templomba, és onnan volt a **hüpe** csinálva?
V: igen, igen.
K: Oda volt csinálva a **hüpe**?
V: Igen, igen, mert ez tartsa a fiú tartsa, ilyen négy oszlopból áll.
K: Igen. És a fiuk tartották úgy, négy fiú?
V: Igen, igen.
K: És akkor mint násznagyok [ööö] Berta néniék kellett ajándékot adni?
V: Hát azt mondta Lili, hogy semmi kötelezettség nélkül, de hát aztán én, adtunk valami ajándékot.
K: Ajándékot. És azután tetszett tartani a kapcsolatot velük?
V: Voltunk Izraelbe egy éjszaka ott is aludtunk náluk. Közben ők elváltak, van két nagy fiúk
K: Értem. És ez ezután?
V: és közben kivándorolt az anyja, és az apja az [ööö] Márcél, egy munkahelyen voltak Márcéllal.
K: És Berta néni akkor [ööö] a keresztelő hogy volt? Hogy tetszett mondani, milyen keresztelő volt?
V: Hát akkor még az iroda ott volt a régi templomnál.
K: Igen, igen.
V: És jött egy egyetemista fiú, hogy született egy baba, és szeretne megkeresztelni. Akkor eljutottunk onnan oda, hogy nem-e kereszteljük meg? Dehogynem. Minden ilyen dolgot, azt megcsináltam.
K: El tetszett vállalni?
V: Igen. És akkor azok befejezték és elmentek.
K: De hol volt a keresztelő, ugyanitten?
V: Nem, a teremben, a terembe, a nagy terembe
K: Melyik nagy terembe?
V: Ahol a széder van.
K: Ott tartották, és akkor ki jött, ki csinálta a **Bachmile**?
V: Jött, jött, jött, igen, ő csinálta. És[...]
K: Ezek melyik évbe voltak, az utolsók, mikor volt az utolsó keresztelő Vásárhelyen.
V: És mikor elmentek, kivándoroltak Kanadába, sokáig leveleztünk, mert én azt a párt, akinek kereszteltünk, meghívtam ebédre is. Nem is egyszer.
K: Másképp nem is tetszett őket ismerni, csak bementek oda és [ööö]? Itt voltak egyetemen?
V: Igen, igen.
K: És hová valósiak voltak?
V: nem, nem ide valósiak, azt hiszem Moldovaiak.
K: És tetszik tudni hogy hívják őket?

V: Már nem emlékszem.

K: És tetszik emlékezni, hogy mikor volt utolsó keresztelő, és utolsó [ööö] esküvő itt Vásárhelyen?

V: Az utolsó esküvőt tudom, Scheiner Aladár mikor a felesége meghalt, elvette **Masztéc Jucit**, azt ismered?

K: Igen.

V: Na, ők voltak.

K: Az utolsó, az esküvőjük?

V: Igen. Szintén jött egy sakter.

K: Azután már több nem?

V: És nem a templomba, hanem ott a terembe csinálták a [ööö]

K: És az hányba volt?

V: Azt Juci tudná megmondani [nevet].

K: És az utolsó keresztelés? Azt nem tetszik tudni?

V: Azt is tudom.

K: Az mikor volt?

V: Tomit?

K: [Ööö] Lax Verának a kisfiát?

V: Igen. És még volt egy, amelyikre én készítettem a tésztákat.

K: Az utána volt?

V: A [ööö], ott laktak valahol, ahol Rózsika.

K: A Budai negyedbe?

V: És meghalt a nő, az anyja.

K: És?

V: És fogtechnikus volt a fiú.

K: És?

V: És megkértek, hogy csináljam meg a tésztákat.

K: És hogy hogy meghalt az anyja, a nagymama, vagy az anya?

V: A nagymama.

K: A nagymama. És az [ööö] utána volt, miután Verának a fiát keresztelték?

V: Utána, igen.

K: Sokkal? Vagy nem tetszik tudni?

V: Sokkal, de nem vagyok benne biztos.

K: Akkor Berta néni itten ez is egy [ööö]

V: Má az az [nem érthető tisztán], itt nálam itthon. Itt, itt végig volt terítve.

K: Ez itt van Berta néninél itthon?

V: Igen.

K: Itten ebbe a szobába? Itten.

V: Igen, ebbe. Innentől egészen a másik szoba közepéig. És a végig.

K: Igen. Berta néninek két szobája van és egybe nyílnak? És akkor ki volt nyitva az ajtó, és akkor itt volt megterítve?

V: Igen, igen

K: És ezt az asztalt Berta néni terítette?

V: Igen.

K: Berta néni itt van leghátul itten, itt mit kellett csinálni, mit csinál itten?

V: Semmit. Azt ígértem, hogy csinálnak egy ekkora nagy kalácsot és kidíszített tésztából lesz madár, lesz tészta, izé, lesz virág, és mindenfélé.

K: Miért?

V: Ez így szokás, és anyámnál így láttam.

K: Így szokás? És Berta néni[ööö]?

V: És akkor én itt sütöttem, és csináltam itt.

K: Ez egy olyan kalács-féle?

V: Igen. Azt kenyér helyett eszik aztán a[ööö]?

K: Édes, vagy csak rendes, mint kenyér tésztából?

V: Só és **pirinkó**, és kicsi olaj, és Robi vágja fel azt a kalácsot.

K: kalácsot, itt elől, lefelől.

V: Igen, és én segíték neki mert olyan nagy nehéz volt, és ő már akkor is olyan öreg volt.

K: Ez mikor volt? Melyik évbe?

V: Hát '92.

K: Hét.

V: Hét, hét.

K: '97. Október '97. És akkor itt meg volt híva mindenki, vagy csak a veze, aki dolgozott a hitközségbe.

V: Nem. Hol van az a kép, megmutatom neked.

K: Na tessék várni egy kicsit. Na akkor az a, az amelyik a másik képen vannak, azok voltak, ezek egy dátumon volt csinálva? Igen. Egyszerre volt csinálva, akkor a következő képen [ööö] lássuk, hogy ezek voltak itten. És milyen alkalommal?

V: [nem érthető tisztán].

K: És akkor volt csinálva ez a [ööö] ez a két kép?

V: igen, igen.

K: És így Berta néni, mi volt, ezen kívül mit tálnak fel.

V: Először egy csomó apró süteményt,

K: igen?

V: ilyen kavart dolgot, és [ööö] ilyen poronyót és ilyesmit.

K: Igen?

V: És likőr, pálinka, azt. Akkor utána kocsonyás hal. Sok. Tíz kiló, de mindenki csak akkor evett kocsonyás halat, mikor idejött. Azt mondta szegény Aladár, hogy tudtad ilyen finomra csinálni? Mondom Aladár, kézzel.

K: Igen, és azután?

V: Utána töltött káposzta, ez így szokás [nem érthető tisztán].

K: Káposztát, tehát milyen, milyen húsból tetszett csinálni?

V: Marhahúsból.

K: Marhahúsból. Tetszett hozatni kóser húst, marhahúst.

V: Igen. Mikor hozták a hitközséghez, akkor vettem és csináltam.

K: Hitközségtől. És azután?

V: Utána kávé. Van ez, ez egy nagyon szép [ööö] német.

K: Ez ez a tányérkészlet? Ez porcelán tányér készlet? Ez a Berta nénié?

V: Igen. Csak éppen hiányzik egy mert haza jöttek Tihanyék. Tihanyékat ismerted?

K: Nem ismertem.

V: És haza jöttek Izraelből, a templomba. És meghívtam a templomból ide. És szegény férfi felborította az üveget, és az egész, ami előtte volt eltört.

K: Eltört. És Berta néni, és [ööö] akkor [ööö] kávé és azután?

V: Kávé és azután két-három torta.

K: Két három torta? Annyit tetszett csinálni?

V: Különböző.

K: Különböző krémekből?

V: Igen. Szegény Laci,

K: És ezt, ezt?

V: hogy szerette. Azt mondta, hogy hát te olyan finom, és Rita is azt mondta, hogy valami olyan sárga tészta, amivel összeragasztottam. Azt mondta Rita te, az a Laci kedvence, te azt mondja, de nekem nem sikerül olyan finomra. Rita nagyon ügyes volt, mindig felugrott és segített.

K: És Berta néni, és akkor azt a kenyeret, mikor vágják le, mielőtt kezdődik a ?

V: Igen. Mikor kezdet mosnak, csinálnak egy imát.

K: Igen.

V: Akkor mindenkinek vágják le egy kicsit, és mézbe, hogy az egész év édes legyen.

K: Édes legyen.

V: Mézbe mártották és azt mindenki kap egy darabot.

K: Ez volt legelőször és utána jött a többi.
V: A többi, igen.
K: És mind egyedül tetszett kész, készíteni?
V: És [ööö] bort, és finom házi bort.
K: Házi bort. És egyedül tetszett elkészíteni?
V: Igen.
K: Segítség nélkül?
V: Volt amikor Irénkét hívtam utolsó nap. Az nagyon ügyes, az az Irénke, és rendes.
K: Na és ez a következő kép, ez az, ez akkor, ugyanakkor volt csinálva?
V: Mikor elmentek itt kinn a teraszon.
K: Itt kinn a teraszon. Akkor ennyien voltak a [ööö] asztalnál. Na akkor tessék egy kicsit, na lássuk az első sorba, jobbról.
V: Sanyi.
K: **Ausch** Úr.
V: **Ausch** Úr. Laci.
K: Grün Laci bácsi. Akkor a másik sorba jobbra.
V: Nem egyszer itt.
K: Na akkor vegyük innen balról.
V: Margulis.
K: Margulis Úr.
V: A felesége.
K: A felesége Rabeca?
V: Igen.
K: Mellette?
V: Én.
K: Berta néni.
V: Sauber Mária.
K: Akkor balra fele a közepén, igaz? Rabeca háta mögött? Sauber Mária?
V: Igen, akkor Beri.
K: Sauber Úr a háta mögött.
V: [Ööö] **Mármor** Márta
K: Márta, igen.
V: [Ööö] ez az **Ausch** -nak a [ööö].
K: **Ausch** Úrnak a felesége. Mellette?
V: Anikó.
K: Milyen Anikó?
V: Itt Misi, Misiék is itt voltak mindig.
K: Igen.
V: [Ööö] **Schwarz** Anikó.
K: Melyik **Schwarz** Anikó?
V: Hát Misinek a felesége.
K: Ja, igen. Mellette?
V: Nem az a sógornóm.
K: Ez a sógornóje, Berta néninek?
V: Az a sógornóm.
K: Igen, mellette? Grünstein Úr?
V: Igen.
K: Misi bácsi?
V: Nem.
K: Marci?
V: Nem, az uram.
K: Ja, izé, Jóska bácsi.
V: Igen.

K: Mellette? Itt ez a szőke?
V: Az azt hiszem Rita.
K: Rita?
V: Nézd csak meg, ő az?
K: Lehet. És akkor hátul ez **Mármor** Úr, itt leghátul?
V: Igen.
K: És akkor itten van Márton
V: Auu
K: Sauber Úr háta mögött?
V: Igen, és [ööö] ez Rita, és ez Anikó. Itt van Rita né.
K: Ez akkor Márta néni, Mármor Márta néni mellett van Rita?
V: Nem. Az az **Ausch** és Rita van mellette.
K: Igen, aki alig látszik, igen.
V: És utána **Mármor**.
K: Aki alig látszik.
V: Tudod mi?
K: Ez a tizenhetes kép.
V: Deportálási évforduló.
K: Deportálás évforduló volt? Nem tetszik tudni körülbelül mikor?
V: Hát ilyen sok van, minden évről van.
K: Sok van, minden évről van. És mindig ilyenkor, Jóska bácsi mindig [ööö]?
V: Beri és az uram csinálta, de volt amikor az uram egyedül is. És most Berivel vannak itt.
K: És akkor ők tartották a [ööö]?
V: Na itt az a kicsi öreg, akit mondtam.
K: Háttal áll. És akkor ők tartották a [ööö], itten ez, ez itten [ööö] itten ez a?
V: Ez itten a sógorom.
K: Igen, háttal.
V: És ez a Szűcs [ööö] Kis Imre.
K: Kis Imre. Itt háttal, ez a fehér, ez a?
V: Ez Kis Imre.
K: És akkor balról az első [ööö]?
V: A sógorom
K: [ööö] Grünstein Marci bácsi?
V: Igen.
K: És ez itten az, ez emlék, ami van a temetőbe, igaz?
V: Igen. Ott ahol a Holokauszt.
K: Holokauszt?
V: Igen, ahol gyertyát[...]
K: Ezt nem tetszik tudni mikor építették ezt a [ööö] műemléket?
V: Rég.
K: Rég.
V: Rá van írva, itt van né [nem érthető tisztán]. Rég, rég építették.
K: Berta néni?
V: És minden évbe
K: tartják a megemlékezést.
V: Igen, de egy idő után, akkor vonultunk, mikor sokan voltunk, vonultunk fel a főtéren egészen úgy egészen odáig. De aztán a végén, utoljára az utolsó évekbe a templomba csinálták, már nem tudtunk oda felmenni. De akkor nagyon sokan voltak, mielőtt, mielőtt Izraelbe mentek.
K: És akkor miért, miért vonultak ötösével Berta néni?
V: Úgy mint a lágerbe.
K: Úgy mint Auschwitzbe.
V: Igen.
K: Berta néni, ez a tizennyolcas kép. Ez is itthon van csinálva, Berta néniéknél itthon?

V: Itten, ennél az asztalnál, és ebben a szobában.
K: Ebben a szobába? Itt írja.
V: '97-be
K: Milyen alkalommal volt ez csinálva?
V: Házasság, 50. házassági évforduló.
K: Berta néninek volt az 50. házassági évfordulója? És itt kik vannak meghívva?
V: Azt hiszem te is ismered, jár a templomba, nem zsidó. Jeremiás.
K: Ja, Jerem
V: A felesége, Jeremiás lebetegedett, és nem tudott jönni és jött a [ööö] felesége és a leendő menyé.
K: A leendő menyé. És Berta néni, sok [ööö] meghívott volt?
V: Csak a család.
K: Csak a család.
V: Van egy másik kép is, azon a sógornóm is rajta van.
K: Igen. És ezt a tortát Berta néni így csinálta, mindig így csinálta, hogy rajta volt a
V: Nem. Hát az a torta, nem ez a torta. Nem azt tudod mi? Az a másik a torta. Vinete (padlizsán). És rátettem egy **magendat**-ot.
K: És és szok, tetszett kidíszíteni sokszor [ööö] **magendat**-tal a tortát, vagy ételeket?
V: Igen, hogyne.
K: Akkor Berta néni
V: Aaaa
K: Van ez a kilencedik, tizenkilencedik egy levelező lap, ami volt küldve Jóska bácsinak az öcsétől.
V: Az öcsétől.
K: Honnan, hol volt az öccse?
V: Magyarországon volt, Budakalászon.
K: Itt ír egy dátumot. 1944.
V: Igen, akkor.
K: És milyen alkalomból küldte?
V: Hát [ööö], az uram akkor volt munkaszolgálatos.
K: De Jóska bácsi, Jóska bácsi?
V: Hányas, hányas évbe?
K: '44-be.
V: Aham
K: Itt azt írja, hogy Grünstein. Jóska bácsi Borsán volt, és
V: Igen, és oda írta az
K: Oda írta az öccse.
V: Oda küldte az öccse.
K: Igen. És ő hol volt? Itt Vásárhelyt?
V: És azt írta, hogy ő meg akar szökni.
K: És?
V: Mi a véleménye? És akkor vissza írta az uram, már ezt ők mesélték.
K: Igen. Hogy mesélték?
V: Grünstein Mihály, az öccse.
K: Igen. És hogy mesélték? Azt írta, hogy meg akar szökni?
V: Azt írta az uram, hogy ne tegye meg, mert akkor kivégzik a többit.
K: Aki ott marad?
V: Aham.
K: Szóval akkor ez ebbe, ebbe és akkor ezt úgy írta meg, hogy valahogy, valahogy [ööö]
V: Nem tisztán.
K: Nem tisztán?
V: Nem.
K: De ő megértette Jóska bácsi?
V: Hogyne, hogyne, meg.
K: Hogy írva mit akar mondani?

V: Meg. Hogyne.

K: Megértette. Akkor itt van a másik levelezőlap, ez ugyan Borsára van küldte, Maros megye, ezt írja a levelező lap.

V: Ez az öccse.

K: Igen, Grünstein Mihály feladó, Siklós, Baranya megye.

V: Igen, ott volt ő.

K: Ott volt munkaszolgálatba? Vagy hogy van ez? Mind a ketten munkaszolgálatba voltak?

V: Hát, az uram, az uram akarta [ööö], de még nem volt katona képes. És ő akarta elintézni, hogy vigyék katonának, hogy ne vigyék Auschwitzba.

K: Jóska bácsi akarta? Saját magának?

V: Elintézni az öcsének, hogy [ööö].

K: Ja Mihály, ennek a Mihálynak?

V: Elintézni az öcsének, hogy vegyék be katonának, még nem volt, hogy ne menjen Auschwitzba.

K: És?

V: És mégis szegényt megfogták Auschwitzba vitték és. igen de először akart megszökni és az uram válaszolt, hogy ne szökjön meg, mert akkor a többit.

K: És honnan akart megszökni?

V: Az országból.

K: Az országból akart megszökni? És azt mondta, hogy ne szökjön el, mert a többi családtagnak problémája lesz?

V: Nem a családtagnak, akivel volt együtt.

K: Szóval ő már el volt

V: Ha ő, ha ötlet ki, ha megszökik, kivégzik a többit.

K: Értem. Szóval Mihály is el volt vive munkaszolgálatba?

V: Nem. Katonának akarta.

K: Katonának.

V: Az uram.

K: És onnan, hogy vigyék el katonának?

V: Igen. Akkor az uram azt akarta, hogy ne vigyék...

K: Elvitték katonának?

V: El, be, bevitték és ottan.

K: Értem, és onnan?

V: Onnan mégis megfogták és elvitték Auschwitzba.

K: Megtudták, hogy zsidó?

V: Hát csak zsidó volt.

K: Értem.

V: Akkor a munkaszolgálatos nem volt keresztény.

K: Tudom, de katonaságba, rendes katonaságba voltak?

V: Igen. Azt akarta, hogy vigyék oda a fiút hamarabb. De megfogták és el, mégis Auschwitzba vitték és ott halt meg.

K: Értem.

V: Az apám. Az öcsém mikor haza jött, azt mondta hogy ne várd meg Zolit, mert Zoli ott halt meg, ahol én voltam

K: Értem. És akkor ez, ez a Baranya-i, itten ő már hol, ő hol volt? Ez a Baranya, Siklós?

V: Ott, ott, ott, ott.

K: Ott volt.

V: A lap szerint. Nem tudom?

K: Igen. És levelező lap, és itt írja, hogy van [ööö], itt írja, de ez 4. hónap '44-be?

V: Igen.

K: És akkor ez a másik levelező lap? Itt írja rajta is, hogy ellenőrizve.

V: Ki sem lehet olvasni.

K: Nem lehet kiolvasni.

V: Hát azt csak úgy, csak cenzúrán keresztül írhatták.

K: Igen? És ez is ugyan neki van, tőle van küldve?

V: Nem lehet kiolvasni.

K: El van mosódva, írja, hogy ellenőrizve. Ugyanaz a levelezőlap? Akkor ez volt a huszadik, amit tetszett mondani?

V: Azt akarom nézni, hogy feladó?

K: És a feladó? Mit ír ott a feladónál? Akkor volt a húszas, amit tetszett mondani küldött Mihály Jóska bácsinak Borsára, és ő volt Siklóson.

V: Aham.

K: És akkor Berta néni, itt van huszonegyes [ööö], a huszonkettes, ez egy telegramă de lux. Ezt [ööö] küldték Jóska bácsinak a kollegák? Tessék elolvasni mit ír?

V: A munkaközössége írta az uramnak: La mulți ani.

K: Születésnapjára?

V: Telegramă.

K: Küldtek a kollegák születésnapjára?

V: Igen, csak akartam látni a dátumot. De nem teljes.

K: Igen, azt hiszem '74. Itt látszik a pecséten valami '74-be. '74-be. A kollegák szerették nagyon?

V: Nagyon.

K: Nagyon szerették?

V: Nagyon és ő is őket.

K: Igen, és akkor küldték haza, ide haza küldték születésnapjára?

V: És egy csomó ajándék.

K: És egy csomó ajándékot is adtak mindig? Igen. Nagyon szerették.

V: Nagyon jó volt velük.

K: Sok kollegája volt, sok [ööö], munka, aki [ööö], sokan dolgoztak a keze alatt?

V: Volt egy időbe, hogy volt ötvenen.

K: Ötven. Igen. Férfiak és nők is?

V: Igen.

K: Vegyesen. És Berta néni akkor ezt a diplomát, itten van egy évszám is írja, itten alul írja, hogy '75. Tessék elolvasni, hogy mit ír.

V: Se acordă tovarășului Grünstein Iosif prin întreprinderea [nem érthető tisztán] de sortare. '75-be.

K: Igen. Opținut

V: Opținut

K: Titlul de evidențiat în

V: Evidențiat în muncă

K: Muncă pe anul '75. És ezt kapta a [ööö] május – itt írja -, május 10. '76. Comitetul Muncii Președinte.

V: Igen, aki maradt helyette.

K: tehát ő maradt, aztán.

V: nem engedték, a míg nem tanította be.

K: És ez, ez, ekkor ment nyugdíjba, vagy nem?

V: Nem, nem.

K: Nem ekkor ment nyugdíjba?

V: Meg vannak a papírok, hogy pontosan mikor ment nyugdíjba.

K: Értem.